

Ա. ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ, Ա. ՆԱԽՉԻԱՆ, Գ. ՍԱԿՐԱՍՅԱՆ

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

ՆՈՐԱԳՈՒՅՆ
ՀՐԶԱՆ

9

ՄԱՍ 2

Ա. ՍԵՓԱՆՅԱՆ, Ա. ՆԱԶԱՐՅԱՆ, Ռ. ՍԱՖՐԱՍՅԱՆ

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ • ՆՈՐԱԳՈՒՅՆ ՀՐԶԱՆ

ԴԱՍԱԳԻՐՔ ՀԱՆՐԱԿՐԹԱԿԱՆ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԻ ՀԱՄԱՐ

9-րդ
ԴԱՍԱՐԱՆ

Մաս 2

Վերահրատարակություն

ԶԱՆԳԱԿ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

Ե Ր Ե Վ Ա Ն • 2019

Երաշխավորված է ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության կողմից

ՀՏԴ 373.5:93/94(075.3)
ԳՄԴ 63.3g72
Ս 887

ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐ՝

Ալբերտ Ստեփանյան. պատմագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
(Ներածություն, §§ 13–14, 26, 27)

Արամ Նազարյան. պատմագիտության թեկնածու
(§§ 15–20, 22, 23, I–III բաժինների ամփոփումներ)

Ռուբեն Սաֆրաստյան. ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս
(§§ 21, 24, 25)

ՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ՄԱՍԻ ՀԵՂԻՆԱԿ՝

Արմինե Սարգսյան. պատմաբան, մանկավարժ
(մեթոդական ապարատ, ամփոփիչ ժամանակագրություն, բառարան)

Ստեփանյան Ա.
Ս 887 **ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ: ՆՈՐԱԳՈՒՅՆ ՇՐՋԱՆ:** Դասագիրք հանրակրթական հիմնական դպրոցի 9–րդ դասարանի համար/ Ա. Ստեփանյան, Ա. Նազարյան, Ռ. Սաֆրաստյան.— Եր.: «Զանգակ» հրատ., 2019.
Մաս 2.— 96 էջ:

ISBN 978-9939-68-714-8

ՀՏԴ 373.5:93/94(075.3)
ԳՄԴ 63.3 g72

© «Զանգակ-97» ՍՊԸ, 2019
© Հեղինակներ, 2019
© ԴՏՀՏՀՀ, 2019

Հեղինակային բոլոր իրավունքները պաշտպանված են:

ԴԱՍԱԳՐՔՈՒՄ ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ՆԿԱՐՆԵՐԻ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐՆ ՈՒ ԱՂՔՅՈՒՐՆԵՐԸ

Շապիկի առաջին էջին՝ ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի նիստերի դահլիճը: Երկիր մոլորակը՝ համայն մարդկության բնօրրանը, տիեզերքից Շապիկի չորրորդ էջին՝ եվգենի Վուլետիչի «Վերակոփենք արեըր արորների» քանդակը Նյու Յորքում՝ ՄԱԿ-ի շենքի դիմաց

Էջ 79՝ Patrick Gruban, էջ 80(1)՝ coldwar.ru, էջ 80(2)՝ sbj-bg.eu, էջ 82(1)՝ Unknown, էջ 82(2)՝ Cantus, էջ 83՝ Unknown (Bundesarchiv), էջ 86՝ Unknown, էջ 87՝ Office of War Information, էջ 88(1)՝ Marion S. Trikosko, էջ 88(2)՝ Amux, էջ 88(3)՝ Davide Mauro, էջ 90՝ computerra.ru, էջ 91՝ Junge, Heinz, էջ 92՝ luxfon.com, էջ 93՝ vokrugsveta.ru, էջ 95՝ Vladimir Vyatkin, էջ 96՝ A. Solomonov, էջ 97(1)՝ azatutyun.am, էջ 97(2)՝ svoboda.org, էջ 98՝ Yuriy Ivanov, էջ 102՝ panoramio.com, էջ 103՝ coldwar.ru, էջ 104՝ SSGT F. LEE CORKRAN, էջ 105՝ europalibera.org, էջ 108(1)՝ Alberto Korda, էջ 108(2)՝ m.slovari.yandex.ru, էջ 110՝ tribunodelpopolo.com, էջ 112(1)՝ zaman.com.tr, էջ 112(2)՝ taz.de, էջ 113՝ stopfundamentalism.com, էջ 114(1)՝ كورنيل، էջ 114(2)՝ كورنيل، էջ 116՝ Khaled Elfiqi, էջ 118՝ wallvever.com, էջ 119՝ Zhang Zhenshi, էջ 120(1)՝ unknown, էջ 120(2)՝ city-stories.ru, էջ 121՝ hd-wallpapers9.com, էջ 123(1)՝ Wilfried Huss, էջ 123(2)՝ Steve Cadman, էջ 125՝ cscehistory.wordpress.com, էջ 126(1)՝ zabinok.livejournal.com, էջ 126(2)՝ Marks, էջ 127՝ Unknown, էջ 131՝ NASA, էջ 133՝ Zscout370, էջ 135(1)՝ UpstateNYer, էջ 135(2)՝ Pete Souza, էջ 136(1)՝ Jean-Marc Ayrault, էջ 136(2)՝ Unknown, էջ 136(3)՝ RudolfSimon, էջ 139՝ Russian Presidential Press and Information Office, էջ 140(1)՝ Hanna Zelenko, էջ 140(2)՝ Denelson83, էջ 141՝ focus.ua, էջ 142(1)՝ podrobnosti.ua, էջ 142(2)՝ smigid.ru, էջ 144(1)՝ marietta amarcord, էջ 144(2)՝ unknown, էջ 145՝ Jason Epperson, էջ 146՝ Peter Morgan, էջ 147՝ bigpicture.ru, էջ 149՝ Paste Berlusconi, էջ 150՝ dom007.com, էջ 151՝ Sarah Wright, էջ 152՝ envacapstone.wiki.usfca.edu, էջ 154(1)՝ National Cancer Institute, էջ 154(2)՝ Dirl, էջ 155(1)՝ cocteil.blogspot.com, էջ 155(2)՝ beginnersschool.ru, էջ 156(1)՝ forskning.no, էջ 156(2)՝ NASA, էջ 156(3)՝ macdigger.ru, էջ 156(4)՝ rebelpilot, էջ 157(1)՝ Uldis Bojars, էջ 157(2)՝ blaqswans.org, էջ 158՝ Vgabdulin, էջ 159՝ m.slaq.am, էջ 160(1)՝ music.edusite.ru, էջ 160(2)՝ Hiller Herman, էջ 161(1)՝ Von Urban, էջ 161(2)՝ Arshile Gorky, էջ 162(1)՝ cocteil.blogspot.com, էջ 162(2)՝ itinerant.diary.ru

Հրատարակչության տնօրեն՝ Էմին Մկրտչյան
Տեխնիկական խմբագիր՝ Նվարդ Փարսաղանյան
Ձևավորումը և շապիկը՝ Գրիգորի Հարությունյանի
Սրբագրիչ՝ Լուսինե Դավթյան

Տպագրությունը՝ օֆսեթ: Չափսը՝ 70x100/16: Թուղթը՝ օֆսեթ: Ծավալը՝ 6 տպ. մամուլ
Տառատեսակը՝ «GHEA AspetScool»: Պայմանագիր՝ 03/Հ-19: Տպաքանակը՝ 26 175

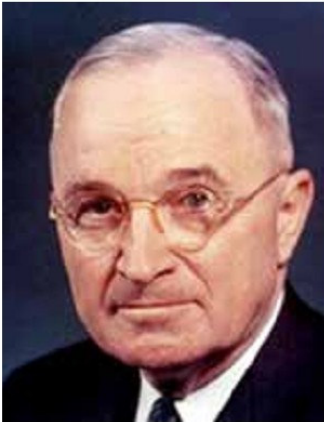
«ԶԱՆԳԱԿ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ՀՀ, 0051, Երևան, Կոմիտասի պող. 49/2, հեռ.՝ (+37410) 23 25 28
Էլ. փոստ՝ info@zangak.am, էլ. կայքեր՝ www.zangak.am, www.book.am, ֆեյսբուքյան կայքէջ՝ www.facebook.com/zangak

ԲԱԺԻՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԱՇԽԱՐՀԸ ՍԱՌԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՋԱՆՈՒՄ

ՀԱՐԻ ԹՐՈՒՄԱՆ
(1884-1972)

ԱՄՆ-ի 33-րդ նախագահը (1945-1953), սառը պատերազմի նախաձեռնողներից

Ու. Չերչիլը ԱՄՆ Ֆուլտոն քաղաքում 1946 թ. մարտի 5-ին՝ հայտնի ելույթի ժամանակ

Երկրներ աշխարհի ձևավորումը

Երկրորդ աշխարհամարտից հետո, հակառակ դաշնակիցների հավաստիացումներին, աշխարհը չմիավորվեց ժողովրդավարական արժեքների շուրջ: ԽՍՀՄ-ը 1944-1945 թթ. ռազմակալել էր Արևելյան Եվրոպայի երկրները՝ Ռումինիա, Բուլղարիա, Լեհաստան, Հունգարիա, Չեխոսլովակիա, Արևելյան Գերմանիա: Նրա ազդեցության տակ հայտնվեց նաև Հարավսլավիան: Մոսկվայի ճնշման ներքո դրանցում 1945-1949 թթ. ստեղծվեցին համայնավարական վարչակարգեր: *Այսպես կազմավորվեց «սոցիալիստական ճամբարը»:*

- Հարկապես վիճահարույց էր Գերմանիայի հիմնախնդիրը: Գաշնակիցների ռազմակալած չորս գոյրիները պետք է միավորվեին և կազմեին նոր՝ ժողովրդավարական Գերմանիա: Սակայն այդ ծրագիրը չիրագործվեց: Մեծ Բրիտանիան, ԱՄՆ-ը և Ֆրանսիան իրենց գոյրիները միավորեցին և սրբեցին Գերմանիայի Գաշնային Հանրապետությունը (Արևմտյան Գերմանիա): ԽՍՀՄ-ն էլ իր գոյրու հիման վրա ձևավորեց Գերմանիայի Ժողովրդավարական Հանրապետությունը (Արևելյան Գերմանիա): Բաժանվեց նաև Բեռլինը: Հետագայում (1961 թ.) կառուցվեց Բեռլինի սահմանաբաժան պարը՝ սառը պատերազմի խորհրդանիշը:

Արևմտյան քաղաքական գործիչները սկսեցին խոսել Եվրոպային սպառնացող խորհրդային վրանգի մասին: Առաջինը Ու. Չերչիլն էր: 1946 թ. իր ճառերից մեկում նա մեղադրեց ԽՍՀՄ-ին «Եվրոպայի կենտրոնում երկաթե վարագույր քաշելու և Արևելյան Եվրոպան մնացյալ աշխարհից կտրելու մեջ»: Նա առաջ քաշեց «բոլոր միջոցներով խորհրդային տերության զսպման» գաղափարը: Նրան շարունակեց ԱՄՆ-ի նախագահ Հարի թրու-

մանը՝ օգնություն խոստանալով այն երկրներին, որոնց սպառնում էր «խորհրդային վտանգը»:

Ձևավորվեց երկու բևեռ: Մեկը ներկայացնում էին արևմտյան ժողովրդավարական երկրները, մյուսը՝ արևելյան համայնավարական երկրները: *Նրանք համախմբված էին երկու գերտերության շուրջ՝ ԱՄՆ-ի և ԽՍՀՄ-ի:* Ընթանում էր սուր պայքար, որն անվանեցին *սառը պատերազմ:* Այն *սկսել է* մի ամբողջ ժամանակաշրջան՝ *45 տարի:*

Գերտերությունների միջև տեղի չէին ունենում ուղղակի ռազմական բախումներ: Ընթանում էր տևական, անզիջում և հյուժիչ մրցակցություն բոլոր ասպարեզներում՝ տնտեսական, ռազմական, դիվանագիտական, գաղափարախոսական: Երբեմն կողմերը հայտնվում էին Երրորդ աշխարհամարտի եզրին: Սակայն նրանց զսպում էր միջուկային զենքի առկայությունը՝ ունակ ոչնչացնելու ողջ մարդկությունը: *Ժամանակակիցներն այս վիճակը բնութագրում էին այսպես՝ «ոչ պատերազմ, ոչ խաղաղություն»:*

Մարշալի պլանը և ՏՓԽ-ն

Երկրորդ աշխարհամարտից հետո Եվրոպան կրկին տնտեսական փլուզման վիճակում էր: Ավերվել էին հազարավոր քաղաքներ և արդյունաբերական կենտրոններ, քայքայվել էր գյուղատնտեսությունը, տարածված էր սովը: Այդ պայմաններում համայնավարները կարող էին անցնել իշխանության. անհանգստացնող էր դրությունը հատկապես Իտալիայում և Ֆրանսիայում:

ԱՄՆ-ի պետքարտուղար Ջորջ Մարշալը մշակեց Արևմտյան Եվրոպայի երկրներին ֆինանսական օգնություն հատկացնելու *ծրագիր: 1947 թ. ընդունված այդ ծրագրով, որ հայտնի է Մարշալի պլան անունով, երեք տարվա ընթացքում Եվրոպայի 16 երկրներ 12,4 միլիարդ դոլարի օգնություն ստացան:*

Արդյունքները գոհացուցիչ էին: Արդեն *1952 թվականին Արևմտյան Եվրոպան գերազանցեց նախապատերազմյան մակարդակը շուրջ 1,3 անգամ:* Ասվածին հավելենք, որ Մարշալի պլանը հույժ օգտակար էր նաև ԱՄՆ-ի համար:

Հատված Չերչիլի 1946 թ. մարտի 5-ի ճառից

Երկաթե վարագույր է իջել մայրցամաքի [Եվրոպայի] վրա: Այդ գծից այն կողմ պահվում են Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի հնագույն պետությունների բոլոր գանձերը: Վարշավան, Բեռլինը, Պրահան, Վիեննան, Բուդապեշտը, Բելգրադը, Բուխարեստը, Մոֆիան խորհրդային գոտում են... Գնալով համայնավարները մեծացող վտանգ են ներկայացնում քրիստոնեական աշխարհի համար...

Եթե Ազգերի համագործակցության անգլիախոս բնակչությանը ավելացնենք ԱՄՆ-ը և հաշվի առնենք, թե ինչ կնշանակի նման համագործակցությունը ծովում, օդում, գիտության և արդյունաբերության բնագավառում, ապա գոյություն չի ունենա ուժերի ոչ մի երբուն և վտանգավոր հարաբերակցություն:

ԱՐԱՔ ՄԱՐԾՅԱԼ
(1880–1959)

ԱՄՆ-ի ռազմական և քաղաքական գործիչ: Նախագահ Ֆ. Ռուզվելտի ռազմական խորհրդականն էր, իսկ 1947–1950 թթ.՝ ԱՄՆ-ի պետքարտուղարը: Մշակել է Եվրոպայի վերականգնման ծրագիրը: Այն հայտնի է որպես Մարշալի պլան:

Նպատակն էր օգնել եվրոպական երկրներին՝ վերականգնելու քայքայված տնտեսությունը և նրանց հետ պահելու հասարակական ցնցումներից: Հավատացած էր, որ միայն այդ ճանապարհով կարելի է կանգնեցնել ԽՍՀՄ-ի ծավալումը:

Արժանացել է խաղաղության Նոբելյան մրցանակի:

Ի պատասխան Մարշալի պլանի՝ *ԽՍՀՄ-ը 1949 թ. ստեղծեց Տնրեսական փոխօգնության խորհուրդ (ՏՓԽ)*: Այն ընդգրկում էր Արևելյան Եվրոպայի սոցիալիստական երկրները: Նպատակն էր միավորել նրանց տնտեսությունները և ապահովել արագ զարգացում: Խորհրդի կազմում հետագայում ընդգրկվեցին նաև ոչ եվրոպական մի շարք երկրներ: Կառույցն ամբողջությամբ Մոսկվայի վերահսկողության ներքո էր:

ՆԱՏՕ-ն և Վարշավյան դաշինքը

Երկու հակադիր բևեռների պայքարը հատկապես անզիջում էր ռազմական ասպարեզում: Նրանք ստեղծեցին իրենց *ռազմական խմբավորումները*:

Առաջին քայլն արեց Արևմուտքը: Նա զգում էր խորհրդային վտանգից պաշտպանվելու անհրաժեշտությունը: ԱՄՆ-ի նախաձեռնությամբ *1949 թ. հիմնվեց Հյուսիսատլանտյան դաշինքը՝ ՆԱՏՕ-ն* (անգլերեն՝ North Atlantic Treaty Organization): Բացի ԱՄՆ-ից՝ դրա մեջ մտան Մեծ Բրիտանիան, Ֆրանսիան, Իտալիան, Կանադան, Բելգիան, Նիդերլանդները, Դանիան, Իսլանդիան, Լյուքսեմբուրգը, Նորվեգիան, Պորտուգալիան, հետագայում նաև Հունաստանը, Թուրքիան, Արևմտյան Գերմանիան և Իսպանիան:

Դրան ի պատասխան՝ *սոցիալիստական բևեռը 1955 թ. հիմնեց Վարշավյան դաշինքը*: Նախաձեռնողը

ՆԱՏՕ-ի երկրների նիստը

Վարչական դաշինքի երկրների նիստը

ԽՍՀՄ-ն էր: Դաշինքի մեջ, բացի ԽՍՀՄ-ից, մտնում էին Բուլղարիան, Չեխոսլովակիան, Հունգարիան, Լեհաստանը, Ռումինիան և Արևելյան Գերմանիան:

Երկու գերտերությունները ստեղծում և փորձարկում էին սովորական և միջուկային զենքի նորանոր տեսակներ՝ տանկեր, հրթիռներ, ատոմային սուզանավեր, գերձայնային ինքնաթիռներ: Ռազմական (հետախուզա-

ՆԱՏՕ-ի և Վարչական դաշինքի երկրները

կան) նպատակներով սկսեցին օգտագործել նաև տիեզերանավերը: Այնքան մեծ էր դրանց ավերիչ ուժը, որ կողմերը հրաժարվեցին մեծ պատերազմ սանձազերծել: Դա չէր նշանակում, թե նրանք հրաժարվել էին համաշխարհային տիրապետության ձգտումներից: Միմյանց զսպելու համար կողմերը դիմում էին «տեղական նշանակության» պատերազմների Հեռավոր Արևելքում, Մերձավոր Արևելքում, Աֆրիկայում և այլուր՝ ձգտելով հյուծելու միմյանց:

Ասվածին հավելենք, որ ՆԱՏՕ-ն գործում է առ այսօր, իսկ Վարշավյան դաշինքը 1991 թ. լուծարվել է:

Հարցեր և սուսջադրանքներ

1. Ինչո՞ւ Արևելյան Եվրոպայի երկրները հայտնվեցին Խորհրդային Միության ազդեցության ոլորտում:
2. Ինչպե՞ս են ձևավորվել գերմանական երկու պետությունները:
3. Ի՞նչ է սառը պատերազմը: Ե՞րբ է այն սկսվել: Ո՞ւմ էլույթը նշանավորեց դրա սկիզբը: Ո՞ր ասպարեզներում այն դրսևորվեց:
4. Որո՞նք էին աշխարհի երկու բևեռները: Ովքե՞ր էին գլխավորում դրանք:
5. Ի՞նչ է Մարշալի պլանը: Ներկայացրե՞ք դրա արդյունքները:
6. Ե՞րբ է ստեղծվել ՏՓԽ-ն և ի՞նչ նպատակով:
7. Ե՞րբ են ստեղծվել ՆԱՏՕ-ն ու Վարշավյան դաշինքը: Ո՞ր երկրներն էին ընդգրկված դրանց կազմում:

Գործնական աշխատանք

Ինքնուրույն կազմե՞ք և ներկայացրե՞ք ՆԱՏՕ-ն և Վարշավյան դաշինքը գծապատկերով:

Նոր հասկացություններ, անուններ, արտահայտություններ

Սառը պատերազմ, «խորհրդային վտանգ», «բոլոր միջոցներով խորհրդային տերության զսպում», «ոչ պատերազմ, ոչ խաղաղություն», երկբևեռ աշխարհ, սոցիալիստական ճամբար, «երկաթե վարագույր», Հարի Թրուման, Մարշալի պլան, ՏՓԽ, ՆԱՏՕ, Վարշավյան դաշինք

14

ԱՐԵՎՄՈՒՏՔԻ ԵՐԿՐՆԵՐԸ
ՍԱՌԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ**Ջարգացման առանձնահատկությունները**

Երկրորդ աշխարհամարտից հետո մարդկությունն աստիճանաբար անցում կատարեց դեպի հեղափոխունարարական հասարակություն: Մարդկության տնտեսական և սոցիալ-մշակութային զարգացման գլխավոր շարժիչ ուժ էին դառնում նոր գիտական գաղափարները և տեխնոլոգիաները: Դրանք հապես վերափոխում էին ինչպես արտադրության, այնպես էլ առտնին կյանքի հիմնական բաղադրիչները:

Ի հայտ եկան էներգիայի նոր աղբյուրներ, սինթեզվեցին նոր նյութեր: Ստեղծվեցին տրանսպորտի նոր միջոցներ: Միջազգային համագործակցությունը տնտեսության տարբեր ասպարեզներում ստացավ համընդհանուր բնույթ:

Արևմուտքի զարգացած երկրներում այս տեղաշարժերն ուղեկցվում էին ժողովրդավարության հետագա խորացմամբ: *Մարդու իրավունքների պաշտպանությունը ճանաչվեց որպես հիմնական խնդիր:* Հարկավ, այս ամենը կատարվում էր պահպանողական ուժերի դիմադրության պայմաններում: Սակայն առաջընթացն այլընտրանք չունեի:

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ

Հետպատերազմյան տարիներին *ԱՄՆ-ը դարձավ Արևմուտքի առաջատար տերությունը:* Երկրում ձեռնարկվեցին տնտեսության վերակառուցման վճռական քայլեր: Այս ճանապարհին կային մի շարք դժվարություններ: Դրանցից առաջնայինը պետության դերի նվազեցումն էր և ազատ շուկայական տնտեսության վերականգնումը:

Վերացվեց պետության վերահսկողությունը արտադրության և շուկայի նկատմամբ: Սահմանափակվեցին

ՌՈՆԱԼԴ ՌԵՅԳԱՆ
(1911–2007)

Ականավոր պետական գործիչ, Հանրապետական կուսակցության ղեկավարներից: ԱՄՆ-ի 40-րդ նախագահը (1981–1989): Եղել է կինոդերասան, մարզական մեկնաբան, արհմիութենական գործիչ: Ավելի ուշ գրադվել է քաղաքականությամբ՝ ցուցաբերելով մեծ ընդունակություններ: Ընտրվել է Կալիֆոռնիայի նահանգապետ: Նախագահության ընթացքում իրագործել է բարեփոխումներ՝ իջեցրել է հարկերը, ընդլայնել սոցիալական ապահովագրությունը, զարգացրել կրթական համակարգը:

ԽՍՀՄ-ի նկատմամբ ունեցել է կոշտ կեցվածք՝ համարելով նրան «չարիքի կայսրություն»: Պարտադրել է նրան լարված մրցակցություն թե՛ ռազմական, թե՛ տնտեսական, թե՛ գաղափարախոսական ասպարեզներում:

պետական հարկերը: Տնտեսությունը սկսեց ազատ զարգանալ: **1950–1980-ական թթ. երկրի համախառն արտադրանքն ավելացավ շուրջ հինգ անգամ:**

Կառավարությունը վարում էր հասարակ ամերիկացիների դրությունը բարելավելու քաղաքականություն: Ստեղծվեցին առողջապահության, կրթության, սոցիալական ապահովության համագրային հիմնադրամներ: Հասարակությունը կամաց-կամաց վերագտավ ապագայի նկատմամբ վստահությունը:

Սակայն առկա էին նաև լուրջ խնդիրներ: **Կար գործազրկություն, որը տարածված էր հատկապես սևամորթների շրջանում:** Շատ նահանգներում նրանք իրավունք չունեին սպիտակամորթների հետ աշխատելու նույն վայրում, հաճախելու նույն դպրոցը, նստելու նույն տրամվայր: Դա տեղիք տվեց սևամորթների շարժմանը, որը տևեց քսանհինգ տարի: Ի վերջո հաղթեց առողջ բանականությունը. **ընդունվեցին օրենքներ, որոնք վերջ դրեցին ռասայական խտրականությանը:** Ամերիկյան ազգը վերագտավ իր միասնությունը:

Ինչպես նշել ենք, ԱՄՆ-ի և ԽՍՀՄ-ի մրցակցությունն ընթանում էր բոլոր ասպարեզներում, հատկապես՝ ռազմական: Սանձազերծվում էին «տեղական պատերազմներ»՝ Չինաստան, Կորեա, Վիետնամ: Սուր էին հակասությունները Կուբայի շուրջ: Դրանք այնքան բորբոքվեցին, որ **1962 թ. աշխարհը հայտնվեց միջուկային պայթերազմի եզրին:** Սակայն կողմերն ընկրկեցին:

ԱՄՆ-ի և ԽՍՀՄ-ի մրցակցությունն իր հանգուցալուծմանը մոտեցավ 1980-ական թթ.: Երկրի նախագահ Ռ. Ռեյգանը (1981–1989 թթ.) համախմբեց իր դաշնակիցներին և ԽՍՀՄ-ին պարտադրեց մրցակցության ավելի ծանր պայմաններ: ԽՍՀՄ-ը չդիմացավ և շուտով փլուզվեց:

Եվրոպայի առաջատար երկրները

Ֆրանսիա: Հետպատերազմյան տարիներին այս երկրի թե՛ ներքին, թե՛ արտաքին քաղաքականության մեջ տեղի ունեցան արմատական տեղաշարժեր: Դրանք կապված էին **նախագահ Շառլ դը Գոլի (1958–1969 թթ.)** անվան հետ: Նա փոխեց երկրի սահմանադրությունը՝ ընդլայնելով նախագահի լիազորությունները: Անցկաց-

րեց տնտեսական բարեփոխումներ: Շնորհիվ նորագույն տեխնոլոգիաների ներդրման՝ Ֆրանսիան առաջատար դարձավ էլեկտրոնիկայի, մեքենաշինության, ատոմային էներգետիկայի և այլ ասպարեզներում:

Ֆրանսիան սկսեց վարել ինքնուրույն արտաքին քաղաքականություն: Ճանաչեց Հյուսիսային Աֆրիկայի իր վերջին գաղութների (Ալժիր, Թունիս) անկախությունը: Բարելավեց հարաբերությունները ԽՍՀՄ-ի և Չինաստանի հետ: Ստեղծեց սեփական ատոմային զենքը և որոշ ժամանակով մեկուսացավ ՆԱՏՕ-ից:

Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետություն (Արևմտյան Գերմանիա): Այս պետությունը 1955 թ. անդամակցեց ՆԱՏՕ-ի ռազմական դաշինքին: **1973 թ. դարձավ Միավորված ազգերի կազմակերպության (ՄԱԿ) անդամ:**

Ամերիկյան օգնությունը Արևմտյան Գերմանիային հնարավորություն տվեց վերականգնելու և զարգացնելու իր տնտեսությունը: Արդեն **1970-ական թթ. տնտեսական ցուցանիշներով նա առաջինն էր Եվրոպայում:** Նա սկսեց բարելավել իր հարաբերությունները ԽՍՀՄ-ի և սոցիալիստական մյուս երկրների հետ:

Երկրի խոշորագույն պետական գործիչներից էր **Հելմուտ Բոլը:** Նրա վարչապետության տարիներին (1982–1989 թթ.) Արևմտյան Գերմանիան հեղինակություն էր ողջ աշխարհում: **Գերմանիան 1990 թ. վերամիավորվեց:** Նրա առաջին վարչապետ դարձավ նույն Հ. Բոլը:

Մեծ Բրիտանիա: 1950–1980-ական թթ. այս երկրի համար փորձության տարիներ էին: Նա նույնպես վերակառուցեց իր քայքայված տնտեսությունը՝ օգտվելով ԱՄՆ-ի օգնությունից: Հետագայում **սկսվեց բուռն զարգացումը տնտեսության ինչպես ավանդական, այնպես էլ նոր ուղղություններում:**

Քաղաքական կյանքում շարունակում էին գերիշխել **պահպանողական և լեյբորիստական կուսակցությունները:** Բարելավվեցին ազգաբնակչության կենսապայմանները:

Սակայն Մեծ Բրիտանիան ուներ իր առանձնահատուկ խնդիրները՝ կապված գաղութային համակարգի փլուզման հետ: 1940–1960-ական թթ. անկախության

ՇԱՌԼ ԳԸ ԳՈԼ
(1890–1970)

Ֆրանսիայի մեծագույն քաղաքական և ռազմական գործիչներից: Երկրորդ աշխարհամարտի ժամանակ չհամաձայնեց Ֆրանսիայի անձնատվության հետ, հեռացավ Լոնդոն և կազմակերպեց «Ազատ Ֆրանսիա» դիմադրության շարժումը: Մեծ Բրիտանիան, ԱՄՆ-ը, ԽՍՀՄ-ը ճանաչեցին նրա՝ «վտարանդիական կառավարությունը»: Ֆրանսիայի ազատագրումից հետո՝ 1944–1946 թթ., ղեկավարել է ժամանակավոր կառավարությունը:

Երկու անգամ ընտրվել է նախագահ: Ընդունել է նոր սահմանադրություն, զարկ տվել տնտեսությանը, բարձրացրել երկրի միջազգային հեղինակությունը:

ՄԱՐԳԱՐԵՏ ԹԵՏՉԵՐ (1925–2013)

Մեծ Բրիտանիայի առաջին կին վարչապետը, ստացել է «Երկայթա լեդի» պատվանունը: Ավարտել է Օքսֆորդի համալսարանը, մասնագիտությամբ՝ քիմիկոս, ապա նաև՝ փաստաբան: Պահպանողական կուսակցության աչքի ընկնող առաջնորդներից էր: 1979 թ. դարձել է վարչապետ, ապա երկու անգամ վերընտրվել այդ պաշտոնում: Իրականացրել է տնտեսական և քաղաքական բարեփոխումներ, բարելավել երկրի ֆինանսական համակարգը, մասնավորեցրել պետական ձեռնարկություններ և այլն: Նրա օրոք վերականգնվեց երկրի միջազգային հեղինակությունը:

ուղին բռնեցին Ասիայի և Աֆրիկայի բրիտանական շատ գաղութներ: Ճիշտ է՝ նրանց մեծ մասին հաջողվեց միավորել Ազգերի բրիտանական համագործակցության մեջ, բայց դա պահանջեց մեծ ջանքեր:

Սառը պատերազմի տարիներին Մեծ Բրիտանիան որդեգրել էր շեշտված հակախորհրդային պահվածք: *Նա «յուրահասարակ դաշնակցային հարաբերություններ» հաստատեց և այժմ էլ ունի ԱՄՆ-ի հետ:*

Երկրի նորագույն պատմության մեջ նոր էջ բացվեց *Մարգարետ Թեթչերի* վարչապետության տարիներին (1979–1990 թթ.): «Երկայթա լեդիի», ինչպես անվանում էին նրան, ճկուն և հավասարակշիռ քաղաքականությունն ապահովեց երկրի հետագա զարգացումը:

Իդալիա: Երկրորդ աշխարհամարտի հետևանքով Իտալիան տարածքային կորուստներ ունեցավ հոգուտ Ֆրանսիայի, Հարավսլավիայի և Հունաստանի: 1946 թ. *անցկացված հանրաքվեով երկրում հռչակվեց հանրա-*

Իտալական «տնտեսական հրաշքի» խորհրդանիշերից երկուսը՝ «Ֆիատ-500» ավտոմեքենան և նավթաքիմիական գործարանը

սկսություն: Ընդհուպ մինչև 1990-ական թթ. սկիզբը Իտալիայի քաղաքական դաշտում իշխում էր Քրիստոնեադեմոկրատական կուսակցությունը:

Տնտեսության վերականգնման համար Իտալիան օգնության կարիք էր զգում: Մարշալի պլանի շրջանակներում Իտալիան տնտեսական և ֆինանսական խոշոր աջակցություն ստացավ: **Արդյունքում՝ Իտալիան 1950–1960-ական թթ. «տնտեսական հրաշք» արձանագրեց:** Երկիրը սկսեց ակտիվ դերակատարում ունենալ Եվրոպայի միասնացման գործընթացներում:

Հարցեր և ստուգադրանքներ

1. Ներկայացրե՛ք Արևմուտքի տնտեսական ու քաղաքական զարգացման առանձնահատկությունները:
2. Զարգացման ի՞նչ ուղիով ընթացավ ԱՄՆ-ը հետպատերազմյան տարիներին: Ի՞նչ խնդիրներ էին ծառայում հասարակության առջև:
3. Ի՞նչ փոփոխություններ կատարվեցին Ֆրանսիայում Շառլ դը Գոլի նախագահության տարիներին:
4. Որո՞նք էին Արևմտյան Գերմանիայի տնտեսական զարգացման նախադրյալները: Ո՞վ էր Հ. Քոլը, ինչո՞վ է հայտնի:
5. Հետպատերազմյան տարիներին ի՞նչ խոչընդոտներ էր ստիպված հաղթահարել Մեծ Բրիտանիան: Ո՞ր կուսակցություններն էին գերիշխում: Ե՞րբ է կառավարել Ս. Թետչերը:
6. Ո՞ր թվականի հանրաքվեով է Իտալիան հռչակվել հանրապետություն: Ո՞ր քաղաքական ուժն էր գերիշխող Իտալիայում: Ինչի՞ շնորհիվ տեղի ունեցավ «տնտեսական հրաշքը» Իտալիայում:

Նոր հասկացություններ, անուններ, արտահայտություններ

Միջուկային պատերազմ, Ռոնալդ Ռեյգան, Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետություն, Հելմուտ Քոլ, Ազգերի բրիտանական համագործակցություն, Մարգարետ Թետչեր, «Երկաթյա լեղի», «տնտեսական հրաշք»

Հետպատերազմյան առաջին տարիները

Հայրենական մեծ պատերազմում հաղթանակը ձեռք էր բերվել խորհրդային երկրի ժողովուրդների հերոսության շնորհիվ: Վիթխարի էին մարդկային և նյութական կորուստները: *Զոհվել էր 27 միլիոն մարդ*: Ավերվել էր *1710 քաղաք, 70 հազարից ավելի գյուղ և ավան*, մեծ քանակությամբ գործարաններ և ձեռնարկություններ:

Պատերազմից հետո ԽՍՀՄ-ն սկսեց անցումը խաղաղ կյանքի: *1945 թ. վերջերից ծավալվեցին երկրի տնտեսության վերականգնման աշխատանքները*: Խաղաղ պայմաններին համապատասխան՝ վերակառուցվեց կառավարման համակարգը:

Ստալինը և նրա շրջապատը որոշեցին շարունակել նախապատերազմյան քաղաքականությունը՝ *ավարտել սոցիալիզմի կառուցումը, ապա անցնել կոմունիստական հասարակության սրեղծմանը*:

Համեմատաբար կարճ ժամկետում ժողովրդի անդուլ աշխատանքով վերականգնվեց ԽՍՀՄ-ի տնտեսությունը, ապա սկսեց զարգանալ: *1952 թ. ԽՍՀՄ-ի համախառն արտադրանքը 1,5 անգամ գերազանցում էր նախապատերազմյան մակարդակը*:

Ուշադրության կենտրոնում ռազմական արդյունաբերությունն էր: Նպատակն էր *սրեղծել սեփական արտմային զենք* և վերացնել ԱՄՆ-ի մենաշնորհն այդ սպարեզում: Խորհրդային գիտնականների և կոնստրուկտորների մեծագույն ջանքերի շնորհիվ *1949 թ.* այդ խնդիրը լուծվեց:

Սակայն բարվոք չէր վիճակը տնտեսության մյուս ճյուղերում: *Պահպանվեց գյուղատնտեսության հետամնացությունը*: Նյութական խթանների բացակայության պատճառով ցածր էր գյուղացու աշխատանքի արտադրողականությունը: Բացի այդ՝ նա կենսաթոշակ և արձակուրդ չէր ստանում, չունեւր անգամ անձնագիր և առանց

ԿԻՐԻԼ ՇՉՅՈՒԿԻՆ
(ԿԻՐՎԿՈՍ ՄԵՏԱՔՍՅԱՆ)
(1911–1968)

Հայազգի խորհրդային խոշոր գիտնական, որի բացառիկ հետազոտությունները մեծապես նպաստել են խորհրդային միջուկային զենքի ստեղծմանը:

իշխանությունների թույլտվության չէր կարող հեռանալ գյուղից:

Դժվարին պայմաններում էին ապրում նաև բանվորները՝ ցածր աշխատավարձ, բնակարանային անբավարար պայմաններ և այլն:

Մարդիկ ակնկալում էին, որ հաղթանակից հետո կբարելավվի կյանքը, խորհրդային հսկա երկրի բոլոր քաղաքացիները կունենան արժանավայել ապրելու, ազատորեն մտածելու և սրբեծագործելու հնարավորություն: Սպասում էին, թե կթուլանա ստալինյան ամբողջատիրական վարչակարգը:

Մինչդեռ պարտերազմի ավարտից հետո բռնաճնշումները վերսկսվեցին: Առաջին հարվածն ուղղվեց պատերազմում աչքի ընկած զորահրամանատարների դեմ, ապա հերթը հասավ պետական ու կուսակցական այն գործիչներին, ում հեղինակությունը և դիրքը վախ էր ներշնչում Ստալինին:

Հալածանքների ենթարկվեցին նաև գիտության և մշակույթի հազարավոր գործիչներ: Նրանց մեղադրում էին կոմունիստական կուսակցության գաղափարներից շեղվելու և օտարամոլության մեջ:

Իրականացվեց փարբեր ազգերի բռնի փեղախանություն և վերաբնակեցում Սիբիրում, Հեռավոր Արևելքում, Միջին Ասիայում:

«Ձևակի շրջանը»

1953 թ. մարտի 5-ին մահացավ խորհրդային պետության և կոմունիստական կուսակցության առաջնորդ **Ի. Ստալինը**: Ավարտվեց ԽՍՀՄ-ի պատմության մի ամբողջ դարաշրջան:

- *Մի քանի փարի անց Չերչիլը Ստալինի մասին խոսելիս նրան անվանեց արևելյան բռնապետ ու մեծ քաղաքական գործիչ, ով սկսեց ղեկավարել հեղափոխաց Ռուսաստանը, իսկ իրենից հետո թողեց արյունային զենք ունեցող երկիր:*

Խորհրդային երկրում հաստատված ամբողջատիրությունը խոչընդոտում էր հասարակության զարգաց-

ՆԻԿԻՏԱ ԽՐՈՒՇՉՈՎ
(1894-1971)

Խորհրդային Միության կոմունիստական կուսակցության և խորհրդային պետության ճանաչված գործիչ: 1930-ական թվականներից զբաղեցրել է բարձր պատններ: Եղել է Ուկրաինայի կոմկոսի առաջին քարտուղար: 1953 թ.՝ Ստալինի մահվանից հետո, հաղթել է իշխանության համար մղվող պայքարում: Հանդես է եկել ստալինյան բռնությունների սուր քննադատությամբ: Վերադարձրել է միլիոնավոր բռնադատվածների: Վերականգնել է զոհվածների բարի անունը: Փորձել է հաստատել ժողովրդավարություն և ազատականացնել տնտեսությունը: Սակայն կոմկոսի հետադիմական ուժերը 1964 թ. կազմակերպեցին դավադրություն և նրան հեռացրին իշխանությունից:

ՅՈՒՐԻ ԳՍԳԱՐԻՆ
(1934-1968)

Աշխարհի առաջին տիեզերագնացը: Թռիչք է կատարել դեպի Տիեզերք 1961 թ. ապրիլի 12-ին «Վոստոկ» տիեզերանավով: Զոհվել է մարզական թռիչքի ժամանակ:

մանր: Իշխող վարչախմբի անդամները նույնպես հասկանում էին, որ եկել է նախկին քաղաքականությունը փոխելու ժամանակը: Նրանց միջև իշխանության համար սուր պայքար ծավալվեց: *Հաղթեց Նիկիտա Խրուշչովը*, որը ստանձնեց կոմկուսի, իսկ ապա նաև երկրի կառավարության ղեկավարությունը: *Սկսվեց ԽՍՀՄ պատմության նոր փուլ, որն անվանում են «ձնհալի շրջան»:*

Չնայելով ծավալվեց հատկապես 1956 թ.՝ կոմունիստական կուսակցության XX համագումարից հետո: Խրուշչովը հանդես եկավ գեկուցումով՝ քննադատության ենթարկելով ստալինյան բռնատիրությունը: Նա ամեն ինչ բարդեց միայն Ստալինի և մի քանի անձանց վրա, սակայն ինքը նույնպես մեղսակից էր այդ բռնատիրությանը: *Այսպիսով՝ կատարվածին համակողմանի գնահատական չտրվեց:*

Չնայած դրան՝ ծավալվեց հասարակության ժողովրդավարացման գործընթացը: Վերջ դրվեցին բռնություններին: Միլիոնավոր բռնադատվածներ արդարացվեցին և վերադարձան տուն: Շատերն արդեն կենդանի չէին. վերականգնվեց միայն նրանց բարի անունը: Առաջ քաշվեցին նոր մարդիկ, ովքեր մտածում էին հասարակության վերափոխման մասին, աշխուժացավ ստեղծագործող մտավորականությունը:

Բարեփոխվեց նաև փնտեսական կյանքը: Նպատակ դրվեց բարձրացնելու բնակչության կենսամակարդակը: Ուշադրություն դարձվեց գյուղատնտեսության և թեթև

Ն. Խրուշչովի նշանավոր արտահայտություններից

Խորհրդային երկրի ղեկավար Ն. Խրուշչովը սիրում էր տեղի-անտեղի հպարտանալ ԽՍՀՄ-ի հաջողություններով, կամ էլ իր գրուցակցին վախեցնել միջուկային զենքով: ԱՄՆ-ում պաշտոնական այցի ժամանակ նա ծանոթանում է մի սենատորի հետ, որը նրան շատ է դուր գալիս: Ն. Խրուշչովը հետաքրքրվում է, թե որ քաղաքից է սենատորը: Լսելով պատասխանը՝ «Մինեապոլիս», նա քարտեզի վրա կարմիր մատիտով շրջագծում է այդ քաղաքը: Ի պատասխան սենատորի զարմացած հայացքին՝ բացատրում է. «Մա նրա համար է, որ ես կարողանում հիշել Ձեր քաղաքը, միակը, որը կանգուն կմնա Միացյալ Նահանգների վրա մեր միջուկային հարվածից հետո»:

արդյունաբերության վրա: Վերացվեց գյուղացիության կիսաճորտային վիճակը. նրանք ստացան անձնագիր և կենսաթոշակ:

Առաջընթաց արձանագրվեց խորհրդային գիտության և արդյունաբերության մեջ: **ԽՍՀՄ-ում գործարկվեց աշխարհում առաջին արտոնային էլեկտրակայանը:** Տիեզերք արձակվեց **առաջին արհեստական արբանյակը:** Եվ վերջապես՝ **1961 թ. ապրիլի 12-ին Տիեզերք թռավ առաջին մարդը՝ Յուրի Գագարինը:**

Սակայն վարչահրամայական համակարգը նոր թափ առավ 1960-ական թթ. սկզբներից: Կրկին ամեն բան կատարվում էր վերևից եկող հրամաններով: Տնտեսական զարգացումը դանդաղեց, իսկ գյուղատնտեսության մեջ նորից սկսվեց անկում: Բանը հասավ նրան, որ սովից խուսափելու համար ԽՍՀՄ-ը հացահատիկ գնեց ԱՄՆ-ից:

Օգտվելով այս դրությունից՝ **երկրի ղեկավարության հեղադինական ուժերը 1964 թ. Խրուշչովին հեռացրին իշխանությունից:** Այսպիսի ավարտ ունեցավ ամբողջատիրության հաղթահարման առաջին փորձը Խորհրդային Միությունում:

«Լճացման տարիները»

Խորհրդային երկրի նոր ղեկավար դարձավ **Լեոնիդ Բրեժնևը:** Պահպանողականները շուտով հրաժարվեցին «ձնհալի շրջանի» ժողովրդավարական ձեռքբերումներից: Նրանք այլևս **թույլ չէին տալիս հասարակարգի որևէ քննադատություն:** Ցանկացած դժգոհություն պիտակավորվում էր իբրև «բուրժուական այլախոհություն» և խստորեն պատժվում:

Այդուհանդերձ, պահպանողականները սկզբում փորձեցին կատարել տնտեսական բարեփոխումներ՝ սահմանափակել վերևից պարտադրվող պլանները, ընդլայնել ձեռնարկությունների ինքնուրույնությունը: Ինչպես միշտ, դրանք սկզբից որոշ աշխուժացում առաջացրին, սակայն հետագայում կասեցվեցին: Կրկին զգացվեց առաջին անհրաժեշտության ապրանքների խիստ պակաս՝ դատարկ խանութներ, հերթեր, դժգոհություն:

ԼԵՈՆԻԴ ԲՐԵՃՆԵՎ
(1906–1982)

Խորհրդային Միության կոմունիստական կուսակցության և խորհրդային պետական ղեկավար գործիչ: Գործունեությունը սկսել է 1930-ական թթ.: 1964 թ. մասնակցել է Նիկիտա Խրուշչովի պաշտոնանկությանը: Եղել է Խորհրդային Միության կոմունիստական կուսակցության ղեկավար: Իր կառավարման սկզբում փորձել է անցկացնել տնտեսական բարեփոխումներ, բայց անհաջող: Նրա օրոք երկրում ծաղկեց կաշառակերությունը, անկում ապրեցին կյանքի բոլոր բնագավառները՝ տնտեսություն, քաղաքական կյանք, մշակույթ: Տեղի էր ունենում առաջավոր մտավորականների հետապնդում: Արտաքին քաղաքականության մեջ շարունակվում էր մրցակցությունը ԱՄՆ-ի հետ:

Երկրում հաստատվեց համատարած կաշառակերությունը:

Տնտեսությունը լճացում էր սալրում: Այն հանգեցրեց հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներում նախաճգնաժամային վիճակի: Ահա թե ինչու Բրեժնևի կառավարման և դրան հաջորդող մի քանի տարիները ստացան «լճացման տարիներ» անվանումը:

Փաստորեն, խորհրդային տնտեսության բարեփոխումը հերթական անգամ ձախողվեց: Գլխավոր պատճառն այն էր, որ չզուգակցվեց քաղաքական համակարգի բարեփոխմամբ: **Մարդիկ կորցրին հավասար և ցիպլիսարական հասարակարգի և պայծառ սպազայի նկատմամբ:**

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Հետպատերազմյան շրջանում ինչպիսի դժվարությունների առջև էր կանգնած խորհրդային երկիրը:
2. Զարգացման ինչ անհամաչափություններ կային ԽՍՀՄ-ի տնտեսության մեջ այդ տարիներին:
3. Ո՞ւմ դեմ էր ուղղված ստալինյան քաղաքական բռնությունների նոր ալիքը:
4. Համաձայն էք արդյոք Ստալինի մասին Չերչիլի ասած խոսքերին: Ի՞նչ կարծիք ունեք Ստալինի և նրա վարած քաղաքականության մասին. հիմնավորե՞ք ձեր տեսակետը:
5. Ինչո՞ւ են Խրուշչովի կառավարման տարիները կոչվում «ձնհալի շրջան»: Գնահատե՞ք նրա գործունեությունը:
6. 1950–1960–ական թթ. գիտության բնագավառում ինչ ձեռքբերումներ արձանագրվեցին ԽՍՀՄ-ում:
7. Որո՞նք էին խորհրդային հասարակության լճացման պատճառները:

Գործնական աշխատանք

Համեմատե՞ք ստալինյան բռնապետության և բրեժնևյան «լճացման տարիները»՝ կատարելով «Տրամագիր» վարժությունը:

Նոր հասկացություններ, անուններ, արտահայտություններ

Ազգերի բռնի տեղահանություն, Նիկիտա Խրուշչով, «ձնհալի շրջան», ատոմային էլեկտրակայան, Երկիր մոլորակի արհեստական արբանյակ, Յուրի Գագարին, Լեոնիդ Բրեժնև, «բուրժուական այլախոհություն», «լճացման տարիներ»

16

ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՈՒՄԻՑ ԴԵՊԻ ՓԼՈՒՋՈՒՄ

Վերակառուցման քաղաքականությունը

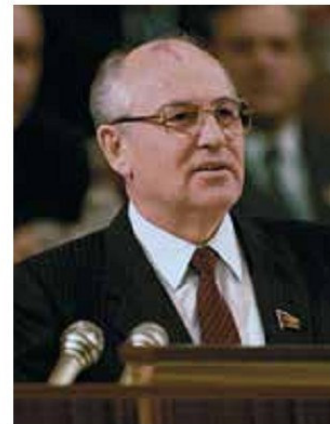
Նախորդ դասից իմացանք, որ Խորհրդային Միությունը 1980-ական թթ. կեսերին կանգնած էր լուրջ հիմնախնդիրների առջև հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներում: *Խորացող փնտրության ճգնաժամը ստիպեց երկրի ղեկավարությանը քայլեր ձեռնարկել հասարակարգը փրկելու ուղղությամբ:*

1985 թ. մարտին կոմունիստական կուսակցության ղեկավար ընտրվեց *Միխայիլ Գորբաչովը*: Նա սկսեց վերափոխումներ իրականացնել, որոնց *նպատակն էր վերակառուցել խորհրդային հասարակությունը*:

Վերակառուցման նախաձեռնողները սկզբում փորձեցին տնտեսությունը դուրս բերել ճգնաժամից ներքին միջոցների հաշվին: Որոշվեց կատարելագործել տնտեսության կառավարումը՝ ազատություն տալով տնտեսվարողներին: Խորհրդային պետության բարեփոխիչները, սակայն, սկզբնական շրջանում չհամարձակվեցին հրաժարվել վարչահրամայական կառավարման սկզբունքներից: *Չձևավորվեցին ազատ մրցակցություն և շուկայական հարաբերություններ*, փոխարենը՝ սկսեցին բարգավաճել ստվերային տնտեսությունը, կազմակերպված հանցագործությունը, կաշառակերությունը:

Գորբաչովն ու նրա համախոհները որոշեցին շտկել դրությունը քաղաքական բարեփոխումների միջոցով: *Սկսվեց հասարակության ժողովրդավարացումը*: 1989 թ. երկրում առաջին անգամ անցկացվեցին *այլընտրանքային ընտրություններ*: *Ընտրվեցին ԽՍՀՄ ժողովրդական պարզամտավորներ*: Գորբաչովն ընտրվեց ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահ, իսկ մեկ տարի անց՝ ԽՍՀՄ նախագահ:

Փոխվեց վերաբերմունքը այլախոհների նկատմամբ. նրանցից շատերն ազատ արձակվեցին: *Որոշակի ազա-*

ՄԻԽԱՅԻԼ ԳՈՐԲԱՉՈՎ
(1931)

Խորհրդային Միության կոմունիստական կուսակցության և պետական ղեկավար գործիչ: Ավարտել է Մոսկվայի համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետը: 1985 թ. ընտրվել է կոմունիստական կուսակցության ղեկավար, 1990 թ.՝ ԽՍՀՄ նախագահ: Ձեռնարկեց երկրի կյանքի բոլոր բնագավառների վերակառուցման ծրագիր, սակայն հաջողություն չունեցավ: Արտաքին քաղաքականության հարցերում զիջումներ արեց ԱՄՆ-ին և ՆԱՏՕ-ին: Զորքերը դուրս բերեց Աֆղանստանից և սոցիալիստական ճամբարի երկրներից: 1991 թ. դեկտեմբերի 21-ին ԽՍՀՄ-ի պաշտոնական փլուզումից չորս օր անց հրաժարական է տվել: Արժանացել է խաղաղության Նոբելյան մրցանակի:

Խորհրդային զորքերի դուրս-
բերումը Աֆղանստանից.
1989 թ. փետրվար

Կրոնություն արագան մամուլը, հեռուստատեսությունը, ռադիոն:

Փոխվեց նաև պետության արտաքին քաղաքականությունը: ***Խորհրդային զորքերը դուրս բերվեցին Աֆղանստանից և Արևելյան Եվրոպայի սոցիալիստական երկրներից:*** Սառը պատերազմի դարաշրջանը մոտենում էր իր ավարտին: Մակայն այս դրական տեղաշարժերն էականորեն չազդեցին երկրի տնտեսական վիճակի վրա:

Ազգային հարցի սրումը

Վերակառուցումը շարժման մեջ դրեց հսկայածավալ Խորհրդային Միությունը: Նախորդ տարիներին զսպված կամ սառեցված շատ հակասություններ նորից ակնհայտորեն դրսևորվեցին: ***Հայրկապես սրվեց ազգային հարցը:***

Վերակառուցման իսկական փորձաքարը եղավ ***1988 թ. սկսված Արցախյան շարժումը*** (այս մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Հայոց պատմության դասագրքում): Միութենական իշխանություններն անգոր եղան ազգերի ինքնորոշման սկզբունքի հիման վրա կարգավորելու Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև հակամարտությունը: ***Ազգային հողի վրա բախումներ տեղի ունեցան նաև Միջին Ասիայում, Ղրիմում, Հյուսիսային Կովկասում, Մոլդավիայում, Վրաստանում*** և այլուր:

Արցախյան շարժումը
Հայաստանում. Երևան՝
Ազատության հրապարակ,
1988 թ.

1990 թ. միութենական բոլոր հանրապետություններն ընդունեցին ազգային ինքնիշխանության մասին հռչակագրեր: Դրան հետևեց նրանց անկախացման գործընթացը: Հայաստանում այն սկսվեց 1990 թ. օգոստոսի 23-ի Անկախության հռչակագրի ընդունմամբ:

Խորհրդային տերության փլուզումը, ԱՊՀ-ի ստեղծումը

Քաղաքական զարգացումները ցույց էին տալիս, որ խորհրդային տերությունը նախկին վիճակով պահպանել հնարավոր չէ: Հանրապետությունները անկախացման ուղի էին բռնել: ԽՍՀՄ ղեկավարությունը անկա-

Խորհրդային գրահատելանի-
կան Թբիլիսիի փողոցներում.
1989 թ. ապրիլ

Ուկրաինայի, Բելառուսի և Ռուսաստանի ղեկավարներ Լեոնիդ Կրավչուկը, Ստանիսլավ Շուշկևիչը և Բորիս Ելցինը Բելովեժյան գաղտնի հանդիպման ժամանակ. 1991 թ. դեկտեմբերի 8

րող էր պահել սեփական իշխանությունը: Այդ պատճառով նա զենքի դիմեց Վրաստանում, Լիտվայում, Լատվիայում, ինչպես նաև Արցախում:

Մ. Գորբաչովը որոշեց կանխել ԽՍՀՄ անկումը միութենական նոր պայմանագիր կնքելու միջոցով: Նախատեսվում էր ընդլայնել հանրապետությունների իրավունքները:

Խորհրդային նոր դաշնության մեջ, որն ըստ նախագծի կոչվելու էր «Ինքնիշխան պետությունների միություն», համաձայն էր ստնելու 15 հանրապետություններից միայն 9-ը: **Որոշված էր 1991 թ. օգոստոսի 20-ին ստորագրել** այդ դաշնության կազմավորման նոր պայմանագիր:

Դրա հետ համաձայն չեին **ԽՍՀՄ պահպանողական ուժերը**: Նրանք նշված ժամկետից մեկ օր առաջ՝ **օգոստոսի 19-ին, խոսվություն բարձրացրին Մոսկվայում**: Սակայն ժողովրդավարական ուժերը ճնշեցին այն: Իշխանությունն անցավ Ռուսաստանի Դաշնության ղեկավարության ձեռքը՝ նախագահ **Բորիս Ելցինի** գլխավորությամբ:

Օգոստոսյան խոսվությունից հետո Խորհրդային Միության կազմալուծման գործընթացն արագացավ: Անկախության հանրաքվեներ անցկացվեցին մի շարք հանրապետություններում, այդ թվում՝ Հայաստանում:

1991 թ. դեկտեմբերի 8-ին սլավոնական երեք հանրապետությունների՝ Ռուսաստանի, Ուկրաինայի և Բելա-

ռուսի ղեկավարները *գաղտնի հանդիպում ունեցան*: Նրանք համաձայնության եկան ԽՍՀՄ-ը կազմալուծելու և Անկախ Պետությունների Համագործակցություն (ԱՊՀ) ստեղծելու հարցում: Կոչ արեցին մյուս հանրապետություններին ևս միանալու իրենց: *Դրան հաջորդեց ղեկավարների 21-ին Ղազախստանի մայրաքաղաք Ալմա Աթայում 11 հանրապետությունների ղեկավարների հանդիպումը*: Այստեղ ստորագրվեց ԱՊՀ ստեղծման և ԽՍՀՄ լուծարման մասին համաձայնագիր: Այլևս գոյություն չունեցող երկրի նախագահ Մ. Գորբաչովը չորս օր անց վայր դրեց իր լիազորությունները:

Այսպիսով՝ գրեթե 70 տարվա գոյությունից հետո Խորհրդային Միությունը փլուզվեց:

ԽՍՀՄ-ի փլուզումը և
ԱՊՀ-ի ստեղծումը

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Որո՞նք էին խորհրդային հասարակության վերակառուցման քաղաքականության նպատակները:
2. ԽՍՀՄ-ի վերափոխման ի՞նչ քայլեր ձեռնարկեց Մ. Գորբաչովը: Ձեր կարծիքով ինչո՞ւ դրանք ցանկալի արդյունք չտվեցին:
3. Ի՞նչ հետևանքների հանգեցրեց վերակառուցման քաղաքականությունը:
4. Ինչո՞ւ ԽՍՀՄ-ում սրվեց ազգային հարցը:
5. ԽՍՀՄ-ի փլուզումը կանխելու համար ի՞նչ էր ծրագրել միութենական կենտրոնը:
6. Ե՞րբ է տեղի ունեցել պահպանողական ուժերի խռովությունը: Ինչո՞ւ այն ձախողվեց:
7. Ովքե՞ր էին ԱՊՀ-ի հիմնադրման նախաձեռնողները: Ե՞րբ է այն ստեղծվել:
8. Ե՞րբ և ի՞նչ պայմաններում լուծարվեց Խորհրդային Միությունը:

Քննարկման հարց

Ձեր կարծիքով հնարավոր էր արդյոք կանխել ԽՍՀՄ-ի փլուզումը:

Նոր հասկացություններ, անուններ

Միխայիլ Գորբաչով, վերակառուցում, ազգային հարցի սրում, Արցախյան շարժում, խորհրդային հանրապետությունների անկախացման գործընթաց, Բորիս Ելցին, օգոստոսյան խռովություն, ԽՍՀՄ-ի կազմալուծում, Անկախ Պետությունների Համագործակցություն (ԱՊՀ)

17

ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ

Սոցիալիզմի խորհրդային տարածնի հաստատումը եվրոպական երկրներում

Գուք արդեն գիտեք, որ Խորհրդային Միությունը Երկրորդ աշխարհամարտի ավարտին ռազմակալել էր Արևելյան Եվրոպայի մի շարք երկրներ՝ Բուլղարիան, Ռումինիան, Հարավսլավիան, Ալբանիան, Հունգարիան, Լեհաստանը, Չեխոսլովակիան և Արևելյան Գերմանիան: *ԽՍՀՄ-ի օժանդակությամբ այդ երկրներում 1945–1949 թթ. իշխանության գլուխ անցան համայնավարները:*

Նոր իշխանությունները *ձեռնամուխ եղան սոցիալիստական հասարակարգի կառուցմանը՝ ըստ խորհրդային տարածնի:* Հաստատվեց կոմունիստական կուսակցությունների միաեծան իշխանությունը, պետականացվեցին արդյունաբերությունը, բանկերը, հողը: Կոլեկտիվացվեց գյուղատնտեսությունը: Հաստատվեց կառավարման վարչաիրամայական եղանակ:

Հերագայում սոցիալիզմի ճամբարը համալրեցին Չինական Ժողովրդական Հանրապետությունը, Հյուսիս-

Սոցիալիստական
համակարգի երկրները

Տնտեսական փոխօգնության խորհրդի շենքը Մոսկվայում, որն այժմ Մոսկվայի քաղաքապետարանի նստավայրն է:

սային Կորեան, Կուբան, Վիերնանը և այլն: Այսպես աշխարհում ձևավորվեց սոցիալիստական համակարգը՝ ԽՍՀՄ-ի գլխավորությամբ:

Սակայն շուտով *Հարավսլավիան և Չինաստանն* ընթացան սոցիալիզմի կառուցման սեփական ուղիով: Նրանք *չմբան սոցիալիստական համակարգի երկու կարևոր մարմինների՝ Վարչակազմի դաշինքի և Տնտեսական փոխօգնության խորհրդի մեջ*: Իսկ Հարավսլավիան դարձավ «Զմիացած երկրների շարժման» հիմնադիրներից մեկը:

Սոցիալիստական համակարգի հակասությունները

Նոր հասարակարգի կառուցման հետ ժողովուրդը մեծ հույսեր էր կապել՝ կենսամակարդակի վերելք, իրական ժողովրդավարության հաստատում, մշակութային զարգացման հնարավորություն և այլն: Սակայն կապիտալիստական երկրների հետ համեմատությունը ամեննին էլ սոցիալիզմ կառուցողների օգտին չէր:

Արդեն 1950-ական թթ. կեսերից Եվրոպայի սոցիալիստական երկրներում աճեց բնակչության դժգոհությունը: Հատկապես լուրջ հակասություններ կային *Հունգարիայում, Չեխոսլովակիայում, Լեհաստանում, Գերմանիայի Ժողովրդավարական Հանրապետությունում*:

Ստալինի անձի դատապարտումը և «ճնհալը» բարեփոխման հույսեր արթնացրին գրեթե բոլոր սոցիալիստական երկրներում:

Հատված Չեխոսլովակիայի մտավորականության՝ «Երկու հազար բառ՝ ուղղված բանվորներին, գյուղացիներին, ծառայողներին և գիտնականներին, մշակույթի աշխատողներին և բոլոր մարդկանց» ուղերձից

Ժողովրդի մեծամասնությունը հույսով ընդունեց սոցիալիզմի կառուցման ծրագիրը: Սակայն դրա դեկավարումն ընկավ ոչ այն մարդկանց ձեռքը: Կործանարար չէր լինի պետական փորձի, գործնական գիտելիքների պակասը, եթե նրանք ունենային գոնե կենցաղային պարկեշտություն, եթե կարողանային լսել այլոց կարծիքը ...

Կոմունիստական կուսակցությունը, որը պատերազմից հետո վայելում էր մարդկանց վստահությունը, աստիճանաբար այն փոխեց տարբեր պաշտոնների հետ ... Ղեկավարության սխալ ուղեգիծը կուսակցությունը վերածեց տիրապետող կազմակերպության, որին ձգտում էին իշխանատեսչ, եսասեր, հաշվենկատ, վախկոտ և անմաքուր մարդիկ:

«Լիտերարնի լիստի», 27.06.1968 թ.

Պրահայի փողոցները
1968 թ. օգոստոսին

Հունգարիայի ղեկավարությունը փորձեց իրականացնել ժողովրդավարական և տնտեսական բարեփոխումներ: Իսկ *1956 թ. հայտարարեց Վարշավյան դաշինքից դուրս գալու մասին*: Խորհրդային Միությունը գորքեր մտցրեց Բուդապեշտ և ճնշեց սկսված ապստամբությունը:

Նույնը կատարվեց նաև *Չեխոսլովակիայում 1968 թ.*: ԽՍՀՄ ղեկավարությունը դա որակեց որպես սպառնալիք սոցիալիստական համակարգին: Վարշավյան դաշինքի գորքերը մտան Պրահա և ճնշեցին չեխերի ու սլովակների ինքնուրույնության փորձը:

Պրահայի դեպքերից հետո *ԽՍՀՄ-ը կոչվեցրեց Արևելյան Եվրոպայի երկրների նկատմամբ իր վերահսկողությունը*:

Լճացման տարիներին բրեժնևյան վարչախումբը թույլ չտվեց կատարել հասարակության բարեփոխման փորձեր ոչ միայն ԽՍՀՄ-ում, այլև Հունգարիայում, Չեխոսլովակիայում, Լեհաստանում:

Լուրջ հակասություններ առաջացան նաև ԽՍՀՄ-ի ու Չինաստանի միջև. գործը նույնիսկ հասավ ռազմական բախման:

Բեռլինը երկու հատվածի
բաժանող պատի քանդումը.
1989 թ. նոյեմբերի 9

Չնայած ներքին ու արտաքին հակասություններին՝ սոցիալիզմի համակարգն ուներ ոչ միայն ռազմաքաղաքական, այլև տնտեսական մեծ ներուժ:

«Թավշյա հեղափոխությունները»

1980-ական թթ. վերջին սրվեցին սոցիալիստական երկրների ներքին հակասությունները: *Տնտեսական հեղափոխությունը դարձավ ամբողջատիպի հասարակության ճգնաժամի գլխավոր պատճառը:* Մեծ դեր խաղաց նաև ԽՍՀՄ-ում սկսված վերակառուցման ճախողումը:

Արևելաեվրոպական երկրներում 1989–1990 թթ. տեղի ունեցան հեղափոխություններ, որոնք, բացառությամբ Ռումինիայի, ընթացան անարյուն: Ահա թե ինչու այս դեպքերը ստացան «թավշյա հեղափոխություններ» անվանումը: Իշխող վարչակարգերը տապալելու նպատակով ընդդիմադիր ուժերը ծավալել էին ժողովրդավարական շարժումներ՝ հանրահավաքներ, ցույցեր, գործադուլներ: Արդյունքում՝ հեղինակազրկված կոմունիստներին փոխարինելու եկան քաղաքական նոր ուժեր և առաջնորդներ:

Առաջինը Լեհաստանում 1989 թ. տեղի ունեցան ժողովրդավարական ընդդիմություններ: Ձևավորվեց ոչ համայնավարական կառավարություն: Այնուհետև փոխվեց

«Սոլիդարնոստ» անկախ արհմիության առաջնորդ Լեխ Վալենսան (հետագայում՝ Լեհաստանի նախագահ) ելույթ է ունենում Գդանսկում. 1989 թ.

իշխանությունը նաև Հունգարիայում, Չեխոսլովակիայում, Բուլղարիայում:

Գերմանական Ժողովրդավարական Հանրապետությունում 1989 թ. ահագնացած ցույցերը հանգեցրին նրան, որ համայնավարները հեռացվեցին իշխանությունից: Նույն թվականի *նոյեմբերի 9-ին քանդվեց Բեռլինի պարը՝* սառը պատերազմի խորհրդանիշը: Սկսվեց *Արևմտյան Գերմանիայի հետ Արևելյան Գերմանիայի միավորման գործընթացը*, որն ավարտվեց *1990 թվականին*:

Ռումինիայում դեպքերն այլ զարգացում ունեցան: Սկսվեց համաժողովրդական ապստամբություն: Մայրաքաղաք **Բուխարեստում տեղի ունեցան զինված ընդհարումներ**: Հեղափոխական ուժերը հաղթեցին, իսկ

Ռումինիան 1989 թ. հեղափոխական օրերին

Ոչ որ չէր կարող պատկերացնել, որ 1989 թ. դեկտեմբերի 21-ը կլինի Նիկոլաե Չաուշեսկուի կառավարման վերջին օրը: Չէր կարող դա պատկերացնել նաև ինքը՝ բռնապետը՝ անվտանգության ծառայության օգնությամբ հազարավոր մարդկանց թշնամի Բուխարեստի կենտրոնական հրապարակ, որպեսզի հանրահավաք անցկացնի՝ իր վերջին հանրահավաքը: Սակայն մարդիկ նրա պատվին բռուն ծափահարությունների և ողջույնների փոխարեն հրապարակը լցրին «Կորչի Չաուշեսկուն» գայրացած բղավոցներով, սկսեցին տրորել նրա դիմանկարներով պաստառները: Հաջորդ օրը Ն. Չաուշեսկուն և նրա կնոջը ձերբակալեցին, իսկ չորս օր անց մահվան դատապարտեցին:

երկրի ղեկավարը՝ բռնապետ *Նիկոլաե Չաուշեսկուն, մահապարժի ենթարկվեց:*

Արևելյան Եվրոպայի *նախկին սոցիալիստական երկրներում վերականգնվեց բազմակուսակցական համակարգը, ընտրվեցին նոր իշխանության մարմիններ:* Իրականացվեցին քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և մշակութային բարեփոխումներ:

1991 թ. պաշտոնապես լուծարվեցին Վարշավայի պայմանագրի կազմակերպությունը և Տարեսական փոխօգնության խորհուրդը: Իսկ նույն տարվա վերջին, արդեն ասվել է, դադարեց գոյություն ունենալուց նաև ԽՍՀՄ-ը: Դրանով ավարտվեց սոցիալիստական համակարգի փլուզումը:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ինչպե՞ս էր Արևելյան Եվրոպան հայտնվել ԽՍՀՄ ազդեցության ներքո:
2. Արևելաեվրոպական երկրներում կոմունիստները էրբեկան իշխանության: Հասարակության ի՞նչ տարածն հաստատվեց այդ երկրներում:
3. Քարտեզի վրա ցոյց տվե՞ք սոցիալիստական համակարգի երկրները:
4. Ի՞նչ հակասություններ առաջացան սոցիալիստական նորաստեղծ երկրներում: Ձեր կարծիքով որո՞նք էին դրանց պատճառները:
5. Ներկայացրե՞ք Խորհրդային Միության քաղաքականությունը սոցիալիստական երկրների հանդեպ:
6. Երբ են տեղի ունեցել «թավշյա հեղափոխությունները»: Ի՞նչ յուրահատուկ դրսևորումներ ունեցան դրանք տարբեր երկրներում:

Քննարկման հարց

Ինչո՞ւ սոցիալիզմի համակարգը փլուզվեց:

Նոր հասկացություններ, անուններ, արտահայտություններ

Սոցիալիստական համակարգ, Գերմանիայի Ժողովրդավարական Հանրապետություն, «թավշյա հեղափոխություններ», Նիկոլաե Չաուշեսկու

18

ԵՐՐՈՐԴ ԱՇԽԱՐՀԸ

Գաղութային համակարգը, ինչպես գիտեք, ձևավորվել էր Նոր դարերում: XIX դարի ընթացքում որոշ գաղութներ անկախություն նվաճեցին: Այդ գործընթացը շարունակվեց Նորագույն շրջանում. Առաջին աշխարհամարտից հետո նախկին մի շարք գաղութներ անկախացան կամ մանդատային երկրի կարգավիճակում էին:

Գաղութային համակարգի փլուզման պատճառները

Երկրորդ աշխարհամարտի ավարտին սկսվեց ու հետագայում մեծ թափ սրացավ գաղութացված ժողովուրդների ու երկրների ազատագրական պայքարը: Դրա շնորհիվ փլուզվեց գաղութային համակարգը: Իսկ որոնք էին ապագաղութացման գործընթացի հաջողության հիմնական պատճառները.

- Հզորացել էր գաղութային երկրների ազգային-ազատագրական պայքարը, ամրապնդվել էր գաղութային ժողովուրդների ազգային ինքնագիտակցությունը:
- Թուլացել էին գաղութային տերություններ Մեծ Բրիտանիան և Ֆրանսիան. նրանք այլևս չունեին փնտրեսական ու ռազմաքաղաքական նախկին հզորությունը:
- Երկու գերտերությունները՝ ԱՄՆ-ը և ԽՍՀՄ-ը, աջակցում էին գաղութների ազատագրական պայքարին, սակայն հետամուտ էին առաջին հերթին սեփական շահերին. ժողովրդավարության կամ սոցիալիզմի հաստատման քողի փակ նրանք ձգտում էին նվաճելու ազդեցության նոր շրջաններ:
- Մեծ դեր խաղաց նաև փոփոխված միջազգային իրադրությունը: Ազգերի ինքնորոշման իրավունքը միջազգայնորեն ընդունվեց և սկսեց կիրառվել: Այս պայմաններում գաղութային ու կախյալ երկրներն իրենց

ԼԵՎՆԵՏՍՏՈ ՉԵ ԳԵՎԱՐԱ
(1928–1967)

Լատինաամերիկյան հեղափոխական: Ծնվել է Արգենտինայում, սովորել է բժշկություն: Մասնակցել է 1959 թ. Կուբայի հեղափոխությանը: Կուբայում հանրաճանաչությանը զիջում էր միայն Ֆիդել Կաստրոյին: 1965 թ. մեկնել է Կոնգո, այնուհետև՝ Բոլիվիա՝ պարտիզանական շարժում կազմակերպելու նպատակով: Ջոնվել է պատժիչների դեմ մարտում: Նրա անունը հայտնի է աշխարհի շատ երկրներում՝ որպես ազատության և հեղափոխության անձնագրի մարտիկի խորհրդանիշ:

Խորհրդային զենքով զինված պարտիզանական ջոկատ Անգոլայում. Աֆրիկա, 1960–ական թթ.

պայքարը համարում էին միանգամայն արդարացի և օրինական:

Գաղութների անկախացումը

Ապագաղութացման նոր փուլը սկսվել էր Երկրորդ աշխարհամարտի ժամանակ: Իսկ *պայքերագմից հետո առաջինը ուրքի ելան Հնդկաստանի և Հեռավոր Արևելքի կահյալ ու գաղութային երկրների ժողովուրդները:*

Մեծ Բրիտանիան 1947 թ. ստիպված էր ճանաչել Հնդկաստանի, իսկ հետագայում նաև իր մյուս գաղութների անկախությունը: Ֆրանսիական գաղութներ *Վիետնամը, Ալժիրը, Թունիսը* զինված պայքարի շնորհիվ նույնպես ազատագրվեցին գաղութային լծից: Անկախություն ստացան նաև արաբական աշխարհի մյուս երկրները:

Ասիայի և Հյուսիսային Աֆրիկայի ապագաղութացմանը հաջորդեց «Սև մայրցամաքի» մնացած մասի ժողովուրդների ազատագրական շարժման վերելքը: *Միայն 1960 թ. անկախություն նվաճեց աֆրիկյան 17 պետություն:*

Ասիայում գաղութարիության վերջին օջախը վերացավ XX դարի ավարտին, երբ Պորտուգալիան Չինաստանին վերադարձրեց Մակաո քաղաքը:

Աշխարհի բաժանումը՝ ըստ զարգացման աստիճանի

Այսպիսով՝ XX դարի երկրորդ կեսին փլուզվեց գաղութային համակարգը, և աշխարհի քաղաքական քարտեզի վրա հայտնվեցին տասնյակ նոր պետություններ:

Նորանկախ երկրները զարգացման դժվարին ուղի անցան: Սակայն քաղաքական անկախության նվաճումը չհանգեցրեց տնտեսական անկախության: **Նրանք դեռ կախվածություն ունեին նախկին գաղութատեր երկրներից:** Բնակչության կենսամակարդակը գրեթե չփոխվեց: Այս երկրներին բնորոշ էին հետամնաց տնտեսությունը, ազգային արդյունաբերության թերզարգացածությունը, ավանդական, նույնիսկ նահապետական ու ցեղային կառույցների առկայությունը:

Գաղութատեր երկրներն իրենց նախկին գաղութներում գտան շահագործման նոր ձևեր՝ կապիտալի ներդրում, էժան աշխատուժի շահագործում և այլն:

Երրորդ աշխարհի ձևավորումը

Մինչև գաղութային համակարգի փլուզումը մարդկության 2/3-ը մեկուսացված էր համաշխարհային զարգացման գործընթացից: Այժմ ներգրավվելով միջազգային հարաբերությունների ոլորտը՝ **նորակազմ պետությունները սկսեցին որոշակի դերակատարություն ունենալ համաշխարհային քաղաքականության մեջ:** Լատինական Ամերիկայի երկրների հետ համատեղ նրանք ձևավորեցին պետությունների մի նոր խումբ, որը ստացավ «Երրորդ աշխարհ» անունը: Նրանց անվանում են նաև զարգացող երկրներ:

«Զմիացած երկրների շարժման» մասնակից երկրների ներկայացուցիչները կազմակերպության 16-րդ վեհաժողովում, որը կայացել է Իրանի մայրաքաղաք Թեհրանում 2012 թ. օգոստոսի 26-31-ը: 2012 թ. դրությամբ կազմակերպությանը անդամակցում էր 120 երկիր, իսկ 15-ը՝ դիտորդի կարգավիճակով: Հայաստանի Հանրապետությունը մասնակցում է դիտորդի կարգավիճակով:

Նորանկախ երկրները որդեգրեցին զարգացման կապիտալիստական կամ սոցիալիստական ուղի: Կողմնորոշումը պայմանավորված էր նրանով, թե տվյալ պետությունը որ ճամբարից էր տնտեսական ու ռազմական օգնություն ստանում:

Ընտրելով այս կամ այն ուղին՝ զարգացող երկրների գերակշիռ մասը, սակայն, չմիացավ երկու հակադիր ճամբարներից որևէ մեկին: Հնդկաստանի վարչապետ *Ջավահարլալ Ներուի ջանքերի շնորհիվ 1961 թ. ձևավորվեց «Զմիացած երկրների շարժում» կազմակերպությունը:* Սառը պատերազմի պայմաններում այս երկրները ձգտում էին պահպանելու իրենց ինքնուրույնությունը: Նման դիրքորոշման հիմքում ընկած էր չեզոքության սկզբունքը:

ԱՄՆ-ը և ԽՍՀՄ-ը սկզբում բացասական վերաբերմունք ցուցաբերեցին «Զմիացած երկրների» հանդեպ, սակայն հետագայում փոխեցին իրենց դիրքորոշումը:

Այսպես՝ «Երրորդ աշխարհն» իր ուրույն տեղը զբաղեցրեց կապիտալիզմի ու սոցիալիզմի աշխարհների կողքին:

Հարցեր և ստուգադրանքներ

1. ԹՎարկէք գաղութային համակարգի փլուզման հիմնական պատճառները:
2. Ներկայացրէք գաղութային երկրների անկախացման գործընթացը:
3. 1960 թ. երբեմն անվանում են «Աֆրիկայի տարի». ինչո՞ւ:
4. ԹՎարկէք և քարտեզի վրա ցոյց տվէք Ասիայի և Աֆրիկայի նորանկախ մի քանի երկրներ:
5. Որո՞նք էին գաղութային համակարգի փլուզման տնտեսական հետևանքները:
6. Ինչո՞վ էր պայմանավորված նորանկախ պետությունների զարգացման ուղու ընտրությունը:
7. Բացատրէք «Երրորդ աշխարհ» հասկացությունը:
8. Ձեր կարծիքով չմիացած երկրներն ի՞նչ դեր են խաղացել սառը պատերազմի դարաշրջանում:

Նոր հասկացություններ, անուններ, արտահայտություններ

Գաղութային համակարգի փլուզում, «Երրորդ աշխարհ», չմիանալու քաղաքականություն, Ջավահարլալ Ներու, «Չմիացած երկրների շարժում» կազմակերպություն

Մերձավոր և Միջին Արևելքի կիսանկախ երկրներում XX դարի առաջին կեսին տեղի էր ունենում հասարակության արդիականացման գործընթաց: Երկրորդ աշխարհամարտի ավարտից հետո այդ գործընթացը ստավտոր շրջափուլ: Արդիականացման ոլորտում ներգրավվեցին նաև արաբական երկրները:

Թուրքիա

Թուրքիայի հետպատերազմյան կյանքին բնորոշ էին ներքին ճգնաժամերն ու քաղաքական ուժերի վերադասավորումները: Ձևավորվել էին բազմաթիվ կուսակցություններ: Առաջատարը *Ժողովրդավարական կուսակցությունն* էր, որն էլ *1950 թ. եկավ իշխանության*:

ԺԿ-ն կառավարեց տասը տարի, և այդ շրջանում կատարվեցին էական տեղաշարժեր: Սահմանափակվեց տնտեսության մեջ պետության դերը, ակտիվացավ ազատ ձեռներեցությունը: Դրան հետևեցին Մարշալի պլանի մեջ ընդգրկվելը և ամերիկյան մեծ ներդրումները: *Թուրքիան ամբողջովին կողմնորոշվեց դեպի Արևմուտք, 1952 թ. անդամագրվեց ՆԱՏՕ-ին*:

1980 թ. գինվորական հեղաշրջումը Թուրքիայում գեներալ Քենան Էվրենի գլխավորությամբ

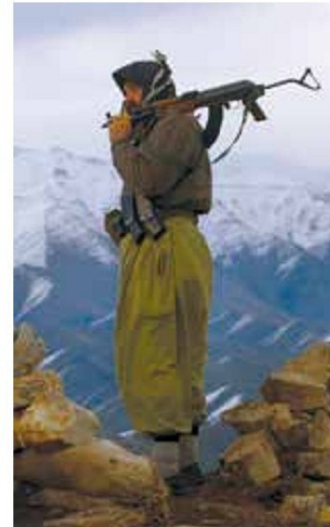

Ժողովրդավարների ուժեղացումը համախմբեց հին վարչակարգի կողմնակիցներին: Թուրքիայում ավանդաբար *մեծ է զինվորականության ազդեցությունը*, որն էլ 1960 թ. իրականացրեց զինվորական հեղաշրջում: Հրավիրվեց Սահմանադիր ժողով, և ընդունվեց նոր սահմանադրություն: Կրկին «հռչակվեցին» ժողովրդավարական ազատություններ: Ի հայտ եկան տարբեր ուղղությունների նոր քաղաքական կուսակցություններ: Սկսեցին բացահայտ գործել նաև ծայրահեղ իսլամական կազմակերպությունները:

Թուրքիայում 1980 թ. *տեղի ունեցավ հերթական զինվորական հեղաշրջումը*: Միայն երեք տարի անց երկիրը վերադարձավ քաղաքացիական կառավարման: Ընդունվեց երրորդ սահմանադրությունը: Ընտրություններում հաղթեց «Մայր հայրենիք» կուսակցությունը, որի առաջնորդ Թուրգութ Օզալը դարձավ վարչապետ (իսկ 1989 թ.՝ երկրի նախագահ): Նա իրականացրեց տնտեսության ազատականացման և շուկայական հարաբերությունների զարգացման քաղաքականություն: Մեծ տեղ տրվեց օտարերկրյա կապիտալի ներդրմանը:

Չնայած փնտեսական առաջընթացին՝ ժողովրդավարությունը Թուրքիայում կայուն հիմքեր չունի: Ներքաղաքական վիճակը պարբերաբար խաթարվում է: 1980-ական թթ. սկսած դրա գլխավոր պատճառներից է նաև քրդական հիմնախնդիրը: Երկրի հարավարևելյան շրջաններում ռազմական բախումներ են տեղի ունենում թուրքական բանակի և քրդական ընդդիմադիր ուժերի միջև:

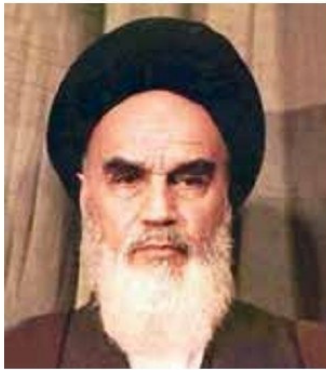
Արդի Թուրքիայի *քաղաքական կյանքում առկա են մի շարք տարաբնույթ հակասություններ*: Թուրքական կառավարությունը նպատակ ունի երկիրը դարձնելու Եվրամիության անդամ: Սակայն ժողովրդավարական իրավունքների հաճախակի ոտնահարումները, ազգային փոքրամասնությունների նկատմամբ կիրառվող խտրականությունը և Հայոց ցեղասպանությունը չճանաչելու հանգամանքը արգելակում են Թուրքիայի մուտքը Եվրամիություն:

Քուրդ զինյալը լեռներում

ՄՈՀԱՄՄԱԿ ՄՈՍԱԿԵՂ
(1882-1967)

ԱՅԱԹՈՒԱՇ ՀՈՄԵՅՆԻ
(1900-1989)

Նշանավոր հոգևոր-քաղաքական գործիչ, հայտնի աստվածաբան:

1930-ական թթ. ի վեր պայքարում էր շահական վարչակարգի դեմ: Գեմ էր Իրանում արևմտյան արժեքների տարածմանը: Համոզված էր, որ երկիրն ունի զարգացման ուրույն ուղի: 1963 թ. աքսորվել է: 1978-1979 թթ. հեղափոխության ժամանակ վերադարձել է: Նոր սահմանադրությամբ ճանաչվել է Իրանի հոգևոր ու քաղաքական առաջնորդ: Մինչև կյանքի վերջը համարվում էր անառարկելի հեղինակություն:

Իրան

Հետպատերազմյան առաջին տարիներին Իրանի ներքին կյանքում ընթանում էր պայքար՝ միապետության սահմանափակման և խորհրդարանի (մեջլիս) դերի բարձրացման համար: Երկրում աշխուժացան նաև ազգային փոքրամասնությունները:

Հայտնի քաղաքական գործիչ Մոհամմադ Մոսադեղը ջանքերով Իրանի խորհրդարանը 1951 թ. ընդունեց նախնական արդյունաբերության ազգայնացման մասին օրենքը: Դա առաջին հերթին ուղղված էր Մեծ Բրիտանիայի և ԱՄՆ-ի դեմ: Շուտով Մոսադեղը դարձավ վարչապետ: Նրա հեղինակությունն այնքան աճեց, որ Ռեզա շահը ցրեց կառավարությունը: Վերականգնվեցին Արևմուտքի երկրների դիրքերը Իրանում:

Սակայն Իրանին անհրաժեշտ էին բարեփոխումներ: Դա գիտակցում էր նաև շահը: Սկսվեց բարեփոխումների մի շրջան, որի նպատակն էր արդիականացնել երկիրը, սրբեղծել արդյունաբերական հասարակություն:

Պայմաններ ստեղծվեցին մասնավոր ձեռներեցության զարգացման համար: Վերակառուցվեց բանկային համակարգը: Հողային բարեփոխման շնորհիվ միլիոնավոր գյուղացիներ հող ստացան: Միաժամանակ արդիականացվեց կրթական համակարգը, ստեղծվեցին բազմաթիվ բուհական հաստատություններ:

Չնայած ակնառու ձեռքբերումներին՝ երկրում աճում էին հակաշահական տրամադրությունները: Շատերին դուր չէր գալիս շահի արևմտամետ քաղաքականությունը: Երկրում թափ առավ ընդդիմադիր շարժումը, որի գլուխ կանգնեց իսլամական հոգևորականությունը:

1978 թ. Իրանում հեղափոխություն սկսվեց: Միապետությունը տապալվեց: Մեկ տարի տևած պայքարից հետո՝ 1979 թ. ապրիլի 1-ին, հռչակվեց Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը, և ընդունվեց նոր սահմանադրություն:

Սակայն պետական իշխանությունից վեր գործում է 12 հոգևոր առաջնորդներից (այաթոլլահներ) կազմված խորհուրդը: Այն ի գործում է չեղյալ հայտարարելու

Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրները

խորհրդարանի ընդունած ցանկացած օրենք: **Այսպես Իրանը վերածվեց կրոնապետության (թեոկրատիա):**

Փակվեցին երկրում գործող օտարերկրյա բանկերն ու ընկերությունները, վերացվեցին ամերիկյան ռազմա-կայանները: Մրվեցին հարաբերությունները նաև ԽՍՀՄ-ի հետ: Նորահռչակ հանրապետությունը **սպարտազմ սկսեց Իրաքի դեմ**, որը տևեց ութ տարի (1980–1988 թթ.): Սակայն այդ բախումը կողմերին դրական ոչինչ չտվեց:

Այսպիսով՝ Սառը պատերազմի դարաշրջանի ավարտին Իրանում կատարվեց վերադարձ իսլամի ավանդույթներին:

Արաբական երկրների զարգացման միտումները

Արաբական աշխարհն ընդգրկում է մի մեծ տարածաշրջան՝ Մերձավոր Արևելքից Աֆրիկայի հյուսիսով մինչև Ատլանտյան օվկիանոս: Այժմ այն **միավորում է 22 պետություն:**

Աշխարհի ամենաբարձր՝ «Բուրջ խալիֆա» երկնաքերը (828 մ) Դուբայում՝ որպես արաբական աշխարհի զարգացման խորհրդանիշ

«Արաբական գարուն».
ընդվզող ժողովուրդը Եգիպտոսի մայրաքաղաք Կահիրեի Թահրիր հրապարակում

Օսմանյան կայսրության անկումից հետո որոշ արաբական երկրներ ստացան անկախություն կամ մանդատային կարգավիճակ՝ *Եգիպտոս, Իրաք, Սիրիա, Լիբանան* և այլն:

Երկրորդ աշխարհամարտից հետո անկախություն նվաճեցին *Ալժիրը, Թունիսը, Մարոկկոն, Լիբիան* և այլ երկրներ: Նրանց *մի մասը զարգանում էր արևմտյան ուղիով, մյուս մասը՝ սոցիալիզմի, երրորդ խումբը առաջնորդվում էր ավանդական արժեքներով:*

Արաբական երկրները հարուստ են նավթի պաշարներով: Ճիշտ է՝ նավթը տալիս է հարստություն և բարեկեցության հնարավորություն, սակայն մյուս կողմից սահմանափակում է նրանց ինքնիշխանությունը: Նրանց նկատմամբ իրենց ազդեցությունը հաստատելու կամ պահպանելու համար պայքարում են աշխարհի հզոր տերությունները: *Վերջիններս փորձում են թույլ չտալ, որպեսզի արաբական աշխարհը միավորվի:*

XXI դարի սկզբներին արաբական աշխարհը ենթարկվեց լուրջ քաղաքական և ռազմական ցնցումների: Դրանցում զգալի դերակատարում ունեցան իսլամիստ արմատականները և արտաքին ուժերը:

2010 թ. դեկտեմբերին սկիզբ առան և 2011 թ. ընթացքում տեղի ունեցան հեղափոխություններ, զանգվածային ելույթներ կամ քաղաքացիական պայտերազմներ Հյուսիսային Աֆրիկայում և Մերձավոր Արևելքում: Այս իրադարձությունները սրացել են «Արաբական գարուն»

անվանումը: Դրա արդյունքում տապալվեցին երկարամյա շատ վարչակարգեր: Սակայն դեռևս կայունություն չի հաստատվել Լիբիայում, Իրաքում, Սիրիայում և արաբական այլ երկրներում:

Մերձավոր Արևելքում միջազգային իրադրության փորձաքարը շարունակում է մնալ **Պաղեստինի հիմնախնդիրը:** ՄԱԿ-ի 1947 թ. որոշմամբ Պաղեստինում պետք է ստեղծվեին երկու պետություն՝ հրեական և արաբական: 1948 թ. ստեղծվեց Իսրայելի հրեական պետությունը, որը խոչընդոտում է արաբական պետության ձևավորմանը: Հակամարտությունը շարունակվում է նաև մեր օրերում:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Փորձե՞ք վերհանել հետպատերազմյան Թուրքիայի զարգացման առանձնահատկությունները:
2. Ո՞վ էր Թ. Օզալը և ի՞նչ դեր է խաղացել արդի Թուրքիայի համար:
3. Ի՞նչ ազդեցություն ունի քրդական հիմնախնդիրը Թուրքիայի կյանքում:
4. Ի՞նչն էր բնորոշ Իրանի ներքաղաքական կյանքին հետպատերազմյան առաջին տարիներին:
5. Որո՞նք էին 1978–1979 թթ. իրանական հեղափոխության հիմնական արդյունքները:
6. Ինչպիսի՞ փոփոխությունների ենթարկվեց հետպատերազմյան արաբական աշխարհը:
7. Արաբական աշխարհի երկրների զարգացման ի՞նչ ուղիներ գիտեք:
8. Ե՞րբ է սկսվել «Արաբական գարունը» և ի՞նչ հետևանքներ է ունեցել:
9. Ինչպիսի՞ն է իրավիճակը արդի արաբական աշխարհում (օգտվե՞ք նաև մամուլի և համացանցի նյութերից):
10. Ե՞րբ և ինչպե՞ս է առաջացել Պաղեստինի հիմնախնդիրը:

Քննարկման հարց

Ձեր կարծիքով ինչո՞ւ է այդքան երկար շարունակվում արաբա-իսրայելական հակամարտությունը Պաղեստինում:

Նոր հասկացություններ, անուններ

Զինվորական հեղաշրջում, Թուրգութ Օզալ, քրդական հիմնախնդիր, Մոհամմադ Մոսադեդ, Իրանի Իսլամական Հանրապետություն, կրոնապետություն (թեոկրատիա), Ալժիր, Թունիս, Լիբիա, Սիրիա, Իրաք, «Արաբական գարուն», Պաղեստինի հիմնախնդիր

«Ճապոնական հրաշքը»

Երկրորդ աշխարհամարտից հետո՝ մինչև 1952 թ., Ճապոնիայում շարունակվում էր ամերիկյան ռազմակալումը: ԱՄՆ-ի աջակցությամբ ակտիվացան ճապոնական առաջադիմական ուժերը: Նրանց ջանքերով էլ երկրում իրականացվեցին արմատական բարեփոխումներ:

Կարճ ժամկետում Ճապոնիան սպառազմականացվեց ու դարձավ ժողովրդավարական երկիր: 1947 թ. ընդունվեց նոր սահմանադրություն: Ճիշտ է՝ պահպանվել է միապետությունը, սակայն *կայսրն* այլևս չունի իրական իշխանություն. նա ամենից առաջ *ազգի միասնության խորհրդանիշն է*: Բարձրագույն օրենսդիր իշխանությունը պատկանում է երկպալատ խորհրդարանին: Խորհրդարանում մեծամասնություն կազմող կուսակցությունը ձևավորում է Ճապոնիայի կառավարությունը:

«Ճապոնական ոգի, եվրոպական գիտելիքներ» կարգախոսի ներքո երկիրը բուժեց պատերազմական վեր-

Ճանապարհային ցանց
քաղաքամայր Տոկիոյի
կենտրոնում

քերը և անցավ տնտեսության զարգացմանը: **1950–1980–ական թթ. երկրի համահասուն արտադրանքն ավելացավ շուրջ հինգ անգամ:** Զարգացան հատկապես մետաղաճուլությունը, նավաշինությունը, սարքաշինությունը, ավտոմեքենաշինությունը, էլեկտրոնիկան: Դրան մեծապես նպաստեց գիտության և տեխնոլոգիաների աննախընթաց վերելքը: Ճապոնիան ինքը սկսեց կապիտալ արտահանել այլ երկրներ:

Այս ամենի շնորհիվ նա դարձավ աշխարհի տնտեսական երրորդ խոշոր կենտրոնը՝ առաջ թողնելով միայն ԱՄՆ-ին և Եվրոպական համագործակցությանը: Իսկ 1980–ական թթ. սկզբին մեկ շնչի եկամտի ցուցանիշով նույնիսկ գերազանցեց աշխարհի գերիզոր երկիր ԱՄՆ-ին:

«Ճապոնական հրաշքի» գլխավոր նախապայմանը հասարակության ամուր հիմքերն էին, այնպիսի արժեքներ, ինչպիսին են **աշխատանքային բարձր կարգապահությունը, գիտելիքի և նորարարության հանդեպ հարգանքն ու բուռն ձգտումը:**

Պատահական չէ, որ Ճապոնիայի փորձը ուղենիշ ծառայեց հեռավորարևելյան մի շարք երկրների զարգացման համար՝ Հարավային Կորեա, Սինգապուր, Թայվան և այլն:

Արդիականացման չինական ուղին

Երկրորդ աշխարհամարտի ավարտին Չինաստանն ազատագրվեց ճապոնական բռնազավթումից և միավորվեց: Սակայն 1946–1949 թթ. երկրում ծավալվեց քաղաքացիական պատերազմ՝ համայնավարների ու գոմինդանականների միջև: **Համայնավարները Մաո Յզե-դունի գլխավորությամբ հաղթեցին, գրավեցին մայրաքաղաք Պեկինը: Նրանք 1949 թ. հոկտեմբերի 1–ին հռչակեցին Չինական Ժողովրդական Հանրապետության (ՉԺՀ) սրեղծումը: Գոմինդանականները Չան Կայշիի գլխավորությամբ անրացան Թայվան կղզում և սրեղծեցին չինական երկրորդ պետությունը:**

ՉԺՀ-ն կայացավ ԽՍՀՄ-ի անմիջական օգնությամբ: Նրա ղեկավարներն ընդօրինակեցին հասարակության խորհրդային տարաձևը: Ազգայնացվեցին և պետական վերահսկողության տակ դրվեցին արտադրության բոլոր

ՄԱՈ ՅՁԵԴՈՒՆ
(1893–1976)

Չինաստանի կոմունիստական կուսակցության և պետության ղեկավար: Կրթությամբ՝ մանկավարժ: 1920–ական թթ. ընդգրկվել է կոմունիստական կուսակցության շարքերը՝ արտահայտելով գյուղացիության շահերը: Բարդ էին հարաբերությունները Գոմինդանի հետ: Մերթ միավորվում էին, մերթ կատաղի պայքարում: Երկրորդ աշխարհամարտի տարիներին համագործակցում էին ընդդեմ ճապոնական զավթիչների: Պատերազմից հետո Մոսկվայի օժանդակությամբ համայնավարները հասան գերակայության: 1949 թ.՝ ՉԺՀ-ի հռչակումից հետո, Մաոն դարձավ երկրի վարչապետը, իսկ ապա՝ նախագահը: Շարունակում էր մնալ կոմունիստական կուսակցության առաջնորդը: Հետևելով Ստալինին՝ Մաոն Չինաստանում «բուժում էր» սոցիալիզմ՝ կոմունիզմի կառուցման հեռանկարով: Արդյունքները ողբերգական էին՝ տնտեսության անկում, աղքատություն, բռնաճշումներ:

ԳԵՆ ՍՅԱՈՊԻՆ
(1904-1997)

Չինաստանի կուսակցական և պետական հայտնի գործիչ, ում գործունեությունը որոշիչ դեր խաղաց Չինաստանի արդի տնտեսական վերելքի համար: Նրան անվանում են «Չինական բարեփոխումների ճարտարապետ»:

հիմնական միջոցները՝ հողը, հանքահորերը, երկաթուղիները, ձեռնարկությունները: Գյուղում իրականացվեց կոլեկտիվացում:

Խորհրդային երկրի օրինակով հաստատվեց կոնկուսի մենաստիությունը: Ձևավորվեց Մաոյի պաշտամունքը: Մամուլը, ոռոգիոն, հեռուստատեսությունը գովերգում էին «*մեծ նավապարհին*»՝ նրան վերագրելով երկրի ունեցած և չունեցած բոլոր հաջողությունները:

Մաոն 1958 թ. հայրասրարեց, որ նախատեսում է «Մեծ թռիչքի» միջոցով Չինաստանում կարճ ժամկետում կառուցել կոմունիզմ: Ծրագիրը, բնական է, ձախողվեց՝ մեծ վնաս հասցնելով երկրին: Քայքայվեց տնտեսությունը, աճեց ներքին դժգոհությունը: Ինչպես ժամանակին Ստալինը, Մաոն մեղքը բարդեց «ժողովրդի թշնամիների» վրա:

Դրանից հետո նա սկսեց «մշակութային հեղափոխություն», որի ընթացքում սպանվում կամ աքսորվում էին վարչակարգի համար անհաճո մարդիկ: Այս վիճակը շարունակվեց մինչև առաջնորդի մահը (1976 թ.):

Նոր ղեկավար *Դեն Սյաոպինը* ճգնաժամը հաղթահարելու համար որդեգրեց հասարակության *սարիճանական արդիականացման ուղին*: Երկրում թույլատրվեց մասնավոր կապիտալի գործունեությունը, զարգացան

Գիշերային տեսարան ժամանակակից Պեկինից

շուկայական հարաբերությունները: Օտար ձեռներեցները Չինաստանում մեծ ներդրումներ կատարեցին:

Ավանդական թեթև արդյունաբերության կողքին ձևավորվեց արդի ծանր արդյունաբերություն՝ ատոմային էներգետիկա, մեքենաշինություն, սարքաշինություն, էլեկտրոնիկա: Այս զարգացումը շարունակվում է նաև մեր օրերում: Չինացիները նպատակ ունեն 2020-ական թթ. դառնալու աշխարհի տնտեսապես ամենաառաջատար երկիրը:

Չինաստանում հաջողվեց այն, ինչը չհաջողվեց կատարել ԽՍՀՄ-ում՝ աստիճանական անցում պլանային տնտեսությունից շուկայական տնտեսության:

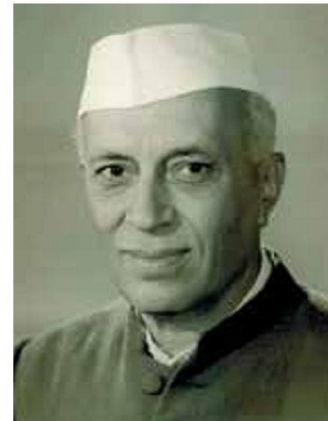
Արդիականացման հնդկական ուղին

Բրիտանական գաղութային տիրապետության դեմ հնդիկ ժողովրդի մղած երկարատև պայքարն ի վերջո պսակվեց հաջողությամբ: 1947 թ. Հնդկաստանը ճանաչվեց Ազգերի բրիտանական համագործակցության **ինքնավար տիրույթ (դոմինիոն)**, իսկ երեք տարի անց դարձավ **անկախ պետություն**: Այս ընթացքում **Հնդկաստանից անջատվեցին** նրա **հյուսիսարևմտյան շրջանները**, որոնք բնակեցված էին մուսուլմաններով: Այսպես առաջացավ նաև **Պակիստան պետությունը**:

Հնդկաստանի սահմանադրությամբ երկիրը հռչակվեց **խորհրդարանական հանրապետություն**: Բազմալեզու և բազմակրոն պետությունում պաշտոնական լեզու դարձավ անգլերենը: **Քաղաքական կյանքի առաջատար ուժը շարունակում էր մնալ Հնդկական ազգային կոնգրես կուսակցությունը**: Առաջին վարչապետ ընտրվեց նրա առաջնորդ **Ջավահարլալ Ներուն**:

Տնտեսական հետամնացությունը և աղքատությունը վերացնելու նպատակով պետությունն իրականացրեց մի շարք բարեփոխումներ: Որոշվեց համադրել պետական և մասնավոր տնտեսաձևերը: Այս ծրագիրը շարունակեց հաջորդ վարչապետը՝ **Ինդիրա Գանդին**:

Կատարվեց հողային բարեփոխում: Հողագուրկ գյուղացիները հող ստացան: Պետությունը նրանց միջոցներ տրամադրեց ոտքի կանգնելու և զարգանալու համար: Եվ այսօր հնդկական գյուղատնտեսությունն ապահո-

ՋԱՎԱՀԱՐԼԱԼ ՆԵՐՈՒ
(1889–1964)

Հնդկաստանի պետական գործիչ, հանրապետության հիմնադիրը: Մասնագիտությամբ՝ իրավաբան:

1919 թ. անդամակցել է Ազգային կոնգրեսին, դարձել Մ. Գանդիի աշակերտն ու համախոհը: Ակտիվ մասնակցել է հակաբրիտանական պայքարին:

1947 թ. Հնդկաստանը ճանաչվեց բրիտանական դոմինիոն, և Ներուն դարձավ նրա առաջին վարչապետը: Մեծ եռանդ ներդրեց նրա անկախության հռչակման գործում 1950 թ.: Շուրջ 15 տարի ղեկավարելով անկախ Հնդկաստանի կառավարությունը (մինչև 1964 թ.)՝ նա մշակեց և իրագործեց համալիր ծրագիր երկրի զարգացման համար:

վում է 1 միլիարդից ավելի բնակչություն ունեցող երկրի կարիքները:

Տպավորիչ էին արդյունաբերական զարգացման արդյունքները: 1950–1980–ական թթ. Հնդկաստանը ստեղծեց արդիական տնտեսություն՝ մետաղաձուլություն, քիմիական արդյունաբերություն, ատոմային էներգետիկա, էլեկտրոնիկա, մեքենաշինություն և այլն: Ձևավորվեց տեխնիկական մտավորականություն: Հետաքրքիր է, որ այս ամենն արվեց պետության մշակած հնգամյա պլաններով:

Հաջողությունների գլխավոր երաշխիքը հնդկական ավանդական հոգևոր արժեքների և եվրոպական ժողովրդավարական սկզբունքների համադրումն է:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Հետպատերազմյան առաջին տարիներին ինչպիսի՞ փոփոխություններ կատարվեցին Ճապոնիայում:
2. Ներկայացրե՞ք «ճապոնական հրաշքի» պատճառները: Դասագրքի և ինքնուրույն ձեռք բերած փաստերի միջոցով հիմնավորե՞ք, որ Ճապոնիան գերզարգացած երկիր է:
3. Ի՞նչ ուժերի միջև ընթացավ քաղաքացիական պատերազմը Չինաստանում: Երբ է հռչակվել ՉԺՀ–ն:
4. Ձեր կարծիքով ինչո՞ւ Մաոյի «մեծ թռիչքի» քաղաքականությունը ձախողվեց:
5. Ներկայացրե՞ք արդիականացման չինական ուղին:
6. Ինչո՞վ էր պայմանավորված Հնդկաստանի ազատագրական պայքարի հաջողությունը:
7. Թվարկե՞ք Հնդկաստանի արդիականացման գլխավոր արդյունքները:

Գործնական աշխատանք

Կատարե՞ք «Տրամագիր» վարժությունը՝ համեմատելով Չինաստանի, Ճապոնիայի և Հնդկաստանի արդիականացման գործընթացները:

Նոր հասկացություններ, անուններ, արտահայտություններ

Ազգի միասնության խորհրդանիշ, «Ճապոնական հրաշք», Չինական ժողովրդական Հանրապետություն, Հարավային Կորեա, Սինգապուր, Թայվան, Մաո Ցզե-դուն, «մեծ թռիչք», «մեծ նավավար», Դեն Սյաոպին, Ինդիրա Գանդի

21

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 1945–1991 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ

Սառը պատերազմի տարիների միջազգային հարաբերությունները բնութագրվում էին երկու գերտերությունների՝ ԱՄՆ-ի և ԽՍՀՄ-ի քաղաքական, տնտեսական ու գաղափարական հակամարտությամբ: Սակայն դա չվերաճեց լայնածավալ պատերազմի: Պատճառը ՆԱՏՕ-ի և Վարշավյան դաշինքի միջև ձևավորված ռազմական հավասարակշռությունն էր: Պակաս կարևոր չէր նոր միջազգային-իրավական համակարգի առկայությունը:

Միավորված ազգերի կազմակերպությունը

Երկրորդ աշխարհամարտի ավարտին ակնհայտ էր դարձել Ազգերի լիգայի փոխարեն մի նոր միջազգային կազմակերպություն ստեղծելու անհրաժեշտությունը: Այն պետք է դառնար իրական միջոց աշխարհը նոր պատերազմների արհավիրքներից փրկելու համար: **1945 թ. սրեղծվեց Միավորված ազգերի կազմակերպությունը (ՄԱԿ):** Հիմնադիր համագումարին մասնակցում էր 51 պետություն: Ընդունվեց ՄԱԿ-ի կանոնադրությունը: Նրա կենտրոնակայանը հաստատվեց Նյու Յորքում:

- 2019 թ. դրությամբ ՄԱԿ-ն ուներ 193 անդամ պետություն: Հայաստանի Հանրապետությունը ՄԱԿ-ին անդամակցել է 1992 թ. մարտի 2-ին:

ՄԱԿ-ի գլխավոր մարմիններն են **Գլխավոր համաժողովը (ասամբլեա), Անվտանգության խորհուրդը և Քարտուղարությունը**: Այժմ ՄԱԿ-ի պաշտոնական լեզուները վեցն են՝ անգլերենը, ֆրանսերենը, ռուսերենը, իսպաներենը, չինարենը և արաբերենը:

Գլխավոր համաժողովը հրավիրվում է առնվազն րարին մեկ անգամ: Նրա աշխատանքներին մասնակցում են բոլոր անդամ պետությունների ներկայացուցիչները:

ՄԱԿ-ի դրոշմը

ՄԱԿ-ի կենտրոնակայանի շենքը Նյու Յորքում

Հողվածներ «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրից»

(ընդունվել է 1948 թ. դեկտեմբերի 10-ին)

ՀՈԳՎԱԾ 1. Բոլոր մարդիկ ծնվում են ազատ և հավասար՝ իրենց արժանապատվությամբ ու իրավունքներով: Նրանք օժտված են բանականությամբ ու խղճով, և պարտավոր են միմյանց վերաբերվել եղբայրության ոգով:

ՀՈԳՎԱԾ 5. Ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգման, դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նսեմացնող վերաբերմունքի ու պատժի:

ՀՈԳՎԱԾ 23. Յուրաքանչյուր ոք ունի աշխատանքի, աշխատանքի ազատ ընտրության, արդարացի ու նպաստավոր աշխատանքային պայմանների և գործազրկությունից պաշտպանվելու իրավունք...

ՀՈԳՎԱԾ 25. Յուրաքանչյուր ոք այնպիսի կենսամակարդակի իրավունք ունի, որը պատշաճ է իր և իր ընտանիքի առողջության ու բարեկեցության համար, ներառյալ սնունդը, հագուստը, բնակարանը, առողջապահությունը և անհրաժեշտ սոցիալական ծառայությունները...

ցիչները: Իրավասու է քննարկելու բոլոր այն հիմնախնդիրները, որոնք առնչվում են աշխարհում խաղաղության և անվտանգության պահպանմանը: Որոշումներն ընդունվում են ձայների մեծամասնությամբ:

Անվտանգության խորհուրդը մշտապես գործող մարմին է: Ունի 5 մշտական անդամ՝ *ԱՄՆ, Ռուսաստան, Չինաստան, Մեծ Բրիտանիա, Ֆրանսիա*, և 10 ոչ մշտական անդամ: Անվտանգության խորհրդի որոշումներն ընդունվում են մշտական անդամների միաձայնության պայմանով և պարտադիր են ՄԱԿ-ի բոլոր անդամ պետությունների համար: Անհրաժեշտության դեպքում Անվտանգության խորհուրդը որոշում է կայացնում այս կամ այն հարցում զինված ուժ կիրառելու մասին: Այդ ուժը տրամադրում են անդամ պետությունները:

Քարտուղարությունն ապահովում է ՄԱԿ-ի և նրա մարմինների բնականոն գործունեությունը: Ղեկավարում է գլխավոր քարտուղարը, ով ՄԱԿ-ի ամենաբարձր պաշտոնյան է: Գլխավոր քարտուղարն ընտրվում է 5 տարի ժամկետով Գլխավոր ասամբլեայի կողմից՝ Անվտանգության խորհրդի երաշխավորությամբ:

ՄԱԿ-ին կից գործում են մի շարք մասնագիտացված հանձնախմբեր, որոնք զբաղվում են տնտեսական, մշակութային և սոցիալական տարաբնույթ հարցերով:

35 պետությունների ղեկավարները Հելսինկիում ստորագրում են «Եզրափակիչ ակտը», 1975 թ.

Նոր միջազգային-իրավական համակարգի ձևավորումը: ԵԱՀԽ

ՄԱԿ-ի կանտնադրությունը սկիզբ դրեց նոր միջազգային-իրավական համակարգի ձևավորմանը: Այդ գործընթացը թափ ստացավ հատկապես 1970-ական թթ.: *1975 թ. Ֆինլանդիայի մայրաքաղաք Հելսինկիում* 33 եվրոպական պետությունների և ԱՄՆ-ի ու Կանադայի ղեկավարների հրավիրած *ԵԱՀԽ-ն՝ Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության խորհրդակցությունը*, ընդունեց մի կարևոր փաստաթուղթ՝ «Եզրափակիչ ակտը»: Դրանում ամրագրվեցին *միջպետական հարաբերությունների 10 սկզբունքներ*, որոնք կազմում են նոր միջազգային համակարգի հենքը: Դրանցից են՝ ինքնիշխան պետությունների սահմանների անխախտելիություն, ժողովուրդների իրավահավասարություն ու ինքնորոշման իրավունք, պետությունների տարածքային ամբողջականություն, վեճերի խաղաղ կարգավորում, պետությունների ներքին գործերին չմիջամտում, մարդու իրավունքների ու ազատությունների հարգում և այլն:

- *Հայաստանի Հանրապետությունը «Եզրափակիչ ակտը» ստորագրել է 1992 թ. հուլիսի 8-ին:*

Դրվագներ կորեական
պատերազմից
Աջից՝ հյուսիսկորեական
կործանված տանկ,
Ստորև՝ հարավկորեացի
փախստական կին

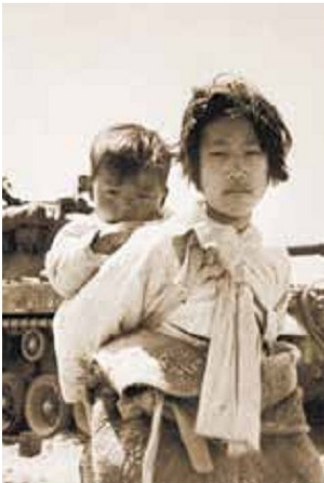

Տարածաշրջանային պատերազմներ և հակամարտություններ

Ինչպես նշել ենք, սառը պատերազմը արտահայտվում էր նաև տեղական բնույթի պատերազմներով:

1950–1953 թթ. *Կորեայում* տեղի ունեցավ քաղաքացիական պատերազմ, որին միջամտեցին մի կողմից՝ ԱՄՆ-ը, մյուս կողմից՝ ԽՍՀՄ-ն ու Չինաստանը: Կողմերին չհաջողվեց հասնել առավելության: *Կորեան բաժանվեց երկու հարվածի՝* հյուսիսային (համայնավարական) և հարավային (ժողովրդավարական):

Երկարատև պատերազմ ծավալվեց Հնդկաստանում: Նախ՝ Ֆրանսիան, ստանալով ԱՄՆ-ի աջակցությունը, փորձեց վերականգնել իր գաղութային տիրապետու-

Ջախջախված իսրայելական
տանկ. դրվագ արաբա-իսրայելական
չորրորդ պատերազմից, 1973 թ.

թյունը: Սակայն Խորհրդային Միությունը և Չինաստանը օգնեցին **Վիետնամի** համայնավարներին, և ֆրանսիական կողմը ստիպված էր լքել տարածաշրջանը: Նրանց փոխարինելու եկան ամերիկացիները: Սկսվեց մի նոր պատերազմ (**1964–1973 թթ.**): Այս անգամ էլ Վիետնամի համայնավարները, օգնություն ստանալով ԽՍՀՄ-ից, մեծ կորուստների գնով հասան հաղթանակի:

Արդեն նշել ենք, որ 1940–ական թթ. վերջերից Մերձավոր Արևելքում սկիզբ էր առել արաբա-իսրայելական սուր հակամարտությունը: Սկսվեցին արաբա-իսրայելական արյունալի պատերազմներ: ԱՄՆ-ն օգնում էր Իսրայելին, իսկ ԽՍՀՄ-ը՝ արաբներին:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Երբ է ստեղծվել Միավորված ազգերի կազմակերպությունը:
2. Որո՞նք են նրա գլխավոր մարմինները:
3. Ներկայացրե՞ք դրանց գործունեությունը:
4. Թվարկե՞ք ԵԱՀԽ «Եզրափակիչ ակտով» ամրագրված միջազգային հարաբերությունների մի քանի սկզբունքներ:
5. Սառը պատերազմի տարիներին տարածաշրջանային ի՞նչ պատերազմներ են տեղի ունեցել: Ի՞նչով ավարտվեցին դրանք:

Գործնական աշխատանք

Գծապատկերի միջոցով ներկայացրե՞ք ՄԱԿ-ի կառույցը:

Նոր հասկացություններ, անուններ

Միավորված ազգերի կազմակերպություն (ՄԱԿ), Գլխավոր ասամբլեա, Անվտանգության խորհուրդ, Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության խորհրդակցություն (ԵԱՀԽ), Կորեայի բաժանում, Վիետնամ, արաբա-իսրայելական պատերազմներ

ԵՐԿՐՈՐԴ ԲԱԺՆԻ ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Երկրորդ աշխարհամարտից հետո ձևավորվեց ուժերի նոր հարաբերակցություն: Երկու գերիզոր երկրների՝ ԽՍՀՄ-ի և ԱՄՆ-ի միջև պայքար ծավալվեց աշխարհում գերիշխանության հասնելու համար, առաջացավ երկրներ աշխարհակարգը: Նրանց միջև ծայր առավ սառը պատերազմը, որը շարունակվեց մինչև 1990-ական թթ. սկիզբը:
 - *Բնութագրե՞ք սառը պատերազմը: Ներկայացրե՞ք երկու հակադիր քաղաքական խմբավորումների կազմը, նպատակները: Ինչո՞ւ ավարտվեց սառը պատերազմը:*
2. Հետպատերազմյան շրջանում Արևմուտքի առաջատար երկրները արմատական առաջընթաց ունեցան կյանքի բոլոր բնագավառներում: 1970-ական թթ. նրանք թևակոխեցին զարգացման նոր փուլ, որն ստացել է հետարդյունաբերական կամ տեղեկատվական հասարակություն անունը:
 - *Ներկայացրե՞ք ԱՄՆ-ի փնտեսական հզորացման արդյունքները: Ո՞ւմ օգնության շնորհիվ արագ ուրթի կանգնեցին և զարգացան Արևմտյան Եվրոպայի երկրները: Մի-սյն դա բավարս՞ր էր նրանց փնտեսության թռիչքաձև զարգացման համար:*
3. Երկրորդ աշխարհամարտից հետո Խորհրդային Միությունը կարողացավ կարճ ժամկետում ամոքել պատերազմից ստացած վերքերը: Ապրեց հաջողությունների ու դժվարությունների ժամանակաշրջան:
 - *Ինչո՞ւ Սյուաիներ պատերազմից անմիջապես հետո դիմեց քաղաքական բռնաճնշումների: Ներկայացրե՞ք խորհրդային երկրի նվաճումները գիտության բնագավառում: Բնութագրե՞ք ԽՍՀՄ-ի պատմության «ձնհալի» և «լճացման» շրջանները: Ինչո՞ւ խորհրդային հասարակության բարեփոխումների փորձերը անհաջողության մարնվեցին:*
4. 1980-ական թթ. կեսերին Խորհրդային Միությունը հայտնվել էր տնտեսական խոր ճգնաժամի մեջ: Երկրի նոր ղեկավար Մ. Գորբաչովը և նրա շրջապատը փորձեցին վերակառուցման քաղաքականության միջոցով արդիականացնել խորհրդային հասարակությունը: Հասարակության որոշակի ազատականացման պայմաններում նախկինում զսպված բազմաթիվ և տարաբնույթ հակասությունները դրսևորվեցին նոր ուժով:

- *Պարզաբանե՛ք վերակառուցման քաղաքականության էությունը: Ինչո՞ւ այն ձախողվեց: Անխուսափելի՞ էր արդյոք ԽՍՀՄ–ի փլուզումը. հիմնավորե՛ք պատասխանը: Ի՞նչ է ԱՊՀ–ն, ե՞րբ է սրեղծվել:*
5. ԽՍՀՄ–ի ռազմաքաղաքական ճնշման տակ Երկրորդ աշխարհամարտից հետո ձևավորվեց սոցիալիզմի համակարգը: Սոցիալիստական երկրների մեծ մասում հաստատվեց հասարակության խորհրդային տարածը: ԽՍՀՄ–ին միառժամանակ հաջողվեց իր վերահսկողության տակ պահել սոցերկրների ընկերակցությունը: Սակայն աստիճանաբար հասունանում էր ճգնաժամը:
- *Թվարկե՛ք սոցիալիզմի ճամբարի պետությունները: Հասարակության խորհրդային տարածը ո՞ր պետություններում հաստատվեց: Ինչո՞ւ որոշ սոցերկրների բարեփոխման փորձերը ձախողվեցին: Պարզե՛ք սոցիալիզմի համաշխարհային համակարգի փլուզման պատճառները:*
6. XX դարի երկրորդ կեսերին փլուզվեց համաշխարհային գաղութային համակարգը, պատմության թատերաբեմից հեռացան գաղութատեր կայսրությունները: Նորանկախ երկրները զարգացման դժվարին ուղի անցան: Լատինական Ամերիկայի և Ասիայի ավելի վաղ անկախացած երկրների հետ նրանք ձևավորեցին «Երրորդ աշխարհը»:
- *Ներկայացրե՛ք գաղութային համակարգի փլուզման պատճառները: Թվարկե՛ք նորանկախ մի քանի երկրներ տարբեր մայրցամաքներից: Ի՞նչ է Երրորդ աշխարհը: Միջազգային ի՞նչ նոր կազմակերպություն սրեղծեցին այս աշխարհի պետությունները, ո՞րն է դրա գլխավոր նպատակը:*
7. Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրները Երկրորդ աշխարհամարտից հետո ապրեցին հակասական մի ժամանակաշրջան: Թուրքիան փորձում է մերձենալ եվրոպական չափանիշներին, ստեղծել արդիական հասարակություն: Սակայն նա դեռ հեռու է ժողովրդավարական երկիր լինելուց: Իրանում տապալվեց շահական միապետությունը, հաստատվեց իսլամական հանրապետություն: Արաբական երկրները հետպատերազմյան տարիներին անկախացան ու բռնեցին արդիականացման ուղին:
- *Եվրոպական միություն մտնելու համար ի՞նչ խնդիրներ պետք է լուծի Թուրքիան: Իրանում հեղափոխությունից հետո հաստատվել է կրոնապետություն (թեոկրատիա). ի՞նչ է թեոկրատիան, պատմությունից կարո՞ղ եք հիշել նման այլ պետություններ: Նշե՛ք արաբական աշխարհի երկրների զարգացման հիմնական ուղիները: Դասագրքի և*

լրացուցիչ աղբյուրների միջոցով պարզե՞ք, թե ինչ արդյունք է տվել «Արաբական գարունը»:

8. Ժամանակակից Ճապոնիայի, Չինաստանի և Հնդկաստանի զարգացման փորձն ապացուցում է, որ հասարակության արդիականացումը բոլորովին էլ չի նշանակում պատճենել զարգացած երկրների անցած ուղին: Արդի հասարակությունը ձևավորվում է համաշխարհային պատմական առաջընթացի գլխավոր միտումների և ազգային արժեքների համադրման արդյունքում:

- *Որո՞նք են «ճասպոնական հրաշքի» պատճառները և արդյունքները: Պարզաբանե՞ք Չինաստանի արդիականացման առանձնահատկությունները: Ներկայացրե՞ք Հնդկաստանի արդիականացման արդյունքները:*

9. Հետպատերազմյան տարիներին միջազգային հարաբերություններում արձանագրվեցին էական տեղաշարժեր: Ստեղծվեց Միավորված ազգերի կազմակերպությունը (ՄԱԿ): Սառը պատերազմի տարիներին բնորոշ էին տեղական բնույթի պատերազմները: Պատերազմող կողմերի թիկունքին կանգնած էին երկու հակամարտող գերտերությունները՝ ԱՄՆ-ը և ԽՍՀՄ-ը:

- *Ե՞րբ է սրեղծվել ՄԱԿ-ը: Ո՞րն է նրա գլխավոր նպատակը: Թվարկե՞ք հեղինակյան «Եզրափակիչ ակտ»-ում ամրագրված կարևոր սկզբունքներից մի քանիսը: Սառը պատերազմի տարիներին տեղի ունեցած տարածաշրջանային ինչ պատերազմներ գիտե՞ք, ինչ վրանգ էին դրանք պարունակում:*

ԲԱԺԻՆ ԵՐՐՈՐԴ

ԱՇԽԱՐՀԸ ԱՐԴԻ ՓՈՒԼՈՒՄ

Զարգացման առանձնահատկությունները

Արդեն ասվել է, որ 1970–ական թվականներից Արևմուտքի երկրները մտել են զարգացման նոր շրջափուլ: Դրանցում ձևավորվել է **հեղափոխությունաբերական հասարակություն**: XX դարի վերջին և XXI դարի սկզբին հստակ ուրվագծվեցին այն միտումները, որոնք պայմանավորում են ժամանակակից հասարակության զարգացման առանձնահատկությունները: Մասնավորապես արդի փուլում **արտադրության կարևորագույն արդյունքը** նյութական բարիքները չեն, այլ **տեղեկություն**:

Մարդկությունը կուտակել է մեծ քանակությամբ նյութական ու մտավոր միջոցներ: Այժմ կարևորվում է դրանց կառավարման և արդյունավետ օգտագործման խնդիրը: Իզուր չէ, որ համակարգիչը և կապի ու հաղորդակցության արդիական միջոցները սրընթաց մուտք են գործել աշխատանքային գործունեության ամենատարբեր ոլորտներ և մարդկանց կենցաղ:

Աշխարհում հաստատվել է կապի և տեղեկատվության **համացանց (ինտերնետ)**: Դա իսկական հեղաշրջում է առաջացրել մարդկանց մտածողության, գործելակերպի և շփումների մեջ:

Ահա թե ինչու մեր օրերում ավելի ու ավելի են կարևորվում տարբեր տեսակի **տեղեկատվական, հաղորդակցական և կառավարման ծառայությունները**: Առաջատար երկրներում այս ոլորտում այժմ **ընդգրկված է աշխարհի 50–60 տոկոսը**:

Արևմուտքի զարգացած երկրներն այսօր ներկայանում են **երկու կենտրոններով՝ ԱՄՆ և Եվրոպական Միություն**: Դրանց հասարակական–քաղաքական կյանքում շարունակում են գերակշռել **ազատական, սոսիալանդական և սոցիալիստական ուժերը**:

Եվրոպական Միություն

Դեռ 1950-ական թթ. սկսվել էր Արևմտյան Եվրոպայի միասնացման գործընթացը: Միացյալ Եվրոպայի գաղափարը քայլ առ քայլ նյութականանում էր: Ի վերջո **1967 թ. ձևավորվեց Եվրոպական համագործակցությունը:**

Եվրոպական երկրները 1992 թ. կնքեցին մի շարք համաձայնագրեր՝ միացյալ տնտեսական, իրավական և մշակութային տարածք ձևավորելու վերաբերյալ: Այսպես Եվրոպական համագործակցությունը վերածվեց մի նոր կազմակերպության, որը **սկսեց գործել 1993 թ. և կոչվեց Եվրոպական Միություն (ԵՄ):** Միության հիմնադիր 12 երկրների բնակիչները ստացան ազատ տեղաշարժվելու իրավունք: Կազմավորվեց կապիտալի, ապրանքների և ծառայությունների միացյալ շուկա: Գործածության մեջ մտավ միության դրամը՝ եվրոն:

Եվրամիության շարքերը համալրել են բազմաթիվ պետություններ, որոնց մեծ մասը նախկին սոցիալիստական երկրներ են: 2019 թ. սկզբի դրությամբ ԵՄ-ի կազմում կար 27 անդամ պետություն (չհաշված Մեծ

Եվրոպական Միության դրոշմ

Եվրոպական Միության տարածքը

2008 թ. տնտեսական ճգնաժամը արտահայտող ծաղրանկար

Բրիտանիան, որը 2016 թ-ից սկսել էր ԵՄ-ից դուրս գալու գործընթացը):

Միացյալ Եվրոպան, սակայն, ունի իր դժվարությունները: Լուրջ խնդիր է հատկապես ազգային և համաեվրոպական արժեքների համադրումը, ազգային ինքնության պահպանումը:

2008 թ. սեպտեմբերին ԱՄՆ-ում սկսված և ապա **համաշխարհային բնույթ սրացած փնտեսական նոր ճգնաժամը** լուրջ հիմնախնդիրներ առաջացրեց նաև ԵՄ-ի տարածքում: Որոշ պետություններ հայտնվեցին շատ ծանր վիճակում. Հունաստանը սնանկացավ, նույն վտանգի առաջ էին կանգնած Իսպանիան, Պորտուգալիան և այլն: Հիմնախնդիրները լուծել հնարավոր է Եվրամիության անդամ երկրների համատեղ ջանքերով:

Արևմուտքի զարգացած երկրները

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ: Սառը պատերազմի ավարտից հետո ԱՄՆ-ը մնաց **միակ զերպերությունը**: Դրան համապատասխան էլ նա վերակառուցեց իր ներքին ու արտաքին քաղաքականությունը:

1990-ական թթ. իշխանություն եկած ժողովրդավարական կուսակցությունը վերադարձ կատարեց իր ավանդական քաղաքականությանը. մեծացրեց պետու-

2001 թ. սեպտեմբերի 11-ին Նյու Յորքի միջազգային առևտրի կենտրոնի երկու երկնաքերերի վրա կատարված ահաբեկչությունը

թյան միջամտությունը հասարակական կյանքի տարբեր ոլորտներում: Տնտեսությունը սկսեց կայուն զարգանալ, ստեղծվեցին նոր աշխատատեղեր:

Հաջորդ նախագահ, սակայն, ընտրվեց հանրապետական **Ջորջ Բուշ Կրտսերը**: Նրա կառավարման տարիներին (2001–2009 թթ.) տնտեսության մեջ նկատվում էր լճացում, արտադրության ծավալների անկում, դոլարի արժեզրկում: Հակառակ դրան՝ պետությունը վարում էր ռազմատենչ արտաքին քաղաքականություն: Դա ավելի սուր բնույթ ստացավ **2001 թ. սեպտեմբերի 11-ին** իսլամական ծայրահեղականների կողմից **Նյու Յորքում կայարաված ահաբեկչությունից** հետո:

2003 թ. ԱՄՆ-ն իր դաշնակիցների հետ ռազմակալեց **Իրաքը**, տապալվեց Սադամ Հուսեյնի վարչակարգը: Սակայն մինչ օրս Իրաքի ներքին կյանքում կայունություն չի հաստատվել: Չեն դադարում ռազմական գործողությունները նաև **Աֆղանստանում**:

Այս ամենին գումարվեց 2008 թ. սկսված տնտեսական ճգնաժամը, և այդ թվականի նախագահական ընտրությունների ելքը կանխորոշված էր: Հաղթեցին ժողովրդավարները, և **ԱՄՆ-ի պատմության մեջ առաջին անգամ նախագահ դարձավ աֆրոամերիկացին՝ Բարաք Օբաման**: Նա նախագահեց երկու շրջան:

2016 թ. կայացած ընտրություններում կրկին հաղթեցին հանրապետականները և նախագահ ընտրվեց միլիարդատեր **Դոնալդ Թրամփը**:

Մեծ Բրիտանիա: Մ. Թեյտչերից հետո այս երկրի ներքին և արտաքին քաղաքականության մեջ էական տեղաշարժեր կատարվեցին 1997 թ. սկսած: Իշխանության եկած **լեյբորիստական կուսակցությունը կոշտ քաղաքականության միջոցով ապահովեց երկրի բարգավաճումը**: Երկիրը դարձավ համաշխարհային գործընթացների ակտիվ մասնակից: Մասնավորապես սերտացան հարաբերությունները Եվրամիության հետ: Այդուհանդերձ, Մեծ Բրիտանիան շարունակում է սատարել ԱՄՆ-ի բոլոր գործողություններին:

2016 թ. ընտրություններում հաղթեցին պահպանողականները: Երկրի պատմության մեջ **երկրորդ անգամ**

ԲԱՐԱԲ ՕԲԱՄԱ
(1961)

ԱՄՆ-ի պատմության մեջ առաջին աֆրոամերիկացի նախագահը (2009–2017 թթ.):

ԴՈՆԱԼԴ ԹՐԱՄՓ
(1946)

ԹԵՐԵԶԱ ՄԵՅ
(1956)

ԷՄԱՆՈՒԵԼ ՄԱԿՐՈՆ
(1977)

ԱՆԳԵԼԱ ՄԵՐԿԵԼ
(1954)

վարչապետ դարձավ կին քաղաքական գործիչ՝ Թերեզա Մեյը:

Ֆրանսիա: Դարավերջին երկրի ներքին կյանքում առկա էին լուրջ խնդիրներ՝ արդյունաբերության ցածր աճ, մեծ գործազրկություն: Դա էր պատճառը, որ **1995 թ.** ընտրություններում սոցիալիստները պարտվեցին: Նախագահ ընտրվեց **պահպանողականների առաջնորդ ժակ Շիրակը:** Ուժեղ ձեռքի քաղաքականության կողմնակից այս նախագահը կտրուկ քայլերով կարողացավ առողջացնել տնտեսությունը՝ մեծ ներդրումներ, հարկային բարեփոխումներ, կենսամակարդակի բարձրացում: Միաժամանակ Ֆրանսիան վարում էր ճկուն և հավասարակշռված արտաքին քաղաքականություն: Նա Եվրամիության «ճարտարապետներից» է:

Երկրի ներքաղաքական դժվարությունները և համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամը հանգեցրին նրան, որ **2012 թ.** նախագահական ընտրություններում **կրկին հաղթեցին սոցիալիստները:** Իսկ **2017 թ. մայիսին** նախագահ ընտրվեց նախկին սոցիալիստ 39-ամյա **Էմանուել Մակրոնը:**

Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետություն: Արդեն գիտեք, որ 1990 թ. Գերմանիան միավորվեց: Արևելյան Գերմանիան իր զարգացմամբ հետ էր մնում, և այն հաղթահարելու նպատակով կատարվեցին մեծ ներդրումներ: **Միավորված Գերմանիայի առաջին վարչապետ Լ. Բոլը ծրագրեց խնայողության միջոցով սրեղծել արդիական փնտրություն:** Այդ քաղաքականությունը շարունակեց հաջորդ կառավարությունը: Իր տնտեսական, քաղաքական և մշակութային **զարգացմամբ Գերմանիան այժմ աշխարհում զբաղեցնում է առաջին տեղերից մեկը:**

2005 թ. Անգելա Մերքելը դարձավ Գերմանիայի առաջին կին վարչապետը՝ կանցլեր: 2018 թ. նա այդ պաշտոնում հաստատվեց չորրորդ անգամ անընդմեջ:

Իդրալիա: Ժամանակակից Իտալիան դասվում է աշխարհի զարգացած երկրների շարքին: Նրա տնտեսության առաջատար ճյուղը մեքենաշինությունն է: Դարավերջի ներքաղաքական կյանքը երկրում կարելի է բնորոշել իբրև «անկայուն հավասարակշռություն»: Վերջին

տարիներին իշխանության մոտ ավելի հաճախ պահպանողական ուժերն էին՝ *Միլվիո Բեռլուսկոնի* գլխավորությամբ: Պայքար էր տարվում կաշառակերության ու ստվերային ձեռներեցության դեմ՝ հանուն երկրի կայուն զարգացման:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ինչ է կոչվում Արևմուտքի զարգացած երկրներում ձևավորված արդի հասարակությունը:
2. Ինչ փոփոխություններ է առաջացրել գիտության բուռն վերելքը արդի հասարակության կյանքում:
3. Օգտվելով դասագրքի ներածությունից և այս դասանյութից՝ ներկայացրե՛ք ժամանակակից հասարակության առանձնահատկությունները:
4. Ե՞րբ է սկսվել Արևմտյան Եվրոպայի միասնացման գործընթացը: Ինչ համաեվրոպական կառույց ստեղծվեց և ե՞րբ: Ե՞րբ է ստեղծվել Եվրոպական Միությունը: Ներկայումս քանի՞ անդամ ունի:
5. Բնութագրե՛ք ԱՄՆ-ի ներքին և արտաքին քաղաքականությունը արդի փուլում:
6. Ինչ ընդհանուր միտումներ կարող եք նշել Արևմուտքի զարգացած երկրների տնտեսական և քաղաքական կյանքում:

Քննարկման հարցեր

Խմբային աշխատանքի օգնությամբ պատասխանե՛ք հետևյալ հարցերին.

1. Ինչո՞ւ Արևմուտքի զարգացած գրեթե բոլոր երկրներում վերջին նախագահական կամ խորհրդարանական ընտրություններում իշխող կուսակցությունները պարտվեցին:
2. Համաձայն եք այն պնդմանը, որ ԱՄՆ-ը մնում է աշխարհի միակ գերիզոր պետությունը. հիմնավորե՛ք ձեր տեսակետը:

Նոր հասկացություններ, անուններ

Համացանց, Եվրոպական Միություն, Ջորջ Բուշ Կրտսեր, Բարաք Օբամա, Դոնալդ Թրամփ, Թերեզա Մեյ, Ժակ Շիրակ, Էմանուել Մակրոն, Անգելա Մերքել, Միլվիո Բեռլուսկոնի

Զարգացման առանձնահատկությունները

Սոցիալական
անհավասարության մի
քանի դրսևորումներ

ԽՍՀՄ-ի անկումից հետո (1991 թ.) *հետխորհրդային տարածքում տեղի էր ունենում անցում ամբողջատիրությունից դեպի ժողովրդավարություն:*

Այդ շրջափուլի սկզբում նորանկախ պետությունները կանգնել էին տնտեսական, քաղաքական և սոցիալական մեծ դժվարությունների առջև: *Դրանք հաղթահարելու նպատակով իրականացվեցին հեղինակ կարևոր քայլերը՝*

- տնտեսական կյանքի ազատականացում և շուկայական հարաբերությունների զարգացում,
- մասնավոր սեփականության զարգացում,
- կառավարման վարչաիրանայական համակարգի կազմալուծում,
- դրամական նոր համակարգերի ստեղծում:

Անցումային շրջանում *սեփականաշնորհվեցին* հազարավոր ձեռնարկություններ: *Ձևավորվեց ձեռնարկատերերի խավը:* Գյուղատնտեսության մեջ վերափոխումը հանգեցրեց *կոլեկտիվ տնտեսությունների վերացմանը* և հողի սեփականաշնորհմանը: *Ստեղծվեցին մասնավոր գյուղացիական տնտեսություններ:*

Այս գործընթացը համեմատաբար սահուն ընթացավ մերձբալթյան հանրապետություններում՝ Լիտվա, Լատվիա, Էստոնիա: Նրանք այժմ ընդգրկվել են եվրոպական կառույցներում:

Մյուս հանրապետություններում ակնառու էին բացասական հետևանքները: Գործազրկության, չնչին աշխատավարձերի, ապրանքների բարձր գների պայմաններում *հասարակության մեծ մասը հայտնվեց ծայրահեղ աղքատության մեջ:* Դրան հակառակ՝ *առանձին անհատներ կայծակնային արագությամբ կուտակեցին ահռելի կարողություն:* Դրա աղբյուրն առաջին հերթին «վայրի սեփականաշնորհումն» էր. «ճարպիկները»

չնչին գներով ձեռք բերեցին նախկին պետական սեփականության մեծ մասը:

Հասարակության ծայրահեղ բևեռացումը դարձել է հետխորհրդային երկրների քաղաքական անկայունության հիմնական պատճառը՝ տեղիք տալով բռնությունների, ընտրակեղծիքների, «գունավոր հեղափոխությունների»:

Այս երկրների քաղաքական համակարգը դեռևս կատարելագործման կարիք ունի: Ճիշտ է՝ բոլորն ընդունել են սահմանադրություն և իրենց հռչակել ժողովրդավարական պետություններ, բայց թույլ են քաղաքական կուսակցությունները և հասարակական կազմակերպությունները: **Դրանք, չնչին բացառություններով, միավորված են ոչ թե գաղափարների, այլ «առաջնորդների» շուրջը:**

Նորանկախ երկրների վրա ազդում են նաև **արտաքին գործունեները**, մասնավորապես՝ **ԱՄՆ-ի, Եվրամիության և Ռուսաստանի քաղաքականությունը**: ԱՄՆ-ը և Եվրամիությունը ձգտում են հաստատելու իրենց ներկայությունը հետխորհրդային տարածքում, մինչդեռ Ռուսաստանը չի ուզում կորցնել իր դիրքերը:

Ռուսաստանի Դաշնություն

ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո Ռուսաստանի պատմության մեջ սկսվեց նոր դարաշրջան: Նախագահ **Բ. Ելցինի կառավարման տարիները (1991–1999 թթ.)** բարդ և հակասական էին. մի կողմից՝ տնտեսական քայքայում և կառավարման համակարգի կազմալուծում, մյուս կողմից՝ անհաջող տնտեսական բարեփոխումներ: Դրան գումարվեց արյունալի պատերազմը Հյուսիսային Կովկասում չեչեն անջատողականների դեմ: Նախագահին այդպես էլ չհաջողվեց լուծել այս խնդիրները:

Հաջորդ նախագահ ընտրվեց **Վլադիմիր Պուտինը**: Նրան հաջողվեց ներքին ու արտաքին ճկուն քաղաքականությամբ վերականգնել ու զարգացնել երկրի տնտեսությունը, վերափոխել կառավարման համակարգը: Մեծ միջոցներ ներդրվեցին մարդկանց բարեկեցության բարելավման համար: **Վերականգնվեց հավասար սպառազայի նկատմամբ**: Միաժամանակ Ռուսաստանի Դաշ-

ՎԼԱԴԻՄԻՐ ՊՈՒՏԻՆ (1952)

Ռուս նշանավոր քաղաքական և պետական գործիչ, Ռուսաստանի Դաշնության վարչապետ՝ 1999–2000 թթ., 2008–2012 թթ., նախագահ՝ 2000–2008 թթ., կրկին նախագահ՝ 2012 թ-ից: Նրա կառավարման շրջանում ՌԴ-ն վերականգնեց համաշխարհային տերության կարգավիճակը: Սակայն երկիրը իրական ժողովրդավարության առումով դեռ լուրջ խնդիրներ ունի լուծելու, կան ավտորիտարիզմի դրսևորումներ: 2014 թ. Ղրիմի միացումից հետո երկրի միջազգային դիրքերը սասանվեցին: ԱՄՆ-ի և ԵՄ-ի կողմից կիրառվեցին տնտեսական պատժամիջոցներ, ՌԴ-ին հանեցին «Մեծ ութնյակ»-ից: Նոր թափ է հավաքել ԱՄՆ-ՌԴ հակամարտությունը:

նությունը սկսեց ավելի հաստատական արտաքին քաղաքականություն վարել ԱՄՆ–ի, Եվրամիության, Չինաստանի, Հնդկաստանի, Բրազիլիայի և այլ երկրների հետ: **Արդյունքում՝ Ռուսաստանը վերադարձրեց մեծ տերության իր կարգավիճակը:**

Այս հանգամանքը վճռական դեր խաղաց, և **Պուտինը** չորսամյա ընդմիջումից հետո երկու անգամ անընդմեջ՝ **2012 և 2018 թթ., ընտրվեց** Ռուսաստանի Դաշնության **նախագահ**: Սակայն Դրիմի հարցի հետ կապված ՌԴ–ի դեմ ԱՄՆ–ը և ԵՄ–ն կիրառեցին պատժամիջոցներ, որը լուրջ խնդիրներ է առաջացրել երկրի տնտեսական և սոցիալական կյանքում:

ԱՊՀ գործադիր կոմիտեի շենքը Բելառուսի մայրաքաղաք Մինսկում

Անկախ Պետությունների Համագործակցությունը

Կազմավորման պահին (1991 թ. դեկտեմբեր) ԱՊՀ–ին անդամագրվել էր 11 պետություն: Շուտով միացավ նաև Վրաստանը, իսկ մերձբալթյան երեք նախկին խորհրդային հանրապետությունները ինտեգրվեցին Արևմտյան Եվրոպային:

ԱՊՀ–ի կայացման ճանապարհին կարևոր քայլ էր 1993 թ. ընդունված նրա կանոնադրությունը, որը, սակայն, վավերացվեց ոչ բոլոր պետությունների կողմից: **Այժմ նրա կազմում կա 9 լիիրավ անդամ**: Վրաստանը 2008 թ. ռուս–վրացական պատերազմից հետո դուրս եկավ ԱՊՀ–ից: Իսկ 2014 թ. ներքաղաքական թեժ զարգացումների պայմաններում Ուկրաինայի նոր իշխանությունը կապերը խզեց ԱՊՀ–ի հետ:

ԱՊՀ մշտապես գործող մարմին է **Գործադիր կոմիտեն**, որը **տեղակայված է Մինսկում**:

Համագործակցության երկրների համար առաջնահերթ է անվտանգության հարցը: 1992 թ. ստորագրվեց ԱՊՀ հավաքական անվտանգության պայմանագիրը: **2002 թ. այն կոչվեց Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպություն (ՀԱՊԿ)**: Դրա մեջ մտնում է վեց պետություն՝ Ռուսաստանը, Բելառուսը, Հայաստանը, Ղազախստանը, Դրոգստանը և Տաջիկստանը:

ԱՊՀ դրոշմը

«Մայդանը»
Ուկրաինայում.
2014 թ. փետրվար

2015 թ. հունվարի 1-ից ԱՊՀ տարածքում սկսեց գործել *Եվրասիական տնտեսական միությունը (ԵԱՏՄ)*: Դրա անդամներն են *Ռուսաստանը, Ղազախստանը, Բելառուսը, Հայաստանը և Ղրղզստանը*:

ԱՊՀ անդամ երկրների միջև, սակայն, առկա են բազմաթիվ հիմնախնդիրներ: Դրանք խոչընդոտում են նրանց լիարժեք համագործակցությանը:

2003, 2004 և 2005 թթ. համապատասխանաբար *Վրաստանում, Ուկրաինայում և Ղրղզստանում* տեղի ունեցան *«գունավոր» հեղափոխություններ* (իրենց անվանումները ստացան ըստ տվյալ հեղափոխության կողմից ընդունած գույնի կամ խորհրդանիշի):

«Վարդերի» հեղափոխությունը Վրաստանում.
2003 թ. նոյեմբեր

«Թավշյա» հեղափոխությունը. Երևան, Հանրապետության հրապարակ, 2018 թ. ապրիլ

Դրանք խորացրին Ռուսաստանի հետ նրանց հակասությունները:

2014 թ. փետրվարին Ուկրաինայի մայրաքաղաքում իրադարձությունները արյունալի ընթացք ստացան, նախագահը լքեց երկրի տարածքը: Ուկրաինայի արևելյան շրջաններում անջատողական շարժում սկսվեց: Նույն թվականի մարտին Ղրիմում հանրաքվե անցկացվեց, որի արդյունքում այն միացվեց Ռուսաստանին:

2018 թ. ապրիլ-մայիսին «թավշյա» հեղափոխությունը հաղթեց Հայաստանի Հանրապետությունում: Բողոքի և անհնազանդության հուժկու շարժումը տապալեց հին վարչակարգին, տեղի ունեցավ խաղաղ իշխանափոխություն: Սկսվել է իրականում ազատ, արդար, ժողովրդավար և ինքնիշխան պետության կայացման գործընթացը:

Հայաստանի Հանրապետությունը և ԱԳՀ երկրները

Հայաստանի Հանրապետությունը, ինչպես արդեն գիտենք, ձևավորման պահին անդամագրվել էր ԱԳՀ-ին:

Բացի ընդհանուր հարաբերություններից՝ ԱԳՀ երկրների միջև ստեղծվել են նաև երկկողմ հարաբերություններ: **Մեր հանրապետության և ՌԴ-ի միջև ձևավորվել է ռազմավարական համագործակցություն:** Բա-

րիդրացիական կապեր են հաստատվել նաև *Թուրք-մենասրանի, Ուկրաինայի, Վրաստանի* և այլ երկրների հետ:

Միակ բացառությունը Ադրբեջանն է: *Հարաբերությունների կարգավորմանը խոչընդոտում է Ադրբեջանի ծայրահեղական կեցվածքը*: Նա չի ցանկանում ճանաչել Արցախի (Ղարաբաղ) հայության ինքնորոշման իրավունքը և հերոսական պայքարով նվաճած անկախությունը:

Անցած տասնամյակների փորձը ցույց է տալիս, որ ԱՊՀ-ի ապագան մեծապես կախված է անդամ երկրների պատրաստակամությունից՝ շուտափույթ հաղթահարելու առկա հակասությունները և զարգացնելու փոխշահավետ հարաբերություններ:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ինչպիսի՞ հասարակություն է կառուցվում նախկին խորհրդային հանրապետություններում:
2. Ինչ միջոցառումներ ձեռնարկվեցին վարչաիրամայական տնտեսությունից շուկայականի անցնելու նպատակով:
3. Նշե՞ք հետխորհրդային երկրների քաղաքական զարգացման մի քանի առանձնահատկություն:
4. Ինչ ուղիով զարգացան մերձբալթյան նախկին խորհրդային երկրները:
5. Ձեր կարծիքով Ռուսաստանի Դաշնությունը վերականգնել է գերտերության կարգավիճակը. պատասխանը հիմնավորե՞ք փաստերով:
6. Ինչո՞ւ է Ռուսաստանը հայտնվել պատժամիջոցների տակ:
7. Անկախ Պետությունների Համագործակցության (ԱՊՀ) կայացման գործընթացը ինչ դժվարությունների առջև է կանգնած:
8. ԱՊՀ ո՞ր երկրներում և ե՞րբ են տեղի ունեցել «գունավոր հեղափոխություններ»:
9. Հայաստանի համար ինչ նշանակություն ունի անդամակցությունը ԱՊՀ-ին:
10. Բացատրե՞ք ՀԱՊԿ և ԵԱՏՄ հապավումները:

Քննարկման հարց

ԱՊՀ-ն ունի՞ արդյոք զարգացման հեռանկար:

Նոր հասկացություններ, անուններ, արտահայտություններ

Հետխորհրդային տարածք, «վայրի սեփականաշնորհում», Վլադիմիր Պուտին, ՀԱՊԿ, ԵԱՏՄ, «գունավոր հեղափոխություններ», Հայաստանի «թավշյա» հեղափոխություն

Արդեն գիտենք, որ սառը պատերազմն ավարտվեց Արևմուտքի հաղթանակով: ԱՄՆ-ը միառժամանակ մնաց միակ գերտերությունը: Այս իրողությունը փոփոխությունների հանգեցրեց միջազգային հարաբերություններում:

Որակական փոփոխություններ միջազգային հարաբերություններում

Սառը պատերազմից հետո աննախադեպ կարևորվեց ՆԱՏՕ-ի և Եվրամիության դերակատարությունը:

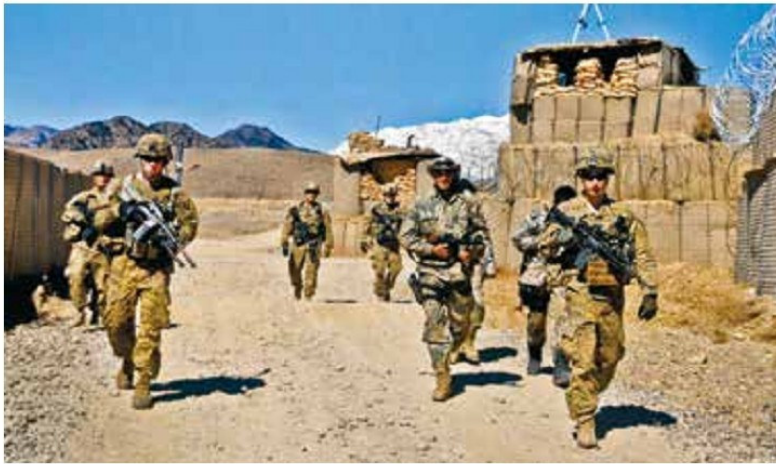
Ընդլայնվող ՆԱՏՕ-ն ժամանակակից աշխարհի ամենահզոր ռազմաքաղաքական դաշինքն է: Այն նպատակ ունի աշխարհում հասնելու գերիշխանության: Իսկ Եվրամիության նպատակներում գերակայում է տնտեսական, քաղաքական, մշակութային, իրավական միասնացման ձգտումը:

Վարչապետի դաշինքի լուծարումով վերացավ ՆԱՏՕ-ի գլխավոր հակառակորդը: Դա հանգեցրեց նրա նպատակների և գործունեության ձևերի վերակառուցման: **1994 թ. ՆԱՏՕ-ն իրականացրեց** իր պատմության

Ձախից՝ սերբական քրիստոնեական ավերված եկեղեցի Կոսովոյում

Աջից՝ Հարավսլավիայի մայրաքաղաք Բելգրադի փողոցները ՆԱՏՕ-ի ուժերի կողմից հետո

Ամերիկացի զինվորները հատուկ գործողություն են իրականացնում Աֆղանստանում. 2012 թ.

մեջ *առաջին ռազմական գործողությունը*՝ միջամտելով նախկին Հարավսլավիայում ընթացող պատերազմին:

ԱՄՆ-ի դեմ իրականացված Սեպտեմբերի 11-ի ահաբեկչությունը առիթ դարձավ ՆԱՏՕ-ի գործունեության աշխարհագրության ընդլայնման համար: Նա ռազմական գործողություններ ծավալեց *Աֆղանստանի* դեմ և այդ երկրում տեղակայեց իր զինված ուժերը:

ՆԱՏՕ-ն սկսեց համատեղ ծրագրեր իրականացնել նաև ոչ անդամ երկրների հետ: *1999 թ. սկսվեց այս կազմակերպության ծավալումը դեպի Արևելք*: Նախկին սոցիալիստական մի շարք երկրներ անդամակցեցին նրան: *2019 թ. դրությամբ* ՆԱՏՕ-ի կազմում ընդգրկված էր *29 պետություն*:

- *1994 թ. Հայաստանը միացավ ՆԱՏՕ-ի «Գործընկերություն հանուն խաղաղության» ծրագրին: Ներկայումս Հայաստանը և ՆԱՏՕ-ն համարել իրականացնում են «Անհատական գործընկերության ծրագիրը»: 2004 թվականից հայկական զինված ուժերը մասնակցում են Կոսովոյում ՆԱՏՕ-ի խաղաղապահ առաքելությանը:*

Եվրամիությունը, ինչպես արդեն ասել ենք, սկսել է գործել 1993 թվականից: Ներկայումս այն աշխարհի խոշորագույն տնտեսական կենտրոններից մեկն է՝ մոտ *510 միլիոն* բնակչությամբ:

Չինաստանի Շանհայ քաղաքի արդի համայնապատկերը

- *Հայաստանը ակտիվ համագործակցում է ԵՄ-ի հետ: 2017 թ. ՀՀ-ի և ԵՄ-ի միջև ստորագրվել է համապարփակ և ընդլայնված համագործակցության համաձայնագիր, որի գործադրումը կնպաստի Հայաստանի համակողմանի զարգացմանը:*

Միավորման և համագործակցության գործընթացները խորացան նաև աշխարհի այլ շրջաններում: Մասնավորապես 2001 թ. **Ռուսաստանը և Չինաստանը հիմնադրեցին Համագործակցության Շանհայի կազմակերպությունը:** Ներկայումս դրա կազմում կա 6 պետություն: Ունենալով հսկայական տարածքային, մարդկային, տնտեսական և էներգետիկ հնարավորություններ՝ այն փորձում է ներագդել համաշխարհային գործընթացների վրա:

Միջազգային հակամարտությունները և ուժերի նոր փոխհարաբերակցությունը

Մառը պատերազմից հետո ուժեղացան ազգամիջյան, ինչպես նաև ներպետական հակամարտությունները: Նույնիսկ Եվրոպան զերծ չմնաց դրանցից: **Կիզակերը դարձավ նախկին Հարավսլավիան:**

Փորձելով կասեցնել երկրի տրոհումը՝ Մերթիան պատերազմական գործողություններ սկսեց նախկին հարավսլավական հանրապետությունների դեմ: ՆԱՏՕ-ն օգնության եկավ նրանց: Պատերազմն ավարտվեց Մեր-

բիայի պարտությանը: Նրա ավանդական դաշնակից Ռուսաստանը չկարողացավ օգնություն ցուցաբերել:

Հարավսլավիայի վերջին «բեկորը» *Կոսովոն* էր: *Եվրամիությունը*, *ԱՄՆ-ը* և աշխարհի մի շարք պետություններ *2008 թ. ճանաչեցին նրա ազգային ինքնորոշման և սեփական պետություն ունենալու իրավունքը*:

Սուր հակամարտության օջախ է դարձել Իրաքը, որի նախագահն էր բռնապետ Սադամ Հուսեյնը: *2003 թ. ԱՄՆ-ը* և նրա դաշնակիցները, մեղադրելով *Իրաքին* համաշխարհային ահաբեկչությանն օժանդակելու և գաղտնի միջուկային զենք ստեղծելու մեջ, նրա դեմ սկսեցին պատերազմ: *ՄԱԿ-ը դեմ էր այս պատերազմին*: Դաշնակիցները հասան հաղթանակի: Ռազմակալեցին Իրաքը և տապալեցին Սադամի վարչակարգը: Ստեղծվեց նոր իշխանություն: Սակայն երկրում դրությունն անկայուն է:

Ահաբեկչություն Բաղդադում. Իրաք, 2012 թ. հունիս

Նոր աշխարհակարգի հիմնախնդիրը

Մեր օրերի միջազգային հարաբերությունների կարևորագույն խնդիրը նախկին երկբևեռ աշխարհի փոխարեն նոր աշխարհակարգ ձևավորելն է: *Առկա է երկու միտում. առաջինը տանում է միաբևեռ աշխարհի, երկրորդը՝ բազմաբևեռ աշխարհի արեղծման:*

Հարավսլավիայի մասնատումը

Առաջին միությունը ներկայացնում է ԱՄՆ-ը: Նա մեծ ջանքեր է գործադրում իր կամքը թելադրելու աշխարհին: Արևմտյան պետությունները միշտ չէ, որ աջակցում են նրան. հաճախ հետևում են իրենց սեփական շահերին:

XXI դ. սկզբներին *Ռուսաստանի Դաշնությունը* սկսեց վերականգնել գերտերության իր դիրքերը: Եվրամիությունը սկսեց վարել ավելի ինքնուրույն և նպատակամետ քաղաքականություն: Նկատելի դարձավ *Չինաստանի* տնտեսական և քաղաքական ազդեցության աճը:

Եվ այժմ ակնհայտ է, որ աշխարհը պետք է լինի բազմաբևեռ՝ ճկուն տնտեսական, քաղաքական և մշակութային զարգացումներով:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. ՆԱՏՕ-ն ե՞րբ է իրականացրել իր առաջին ռազմական գործողությունը և որտե՞ղ:
2. Ձեր կարծիքով ինչո՞ւ նախկին սոցիալիստական երկրներից շատերը մտան ՆԱՏՕ-ի և Եվրամիության մեջ:
3. Օգտվելով տարբեր աղբյուրներից՝ ինքնուրույն ճշտե՞ք՝ որքան անդամ ունեն այդ կառույցները ներկա դրությամբ:
4. Ի՞նչ հարաբերություններ ունի Հայաստանը այդ կառույցների հետ:
5. Ե՞րբ է հիմնադրվել Համագործակցության Շանհայի կազմակերպությունը և ո՞ւմ կողմից:
6. Թվարկե՞ք արդի դարաշրջանի տարածաշրջանային մի քանի հակամարտություններ:
7. Արդի փուլում աճել է արդյոք ՄԱԿ-ի դերը միջազգային հարաբերություններում, թե՞ ոչ: Հիմնավորե՞ք ձեր պատասխանը:

Քննարկման հարց

Նոր աշխարհակարգի ձևավորման գործընթացում ո՞ր միտումն է գերակշռում միաբևեռ, թե՞ բազմաբևեռ:

Նոր հասկացություններ, անուններ

Համագործակցության Շանհայի կազմակերպություն, Հարավսլավիայի տրոհում, Իրաքյան պատերազմ, նոր աշխարհակարգի ձևավորում, միաբևեռ կամ բազմաբևեռ աշխարհ

25

ԱՐԴԻ ԱՇԽԱՐՀԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Համաշխարհայնացում

Համաշխարհայնացումը (գլոբալացում) արդի աշխարհի ամենաբնորոշ գործընթացներից է: Այն տանում է տարբեր երկրների ու ժողովուրդների համագործակցության և տնտեսական միավորման: Ստեղծված համաշխարհային ֆինանսական դաշտը հնարավորություն է տալիս արագ և փոխշահավետ գործարքներ կատարելու տարբեր երկրների, բանկերի և ձեռնարկությունների միջև:

Համաշխարհայնացման տեխնիկական հիմքը համաշխարհային լրատվական համացանցն է (ինտերնետ): Ձևավորվել է տեղեկատվական հասարակություն:

Հոգևոր ոլորտում համաշխարհայնացումն ուղեկցվում է *արևմտյան արժեքների և անգլերենի լայն տարածմամբ:* Ուղի է հարթվում մարդկության միավորման և արագ զարգացման համար:

Սակայն *այս երևույթն ունի նաև բացասական հետևանքներ:* Այն կարող է տանել դեպի ազգային արժեքների և մշակույթների համահարթեցում: Դրա նշաններն արդեն առկա են՝ ստանդարտացված հագուստներ, կարծրատիպային ֆիլմեր, պատկերացումներ, գաղափարներ, պահվածք, կենսակերպ և այլն:

- *Այսօր Հայաստանը նույնպես ներքաշվել է համաշխարհայնացման գործընթացի մեջ: Դա հնարավորություն է տալիս աշխարհին համաքայլ զարգացնելու տնտեսությունը, քաղաքականությունը, մշակույթի տարբեր ոլորտները: Միաժամանակ խնդիր է ծառայում՝ ինչպես նոր պայմաններում պահպանել և զարգացնել ազգային արժեհամակարգը:*

Համաշխարհայնացման դեմ ուղղված շարժումը. կրոնի դերի աճը

Համաշխարհայնացման դեմ ուղղված ցույց. Կանադա, Տորոնտո, հունիսի 27, 2010 թ.

«Կանադայի շարժումը»՝ արդեն որպես քաղաքական գործոն Ֆինլանդիայի նախագահական ընտրությունների ժամանակ

Աշխարհի տարբեր երկրներում սկիզբ է առել *համաշխարհայնացման հակառակորդների շարժումը*: Նրանց կարծիքով պետք է պայքարել այս երևույթի դեմ, քանի որ այն տանում է ազգերի, մշակույթների, կառավարությունների և առանձին անհատների դերի սահմանափակման:

Համաշխարհայնացումը հասարակության որոշ շերտերի մոտ առաջացնում է ձգտում՝ ներփակվելու կրոնի շրջանակներում: Արևմուտքում համաշխարհայնացման հակառակորդները դիմում են քրիստոնեությանը: Որոշ կուսակցություններ քրիստոնեական արժեքները ներառում են իրենց ծրագրերում:

Այս շարժման դրսևորումներից է նաև «կանադացի շարժումը»: Նրա ներկայացուցիչները համոզված են, որ համաշխարհայնացումն ավելի է ընդգծում բնության անխնա օգտագործումը և տեղիք տալիս աղետների:

Արևելքում շարժումը հաճախ ուղեկցվում է հակաարևմտյան տրամադրություններով, քանի որ համաշխարհայնացումը նույնացվում է բուն արևմտակալացման հետ: Իրենց ինքնության պաշտպանության համար այստեղ հաճախ դիմում են կրոնին՝ իսլամ, բուդդայականություն, հինդուիզմ և այլն: Հակաարևմտյան տրամադրությունները երբեմն ծնում են ահաբեկչություն:

Հումանիտար հիմնախնդիրներ. ցեղասպանություն, ահաբեկչություն

Արդի աշխարհի ցավոտ *հիմնախնդիրներից է ցեղասպանությունը*: 1990-ական թթ. ցեղասպանություն իրականացվեց Ռուանդայում: Դրան հաջորդեց ցեղասպանություն աֆրիկյան մեկ այլ երկրում՝ Սուդանում: Նույնիսկ Եվրոպան գերծ չննաց նման ոճրագործությունից: Հարավսլավիայի անկման և պատերազմի ժամանակ հակամարտող կողմերի վայրագությունները շատ դեպքերում բնութագրվում են որպես ցեղասպանական գործողություններ:

Տեսարան Ռուանդայի 1994 թ. ցեղասպանությունից

Դա փաստում է, որ մարդկությունը դեռևս չի մշակել ցեղասպանությունների կանխարգելման գործուն միջոցներ: Ակնհայտ է՝ «Ցեղասպանության հանցագործությունը կանխարգելելու և պատժելու մասին» ՄԱԿ-ի 1948 թ. բանաձևը չի ծառայում իր նպատակին: Դրանում հստակորեն ձևակերպված չէ ցեղասպանության համար պետության պատասխանատվությունը:

- XIX դարի վերջին և XX դարի սկզբին Օսմանյան Թուրքիայի իրականացրած Հայոց ցեղասպանությունը դեռևս չեն դասակարգել ՄԱԿ-ը և պետությունների մեծ մասը: Ըստ այդմ հանցագործների մոտ պատրասնք է սրեղծվում, թե կարելի է խուսափել պատասխանատվությունից:

Աշխարհի համար մեծ վրանգ է ահաբեկչությունը: 2001 թ. սեպտեմբերի 11-ին Նյու Յորքում, ինչպես նաև հետագայում Լոնդոնում, Մադրիդում, Մոսկվայում տեղի ունեցած պայթյունները ակնհայտ դարձրին, որ նույնիսկ ամենահզոր պետությունները չեն կարող ապահովել իրենց անվտանգությունը միջազգային ահաբեկչությունից: Մակայն **կարելի է հաջողության հասնել, եթե բոլոր երկրները համատեղեն իրենց ջանքերը:**

Խաղաղ օվկիանոսում առաջացած աղբի ահռելի «կղզի», որի չափերը համեմատելի են եվրոպական պետությունների տարածքների հետ

Թրաֆիքինգի գոհ դեռահասը

Համընդհանուր հիմնախնդիրներ

XXI դարում մարդկությունը բախվել է մի շարք լուրջ սպառնալիքների, որոնք վտանգում են նրա գոյությունը: Դրանց թվին է պատկանում նախ և առաջ **շրջակա միջավայրի աղտոտումը**: Այն տարածվում է՝ հանգեցնելով մոլորակի կլիմայի արմատական փոփոխության՝ երաշտներ, ջրհեղեղներ: Արձանագրվում է մոլորակի ջերմաստիճանի բարձրացում, որի պատճառով կհալչեն բևեռային սառույցները, կբարձրանա օվկիանոսի մակարդակը, մեծ տարածքներ ջրասույզ կլինեն:

Աստիճանաբար սպառվում են սննդի, խմելու ջրի, էներգակիրների (հիմնականում՝ գազի և նավթի) պաշարները: Գիտնականները կանխատեսում են, որ եթե անհապաղ միջոցներ չձեռնարկվեն, ապա շուտով տեղի կունենան ավերիչ պատերազմներ:

Վտանգի գիտակցությամբ **մարդկությունը սկսում է մտածել բնության և մարդու հավասարակշռությունը վերականգնելու մասին**: Գնալով ավելի լայն թափ է ստանում **բնապահպանական շարժումը**: Առանձին պետություններ բնապահպանական միջոցներ են ձեռնարկում, սակայն այդ ամենը բավարար չէ: Այս դեպքում նույնպես հաջողության կարելի է հասնել միայն համայն մարդկության ջանքերով:

Համաշխարհային հանրության առջև կանգնած արդիական հիմնախնդիրներից է նաև **թրաֆիքինգը**: Դասարկության ժամանակակից դրսևորումն է, որը ապօրինի, հանցագործ բիզնեսի ասպարեզում իր զարգացման տեմպերով զիջում է միայն թմրադեղերի վաճառքին: **Թրաֆիքինգի սոցիալական բազան սեփական երկրներում փնտրեսական ծանր պայմաններն են**, որի պատճառով մարդիկ ստիպված են լինում պարտքի դիմաց համաձայնվել հայրենիքից դուրս՝ մեկ այլ երկրում, կատարելու ցանկացած բնույթի աշխատանք, հիմնականում՝ սևագործ:

Հետարդյունաբերական հասարակության ծնունդ է և XXI դարում գնալով աննախադեպ թափ է հավաքում **կիրքերի անցագործությունը**: Համացանցը ստեղծել է մի **նոր իրականություն**, որն անվանում են **կիրքեր** կամ **վիր-**

տրուալ աշխարհ: Համաշխարհային միասնական կիբերտարածքի ստեղծումը, դրական բազմաթիվ կողմերի հետ մեկտեղ, ծնել է մի **նոր հիմնախնդիր** մարդկության համար՝ **կիբերանվտանգության ապահովումը:** Այս տիպի հանցագործությունները անմիջական սպառնալիք են մարդկանց անձնական կյանքին, հասարակական և պետական ամենատարբեր կառույցներին ու ոլորտներին, միջազգային հարաբերություններին: **Կիբերհանցագործության դեմ պայքարը նույնպես պահանջում է քաղաքակիրթ աշխարհի ուժերի համադրում:**

Հարցեր և առաջադրանքներ

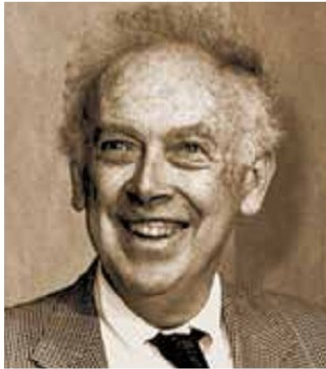
1. Ինչ է համաշխարհայնացումը: Հասարակական կյանքի ճի ոլորտներում է այն դրսևորվում:
2. Որո՞նք են համաշխարհայնացման դեմ ուղղված շարժման պատճառները:
3. Մեր ժամանակներում ինչո՞ւ է մեծացել կրոնի դերը մարդկանց կյանքում:
4. Վերհիշե՞ք՝ ինչ է ցեղասպանությունը: Ձեր կարծիքով ինչո՞ւ են մեր օրերում ևս տեղի ունենում ցեղասպանություններ:
5. Միջազգային ահաբեկչությունն ինչպիսի՞ վտանգ է ներկայացնում մարդկության համար:
6. Նշե՞ք մարդկության առջև այսօր ծառայած համընդհանուր հիմնախնդիրներ:
7. Ինչ է թրաֆիքինգը: Ո՞րն է դրա գլխավոր պատճառը: Ձեր կարծիքով՝ ինչ միջոցներ պետք է կիրառվեն թրաֆիքինգը վերացնելու համար:
8. Ինչ է կիբեր կամ վիրտուալ աշխարհը: Ձեր կարծիքով՝ հնարավոր է վերացնել կիբերհանցագործությունը:

Քննարկման հարց

Համաշխարհայնացման գործընթացն ավելի շատ դրական, թե՞ բացասական կողմեր ունի:

Նոր հասկացություններ, անուններ

Համաշխարհայնացում, համաշխարհայնացման դեմ ուղղված շարժում, «կանաչների» շարժում, հումանիտար հիմնախնդիրներ, միջազգային ահաբեկչություն, Ռուանդա, Սուդան, մարդկության դեմ ծառայած համընդհանուր խնդիրներ, թրաֆիքինգ, կիբեր/վիրտուալ աշխարհ, կիբեր հանցագործություն

ՋԵՅՄՍ ՎԱԹՍՈՆ
(1928)

ԳՆԹ-ի կառուցվածքը բացահայտող գիտնականներից մեկն է: Դա գիտության մեջ մեծագույն հայտնագործություններից է, որը հեղինակների խմբին բերեց Նոբելյան մրցանակ:

ԷԳՎԻՆ ՀԱԲԼ
(1889-1953)

XX դարի խոշորագույն աստղագետներից է, որի հետազոտությունները շրջադարձային նշանակություն ունեցան ժամանակակից տիեզերագիտության համար:

Երկրորդ աշխարհամարտից հետո, ինչպես նշել ենք, աստիճանաբար ձևավորվեց հետաքննարարական հասարակությունը: *Արդի աշխարհում աննախադեպ աճել է գիտության և մշակույթի դերակատարությունը:*

Հիմնարար գիտությունները

Հիմնարար գիտությունների կիզակետը շարունակում է մնալ շրջակա աշխարհի կարևորագույն օրենքների ուսումնասիրությունը: Մասնավորապես *գիտնականների ուշադրությունը կենտրոնացած է նյութի տարրերի՝ աիոնի և գենի վրա:*

Ատոմով զբաղվում է *միջուկային ֆիզիկան*: Հաջողվել է բացահայտել ատոմի ներքին կառուցվածքի և տարրական մասնիկների հիմնարար օրենքները: Այդ գործում համագործակցել են տարբեր ազգերի գիտնականները՝ գերմանացի *Վերներ Հայզենբերգը*, ռուս *Լև Լանդաուն* և այլք:

Խոշոր նվաճումների է հասել *մոլեկուլային կենսաբանությունը*: Ասվածն առաջին հերթին վերաբերում է ԳՆԹ-ի ուսումնասիրությանը: Դա գենի այն նյութն է, որով պայմանավորված են օրգանիզմների ժառանգական հատկանիշները: Շնորհիվ դրա՝ գիտությունը հնարավորություն է ստացել հասկանալու կենդանիների և մարդու կյանքի շատ օրինաչափություններ: Այդ գործում որոշիչ է ամերիկացի գիտնական *Ջեյմս Վաթսոնի* դերը:

Հաջողությունների է հասել *տիեզերագիտությունը*, բացահայտվել են նոր մոլորակներ, աստղեր, աստղաբույլեր (գալակտիկաներ): Առաջ են քաշվել Տիեզերքի ծագման և զարգացման նոր տեսություններ: Այդ առումով մեծ է ամերիկացի *Էդվին Հաբլի* և հայ *Վիկտոր Համբարձումյանի* գիտական վաստակը:

Գիտնականների և ճարտարագետների աշխատանքով մարդկության պատմության մեջ սկսվեց տիեզեր-

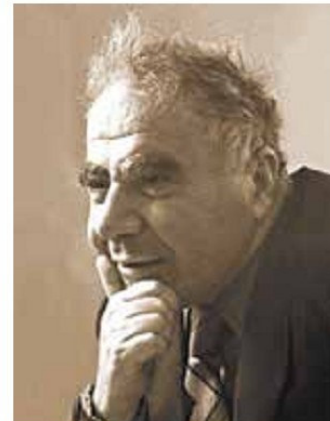
րագնացության դարաշրջանը: Ստեղծվեցին նոր տիպի թռչող սարքավորումներ, որոնք նախ դուրս եկան մերձերկրյա տարածք, ապա ուղևորվեցին դեպի այլ մոլորակներ՝ Վեներա, Մարս, Յուպիտեր և այլն: **Ռուս Յ. Գագարինը դարձավ աշխարհի առաջին տիեզերագնացը:** Ամերիկացի տիեզերագնացները առաջինը ոտք դրին Լուսնի վրա: Թռիչքները շարունակվում են նաև մեր օրերում: Տիեզերագնացության պատմության մեջ անգնահատելի է ամերիկացի ճարտարագետ **Վերներ Բրաննի** և ռուս **Սերգեյ Կորոլյովի** ներդրումը:

Միջուկային ֆիզիկայի նվաճումները հնարավոր դարձրին ատոմային էներգիայի օգտագործումը խաղաղ նպատակներով: **Ստեղծվեցին արտոմային էլեկտրակայաններ:** Դրանք ի գործ են մարդկությանը ապահովելու անսպառ էներգիայով, սակայն պահանջում են շահագործման մեծ ճշգրտություն, այլապես աղետներն անխուսափելի կլինեն: Ատոմային էներգետիկան զարգացած է այնպիսի երկրներում, ինչպիսիք են ԱՄՆ-ը, Ռուսաստանը, Ֆրանսիան և Ճապոնիան:

- *Արտոմային էներգետիկան զարգացած է նաև Հայաստանում: Հայկական արտոմայանը տալիս է երկրում արտադրվող էլեկտրաէներգիայի 40 %-ը: Ծարպարագետների և բանվորների արհեստավարժ աշխատանքի շնորհիվ այն աչքի է ընկնում հուսալիությամբ:*

Աննախադեպ նվաճումներ արձանագրվեցին **ինֆորմատիկայի (տեղեկագիտություն)** բնագավառում: Ստեղծվեցին համակարգիչներ, որոնք հնարավորություն տվեցին կուտակելու, համակարգելու, մշակելու և հաղորդելու անհավատալի քանակությամբ տեղեկույթ: Դա **հեղափոխել է մարդկանց կյանքի շար կողմեր:** Ինֆորմատիկայի զարգացման գործում մեծ է ամերիկացի մաթեմատիկոս, կիրառական տեղեկայի հիմնադիր **Նորթերի Վիների** դերը:

Շրջադարձային ազդեցություն ունեցան գիտության և տեխնիկայի հետագա զարգացման համար **կիսահաղորդչային սարքերի** (տրանզիստորների) և **լազերի** գյուտերը:

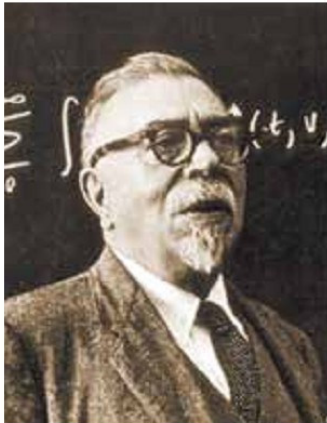
**ՎԻՎՏՈՐ ՀԱՄԲԱՐ-
ՉՈՒՄՅԱՆ
(1908-1996)**

Հայ աստղաֆիզիկոս, Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի նախագահ, Բյուրականի աշխարհահռչակ աստղադիտարանի հիմնադիրը և տնօրենը: Հիմք է դրել գիտական նոր ուղղությունների, ստեղծել գիտական դպրոցներ, որոնք մեծ ազդեցություն են ունեցել ֆիզիկայի շատ բնագավառների վրա:

**ՍԵՐԳԵՅ ԿՈՐՈՆՅՈՎ
(1906-1966)**

Խորհրդային տիեզերանավերի և տիեզերական համակարգերի գլխավոր նախագծողը

ՆՈՐԲԵՐՏ ՎԻՆԵՐ
(1894-1964)

Ականավոր մաթեմատիկոս, կիրառական տիկայի հիմնադիրը: Նրա և մի քանի այլ գիտնականների գործերը զարկ տվին հաշվիչ տեխնիկայի, ինքնաշխատ բազմաթիվ սարքերի ստեղծմանը, խթանեցին տեղեկույթի մշակման և պահպանման տեսության զարգացումը:

Ամերիկացիներ Սթիվ Ջոբսը և Սթիվ Վոզնյակը 1976 թ. ստեղծեցին առաջին անհատական համակարգիչը:

Ամերիկյան «Ապոլոն-11» տիեզերանավով 1969 թ. Լուսնի վրա իջած առաջին աստղագնացները

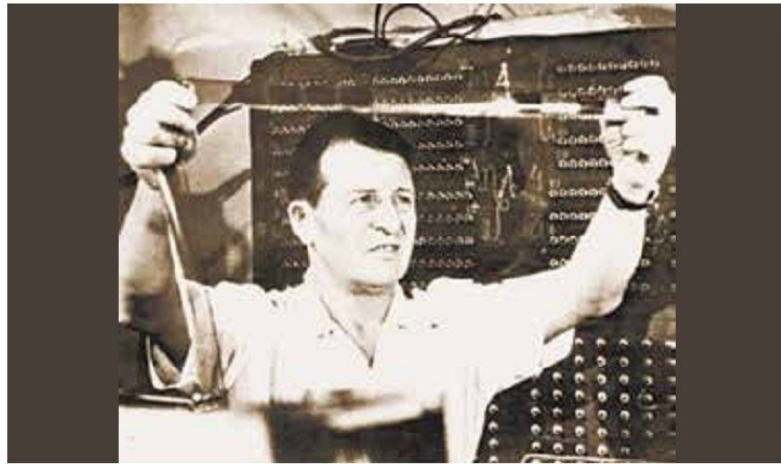
Գիտության տարբեր ոլորտների տվյալների համադրմամբ (ֆիզիկա, քիմիա, կենսաբանություն) հնարավոր եղավ *արհեստական նոր նյութերի (պոլիմերներ)* ստացումը: Դրանք արմատապես փոխեցին ինչպես արտադրությունը, այնպես էլ առօրյա կյանքը:

Մեծ թռիչք է ասարել բժշկությունը: Ստեղծվել են նոր դեղամիջոցներ և վիտամիններ: Սովորական են դարձել բարդ վիրահատությունները: Կատարվում են մարդկանց օրգանների՝ սրտի, երիկամի, լյարդի պատվաստումներ: Մշակվել է առողջապահության նոր հա-

ԱՐՏԵՄ ԱԼԻԽԱՆՅԱՆ (1908-1978)

Հայ և խորհրդային նշանավոր ֆիզիկոս, ԽՍՀՄ և ՀԽՍՀ գիտությունների ակադեմիաների իսկական անդամ: Զբաղվում էր միջուկային ֆիզիկայով, ուսումնասիրում տարրական մասնիկները և տիեզերական ճառագայթները: Երևանի ֆիզիկայի ինստիտուտի և Արագած լեռան վրա տեղակայված լաբորատորիայի հիմնադիր տնօրենը: Նրա ղեկավարությամբ 1967 թ. Երևանում գործարկվեց տարրական մասնիկների օղակաձև արագացուցիչը՝ իր տեսակի մեջ առաջինը ԽՍՀՄ-ում և Եվրոպայում:

թեմասրիկայի, ինֆորմասրիկայի, սասրղաֆիզիկայի, միջուկային ֆիզիկայի, քիմիայի, կենսաբանության, հայագիրության և այլ սասպարեզներում:

Հարցեր և սուսջադրանքներ

1. Արդի դարաշրջանում ինչ նորություններ են արձանագրվել հիմնարար գիտությունների բնագավառում:
2. Կիրառական ինչ հնարավորություններ են ընձեռում միջուկային ֆիզիկայի ձեռքբերումները:
3. Արդի դարաշրջանում ինչ նոր գիտություն է ձևավորվել: Ինչ խնդիրներ է այն լուծում:
4. Ինչ խնդիրներ ունեն արդի հումանիտար գիտությունները:
5. Նախորդ շրջանի հետ համեմատելով՝ նշեք գիտության զարգացման բնագավառում արձանագրված նորությունները:

Նոր հասկացություններ, անուններ

Միջուկային ֆիզիկա, Վերներ Հայզենբերգ, Լև Լանդաու, մոլեկուլյար կենսաբանություն, Ջեյմս Վաթսոն, տիեզերագիտություն, Էդվին Հաբլ, Վիկտոր Համբարձումյան, տիեզերագնացություն, Սերգեյ Կորոլյով, ինֆորմատիկա (տեղեկագիտություն), Նորբերտ Վիներ, բնապահպանություն (էկոլոգիա), Ֆերնան Բրոդել

Երկրորդ աշխարհամարտին հաջորդած տարիներին *մշակույթի հիմնասխանդիրը շարունակում էր մնալ մարդը՝* իր ապրումներով ու մտքերով, ուրախություններով ու հիասթափություններով: Դա արտացոլվել է գրականության և արվեստի բոլոր ասպարեզներում:

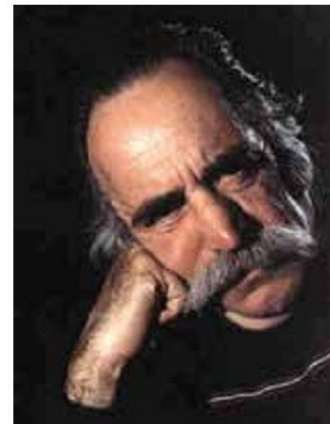
Գրականությունը

Իր տարբեր ժանրերով գրականությունը նպատակ ունի բացահայտելու այն ընդհանուր արժեքները, որոնք միավորում են մարդկանց՝ անկախ նրանց ազգային և ռասայական տարբերություններից: Անցնելով կյանքի բարդ փորձությունների միջով՝ նրանք պահպանում են հավատը բարու նկատմամբ: Այս ոգով են գրված դարաշրջանի մեծագույն գրողների ստեղծագործությունները՝ գերմանացի *Հայնրիխ Բյոլ*, ֆրանսիացի *Ֆրանսուազ Մազան*, ամերիկահայ *Վիլյամ Մարոյան*, ռուս *Ալեքսանդր Սոլժենիցին* և այլք:

- *Հայ գրականությունը համընթաց էր համաշխարհային գրական զարգացումներին: Ի հայր եկավ գրական նոր սերունդ, որի լավագույն ներկայացուցիչները ժամանակակից հայի ներաշխարհում բացահայտեցին համամարդկային արժեքներ՝ բանաստեղծներ Պ. Սևակ, Հ. Մահյան, արձակագիրներ Հ. Մարտոսյան, Պ. Զեյթունցյան:*

Երաժշտությունը

Զարգանում են երաժշտության տարբեր ժանրերը: Դասական երաժշտության խոշորագույն ներկայացուցիչները ստեղծել են սիմֆոնիաներ, օպերաներ, բալետներ: Դրանք արտահայտում են մեր ժամանակակցի ներաշխարհը: Այս առումով հիշատակելի է այն խոշոր

ՎԻԱՅԱՍ ՍԱՐՈՅԱՆ
(1908–1981)

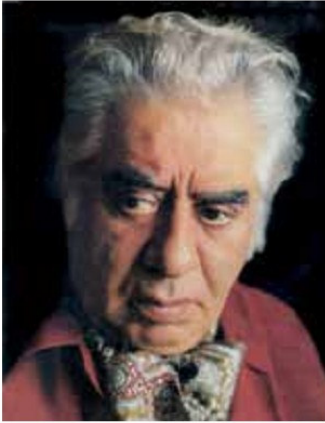
Ամերիկահայ գրող: Նրա ձևավորման գործում մեծ դեր է խաղացել ինքնակրթությունը, ամերիկյան և համաշխարհային գրականության ընթերցումը:

Գրական գործունեությունը սկսել է 1930–ական թթ.:

1942 թ. գորակոչվել է բանակ: Պատերազմը ընկալել է որպես զարհուրելի աղետ:

Բազմաթիվ թատերգությունների հեղինակ է: Դրանցից հանրահայտ է «Իմ սիրտը լեռներում է» դրաման, որը բեմադրվել է աշխարհի շատ բեմերում:

Բազմիցս այցելել է հայրենիք, կապեր հաստատել գրողների և արվեստագետների հետ: Աճյունն ամփոփված է Երևանի Կոմիտասի անվան պանթեոնում:

ԱՐԱՄ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ
(1903–1978)

XX դարի խոշորագույն երգահաններից է: Նրա շնորհիվ հայ ազգային երաժշտությունը համաշխարհային ճանաչում ստացավ: Նա ազգային առաջին բալետի, գործիքային կոնցերտների հեղինակն է, հայկական կինոերաժշտության հիմնադիրը: Նրա ստեղծագործական պսակը դարձավ «Մպարտակ» բալետը:

ԼՈՐԻՍ ԱՐՄՍԹՐՈՆԳ
(1901–1971)

ավանդը, որ համաշխարհային երաժշտության գանձարան են ներմուծել ռուս երգահան **Դմիտրի Շոստակովիչը**, անգլիացի **Բենջամին Բրիթենը**, հայ **Արամ Խաչատրյանը**:

Մեծ տարածում է գտել մեկ այլ ժանր՝ **ջազը**: Նրա ներկայացուցիչ **Լուի Արմսթրոնգը** համարվում է բոլոր ժամանակների խոշորագույն երաժիշտներից մեկը: Երիտասարդները նախապատվություն են տալիս նաև **ռոք երաժշտությանը**:

- *Հայ երգահանների նոր սերնդի ներկայացուցիչները համադրում են ազգային ավանդույթները համաամերիկային արժեքների հետ: Ասվածի լավագույն արտահայտությունը Ա. Բաբաջանյանի և Տ. Մանսուրյանի արեղձագործություններն են:*

Կերպարվեստը

Շարունակելով նախորդ դարաշրջանի ձեռքբերումները՝ տարբեր ազգության վրձնի վարպետները ստեղծել են գեղանկարչական գործեր, որոնք գծի և գույնի զուգորդությամբ արտահայտում են շրջակա աշխարհի և մարդու բարդ առնչությունները: Նրանց մոտեցումները տարբեր են: Ոմանք ձգտում են ներկայացնելու արտաքին նմանությունը, ոմանք հեռանում են դրանից՝ խնդիր ունենալով բացահայտելու իրերի խորքային իմաստները: Շատ են տաղանդավոր նկարիչները, սակայն կարելի է առանձնացնել իսպանացի **Խոսե Միրոյին**, ֆրանսիացի **Մարկ Շագալին** և ամերիկահայ **Արշիլ Գորկուն (Ռաբանիկ Արոյան)**:

- *Շարունակում էին արեղձագործել Ե. Քոչարը, Մ. Սարյանը: Ձևավորվեց հայ գեղանկարչության ուրույն դպրոցը, որի ներկայացուցիչները նոր փառք բերեցին հայ մշակույթին: Նրանցից են Մ. Ավետիսյանը, Հ. Հակոբյանը և այլք:*

Թատրոնը և կինոն

Արդի դարաշրջանում թատրոնը շարունակում է իր առաքելությունը՝ մարդկանց ներարկելով բարձր ճաշակ և հասարակական գաղափարներ: Թատրոնի տարբեր դպրոցները զարգանում են՝ փոխառելով միմյանց փորձը:

Մարդկության մշակութային կյանքում առանձնահատուկ տեղ ունի կինոն: Հեռուստատեսության շնորհիվ այն մտել է յուրաքանչյուր տուն: Դիտում են բոլորը՝ պատասխան սպասելով իրենց հետաքրքրող հարցերին:

Կինոն տարբեր է, բայց նրա լավագույն ստեղծագործությունները չեն ճանաչում ազգային սահմաններ: Դրանք պատկանում են համայն մարդկությանը: Ասվածը վերաբերում է խոշորագույն բեմադրիչներին՝ իտալացի *Ֆեդերիկո Ֆելինի*, ռուս *Անդրեյ Տարկովսկի*, հայ *Սերգեյ Փարսաջանով* և ուրիշներ:

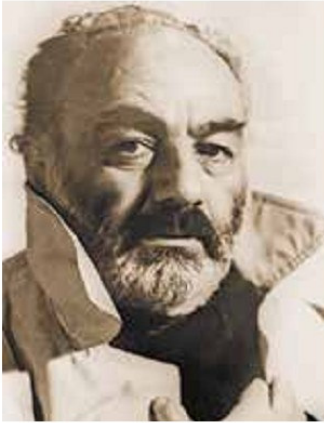

**ԱՐՇԻԼ ԳՈՐԿԻ
(1904–1948)**

Հայազգի ամերիկյան նկարիչ: Ծնվել է Վասպուրականի Հայոց ձոր գավառում: 1915 թ. մոր և քույրերի հետ գաղթել է Երևան: 1919 թ. մեկնել է Նյու Յորք: 1925 թ. փոխել է անունը և ազգանունը՝ Գորկի (ռուս.՝ դառը): Մոր կերպարը արվեստագետի համար դարձել է մանկության օրերի ամենակենդանի հուշը: Նրա հայտնի գործերից է «Նկարիչն ու իր մայրը» կտավը:

1930–1940-ական թթ. ստեղծած կտավները նրան համաշխարհային հռչակ են բերել: Գորկին համարվում է արդի գեղանկարչության խոշորագույն դեմքերից մեկը:

Արշիլ Գորկի.
«Նկարիչն ու իր մայրը»

ՄԵՐԳԵՅ ՓԱՐԱՋԱՆՈՎ
(1924-1990)

Կինոռեժիսոր (բեմադրիչ): Ծնվել է Թիֆլիսում, ավարտել տեղական կոնսերվատորիայի վոկալի բաժինը, սպա՝ կինեմատոգրաֆիայի համամիութենական ինստիտուտը: Նրան ճանաչում է բերել «Մոռացված նախնիների ստվերները» ֆիլմը, որն արժանացել է բազմաթիվ մրցանակների:

Մայաթ-Նովայի կյանքին և ստեղծագործությանը նվիրված «Նռան գույներ» կինոնկարը հաստատել է նրա արվեստի յուրօրինակությունը: Նրա ստեղծագործությանը բնորոշ են գեղանկարչական մեծ ճաշակը, մտքի փիլիսոփայական խորությունը:

Մարգահամերգային համալիրի շենքը Երևանում

- Շարունակյուն էին ստեղծագործել հայ թատրոնի մեծերը: Նրանց ազդեցությանը ձևավորվեց թատերական նոր սերունդ՝ Մ. Մկրտչյան, Ս. Մարգարյան: Կինոյում ստեղծագործում էին բեմադրիչներ Ֆ. Դովլաթյանը և Հ. Մայյանը:

Հեռուստատեսությունը

Մեր դարաշրջանում **հեռուստատեսությունը** զուտ տեխնիկական հնարքից **վերածվել է մշակույթի յուրահարուկ ասպարեզի**: Այն համադրական բովանդակություն ունի, ծրագրերում տեղ ունեն ամենատարբեր հաղորդումներ՝ քաղաքական վերլուծություն, թարմ լուրեր, սպորտ, երաժշտություն, թատրոն, կինո, գիտություն, կրթություն և այլն: Դրանք մեծապես ազդում են մարդկանց գիտակցության և ճաշակի ձևավորման վրա:

Ճարտարապետությունը

Արվեստի այս բնագավառն արդի դարաշրջանում մեծ առաջընթաց է ապրում: Նոր նյութերի օգտագործմամբ հնարավոր է դարձել ստեղծել ճարտարապետական նոր ձևեր: Նախագծվում են բնակելի և առևտրական համալիրներ, մշակույթի կենտրոններ, գրասենյակներ և այլն: Ուշադրություն է դարձվում դրանց ներքին գեղարվեստական հարդարանքին: Կառուցվում են ճանա-

պարհներ և գետնուղիներ (մետրոպոլիտեն): Այս ամենի շնորհիվ մարդկանց կյանքը դառնում է ավելի հարմարավետ ու հաճելի:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Նշե՛ք արդի շրջանի գրականության խոշորագույն ներկայացուցիչների:
2. Երաժշտության բնագավառում ի՞նչ ականավոր ստեղծագործողների գիտեք: Երաժշտության ո՞ր ճյուղն էին նրանք ներկայացնում:
3. Ո՞ր ուղղություններն են գերակշռում արդի կերպարվեստում:
4. Ի՞նչ դեր ունեն կինոն և թատրոնը մարդկանց կյանքում:
5. Ձեր կարծիքով ի՞նչ նշանակություն ունի հեռուստատեսությունը մարդկանց կյանքում:
6. Ներկայացրե՛ք ճարտարապետության բնագավառի նորամուծությունները: Արդի ճարտարապետական ի՞նչ կառույց է Ձեզ դուր գալիս, ինչո՞ւ:

Գործնական աշխատանք

Աշխատանքային տետրում ինքնուրույն լրացրե՛ք աղյուսակը:

Բնագավառը	Գործիչներ	Ստեղծագործություններ
Գրականություն		
Երաժշտություն		
Կերպարվեստ		
Թատրոն		
Կինո		

Նոր հասկացություններ, անուններ

Հայնրիխ Բյուլ, Ֆրանսուազ Սագան, Վիլյամ Սարոյան, Ալեքսանդր Սոլժենիցին, Դմիտրի Շոստակովիչ, Բենջամին Բրիթեն, Արամ Խաչատրյան, Խոան Միրո, Մարկ Շագալ, Արշիլ Գորկի, Ֆեդերիկո Ֆելինի, Անդրեյ Տարկովսկի

ԵՐՐՈՐԴ ԲԱԺՆԻ ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Հետարդյունաբերական հասարակության արդի փուլի գլխավոր առանձնահատկություններից են պետության և շուկայական տնտեսության միջև հավասարակշռման, պետության սոցիալական դերակատարության աճի միտումները: Արևմուտքի երկրների հասարակական կյանքի զարգացման գործում կարևոր դեր են խաղում նաև նախորդ ժամանակաշրջանում ձևավորված քաղաքական, տնտեսական և մշակութային ավանդույթները:

- *Բնութագրե՛ք հետարդյունաբերական (տեղեկատվական) հասարակությունը: Ձեր կարծիքով ի՞նչ սպագա ունի Եվրամիությունը: Ներկայացրե՛ք Արևմուտքի երկրների զարգացման գլխավոր առանձնահատկություններն արդի փուլում:*

2. ԽՍՀՄ փլուզումից հետո նրա տարածքում առաջացավ Անկախ Պետությունների Համագործակցությունը (ԱՊՀ): Միջազգային այս կազմավորումը դժվարին ուղի է անցնում: Ակնհայտ ձեռքբերումների կողքին առկա են բազմաթիվ խոչընդոտներ: ԱՊՀ-ի գոյությունը կախված է ոչ միայն նրա շրջանակներում տեղի ունեցող տնտեսական ու քաղաքական գործընթացներից, այլև համաշխարհային զարգացման միտումներից: Ձևավորման պահից այն կանգնեց տնտեսական, քաղաքական և ազգամիջյան լուրջ հիմնախնդիրների առջև:

- *Ի՞նչ հիմնասխնդիրների լուծման առջև էին կանգնել հետխորհրդային հանրապետությունները 1990-ական թթ.: Ռուսաստանի Դաշնությունն արդյոք վերականգնե՞լ է գերտերության կարգավիճակը. հիմնավորե՛ք ձեր տեսակետը: ԱՊՀ ո՞ր երկրներում են տեղի ունեցել «գունավոր հեղափոխություններ»: Ներկայացրե՛ք Հայաստան—ԱՊՀ հարաբերությունները արդի փուլում:*

3. Սառը պատերազմի ավարտից հետո միջազգային հարաբերություններում տեղի ունեցան որակական փոփոխություններ: ԱՄՆ-ը մնաց միակ գերտերությունը: Ընդլայնվեցին և հզորացան ՆԱՏՕ-ն և ԵՄ-ն, ինչը հանգեցրեց նրանց դերի աննախադեպ աճի: Սակայն ակնհայտ է դարձել, որ բազմաբևեռ աշխարհի ձևավորման միտումը սկսում է գերակշռել:

- *Ի՞նչո՞ւ հետասառըպատերազմյան շրջանում կորուկ աճեց ՆԱՏՕ-ի դերը: Ի՞նչ դերակատարություն ունի Եվրամիությունը արդի աշխարհում: Ի՞նչո՞ւ տրոհվեց Հարավսլավիան: Միաբևեռ է աշխարհն այսօր, թե՛ ոչ. հիմնավորե՛ք Ձեր պատասխանը:*

4. Արդի աշխարհին բնորոշ երևույթներից է համաշխարհայնացումը: Այն ունի դրական և բացասական կողմեր: Դա առաջացնում է համաշխարհայնացման հակառակորդների շարժում, որն Արևելքի երկրներում երբեմն ուղեկցվում է ահաբեկչության դրսևորումներով: Ցեղասպանությունը և ահաբեկչությունը, ինչպես նաև շրջակա միջավայրի աղտոտումը, թրաֆիքինգը, կիբերհանցագործությունը և այլն արդի աշխարհի ամենացավոտ հիմնախնդիրներից են: Պայքարը դրանց դեմ հնարավոր է միայն բոլոր ժողովուրդների համատեղ ջանքերով:

- *Ինչ է համաշխարհայնացումը: Ավելի շար դրական, թե՛ բացասական հերևանքներ ունի այն: Թվարկե՛ք մարդկության առջև ծառայած արդի համընդհանուր հիմնախնդիրները և նշե՛ք դրանց լուծման ուղիներ:*

5. Արդի դարաշրջանում գիտությունը դարձել է մարդկության առաջընթացի կարևորագույն գործոններից մեկը: Հիմնարար և հումանիտար գիտություններն էապես փոխել են մարդկության կյանքը: Միաժամանակ նրան կանգնեցրել են մի շարք բարդ հիմնահարցերի առաջ, որոնց լուծումը պահանջում է բոլոր ազգերի համատեղ և նպատակամետ աշխատանք:

- *Գիտության դր նշանակություն են մեծ զարգացում արձանագրել արդի փուլում: Գիտական ինչ նվաճումներ կարող եք նշել, որոնք ներդրվել են մեր կենցաղում: Արդի փուլում ինչ հարցերի պատասխան պետք է տան հումանիտար գիտությունները:*

6. Հետարդյունաբերական դարաշրջանում ավելի բազմազան է դարձել գրականության և արվեստի ստեղծագործական թեմատիկան: Գրականության, երաժշտության, կերպարվեստի, թատրոնի, կինոյի, ճարտարապետության խոշորագույն վարպետները ստեղծել են արժեքներ, որոնք ներկայացնում են նորագույն շրջանի մարդուն, նրա շրջապատը, փոխհարաբերությունները և արժեքային համակարգը:

- *Գրականության և արվեստի ինչ հայտնի հեղինակների գիրքեք. թվարկե՛ք նրանց արեղծագործություններից: Ներկայացրե՛ք հեռուստատեսության, կինոյի, հեռախոսի, համակարգչի, ժամանցի տարբեր ձևերի տեղն ու դերը մարդու կյանքում: Քննարկե՛ք և պարզե՛ք դրանց օգուտներն ու վնասները:*

ԵԶՐԵՐԻ (ՏԵՐՄԻՆՆԵՐԻ) ԲԱՌԱՐԱՆ

Աբստրակցիոնիզմ (վերացականություն) — Նորագույն շրջանի մոդեռնիստական նոր ուղղություն, առաջացել է XX դ. սկզբին: Մեծ տարածում է գտել ամենից առաջ ԱՄՆ-ում՝ հատկապես 1940–1960–ական թթ.: Վերացական նկարչությունը գույների և ձևերի համադրություն է՝ բոլորովին զրկված առարկայությունից:

Ագրեսիա (լատ.՝ հարձակում) — Մի պետության կողմից ուժի անօրինական գործադրումը մեկ այլ պետության տարածքային ամբողջականության կամ անկախության դեմ:

Ազատականացում (լիբերալացում, լատ.՝ ազատ բառից) — Այստեղ՝ պետական վերահսկողության թուլացում կամ վերացում տնտեսական գործունեության տարբեր ձևերի, գների, աշխատավարձի, տարադրամի արժեքի, տոկոսադրույքի չափերի նկատմամբ և այլն:

Ազատ տնտեսական գոտի — Որևէ պետության մեջ առանձնացված տարածք, որտեղ այդ պետության և օտարերկրյա ձեռնարկատերերին ու ներդրողներին ազատորեն թույլատրվում է տնտեսական գործունեություն (արտադրություն, առևտուր, գույքի ձեռքբերում և այլն) ծավալել: Դրա համար ստեղծվում են բարենպաստ պայմաններ՝ օրենսդրական, հարկային, վարձակալման և այլ արտոնություններ:

Ազգայնականություն (սացիոնալիզմ, լատ. natio «ազգ, ժողովուրդ» բառից) — Գաղափարախոսություն և քաղաքական շարժում: Ազգայնականների համար ազգի բարգավաճումը և բարեկեցությունը գերակայում են մյուս հասարակական խնդիրների նկատմամբ: Փոքր ազգերի համար այն ազգային անվտանգության ապահովման կարևոր միջոց է ընդդեմ մեծ ազգերի ճնշումների: Ա.–ի հակադիր դրսևորումն է ազգայնամոլությունը, որը սեփական ազգից բացի չի հանդուրժում մյուս ազգերին, այն հետադիմական, ռասիստական և մարդատյաց բնույթ ունի:

Ազգայնացում — Տնտեսության որոշ ճյուղերի, մասնավոր ձեռնարկությունների, հողի և այլ մասնավոր սեփականության վերածումը պետական սեփականության: Դա կարող է կատարվել ունեզրկման, ինչպես նաև լրիվ կամ մասնակի փոխհատուցման ճանապարհով:

«Ազգերի բրիտանական համագործակցություն» — Մեծ Բրիտանիայից և նրա նախկին տիրույթներից՝ բրիտանական գաղութային տերության փլուզման արդյունքում կազմված միջպետական միավորում: Սկսել է ձևավորվել 1947 թ.: Դրա մեջ են մտել նաև նախկին դոմինիոնները: Ընդգրկում է 50–ից ավելի պետություն:

Ազգերի ինքնորոշման իրավունք — Ազգի պետական և իրավական կազմակերպման հարցերն ինքնուրույնաբար տնօրինելու իրավունք: Այն որևէ ազգի համար ենթադրում է՝ 1. տվյալ երկրի սահմաններում տարածքային կամ մշակութային ինքնավարություն, 2. տվյալ երկրից անջատվել և ազգային անկախ պետություն ստեղծել, 3. որևէ պետության (պետությունների) հետ միավորում՝ դաշնության կամ համադաշնության ստեղծում: Որպես քաղաքական և գաղափարական սկզբունք ծագել է XVIII–XIX դդ. առաջին կեսի հեղափոխությունների ժամանակ, իսկ Նորագույն շրջանում դարձել է միջազգային իրավունքի կարևորագույն նորմերից մեկը: Ա. ի. ի. իրագործման բնորոշ օրինակ է ազատագրական պայքարի շնորհիվ արցախահայության ստեղծած անկախ պետականությունը՝ Արցախի Հանրապետությունը:

Ամբողջատիրություն (տոտալիտարիզմ, լատ.՝ ամբողջ, լիակատար բառից) — Բռնապետական իշխանության ձև. բնորոշ կողմերն են սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների փաստացի վերացումը, հասարակության լիակատար ենթարկումը իշխանության շահերին և համատարած (տոտալ) վերահսկողության հաստատումը բոլորի և ամեն ինչի նկատմամբ, քաղաքական ընդդիմության և այլախոհների հանդեպ բռնարարքների լայնածավալ կիրառումը:

Այլախոհ (դիսիդենտ, լատ.՝ չհամաձայնող) — Այստեղ՝ մարդ, որը համաձայն չէ և պայքարում է իր երկրում տիրապետող գաղափարախոսության դեմ: XX դ. 60–80–ական թթ. այդպես էին անվանում սոցիալիստական երկրների այն քաղաքացիներին, ովքեր բացեփակ քննադատում էին պետական գաղափարախոսությունը:

Անձի պաշտամունք — Հասարակության, պետության մեջ մեկ մարդու դերի գերազանցապես փառաբանումը, կենդանության օրոք նրան պատմական զարգացման ընթացքի

վրա ուռնացված ազդեցություն վերագրելը: Երևույթը բնորոշ է ամբողջատիրական երկրներին: Հայտնի է Ստալինի, Հիտլերի, Մուսսոլինիի, Մաո Ցզեդունիի և այլոց ա. պ.–ն:

Աշխարհաքաղաքացիություն (կոսմոպոլիտիզմ, հուն.՝ աշխարհ և քաղաքացի բառերից) — Գաղափարաքաղաքական հոսանք, որը քարոզում է անտարբեր վերաբերմունք հայրենիքի և իր ժողովրդի հանդեպ, հրաժարում ազգային ավանդույթներից, մշակույթից, ազգային պետությունից կամ ազգային ինքնիշխանության համար պայքարից՝ հանուն ինչ–որ «համաշխարհային պետության» ստեղծման և «համաշխարհային քաղաքացիության» հաստատման:

Արդիականացում (մոդեռնիզացիա, ֆրանս.՝ արդի, ժամանակակից բառից) — Հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտների փոփոխություն, կատարելագործում, որը վերջնարդյունքում ապահովում է տվյալ ժամանակի պահանջներին և զարգացման մակարդակին համապատասխան հասարակության ստեղծում:

Արտագաղթ — Մշտական կամ ժամանակավոր բնակության նպատակով հայրենիքից հարկադիր կամ կամավոր հեռանալը մեկ այլ երկիր՝ քաղաքական, տնտեսական, ազգային և այլ պատճառներով:

Բարեփոխում (ռեֆորմ, լատ.՝ վերափոխել բառից) — Հասարակական կյանքի վերափոխություն, փոփոխություն, վերադասավորություն: Որպես կանոն՝ դրանք ունեն առաջադիմական բնույթ:

Բռնապետություն (դիկտատուրա) — Քաղաքական համակարգ, որին բնորոշ են կառավարման ոչ ժողովրդավարական (բռնի, ուժային) մեթոդները: Դրա մի տարատեսակն է պրոլետարիատի դիկտատուրան. ըստ մարքսիստական ուսմունքի՝ բանվոր դասակարգի քաղաքական իշխանությունը, որը հաստատվում է սոցիալիստական հեղափոխության հաղթանակի արդյունքում:

Գաղափարախոսություն — Գաղափարների և հայացքների համակարգ. արտացոլում է հասարակության տարբեր խավերի, խմբերի վերաբերմունքը իրականության հանդեպ, արտահայտում նրանց արմատական շահերը, մտայնությունը և պահանջները:

Գիտատեխնիկական հեղափոխություն (ԳՏՀ) — Գիտության և տեխնիկայի լայնածավալ, թռիչքաձև առաջընթացը, որի արդյունքում գիտությունը, արտադրությունը և հասարակության մյուս ոլորտները որակական մեծ զարգացում են ապրում: ԳՏՀ–ն սկսվել է 1940–ական թթ. և շարունակվում է մինչ օրս: Դրա շնորհիվ էականորեն փոխվեց և շարունակում է փոխվել նորագույն շրջանի հասարակությունը, գերզարգացած երկրները անցում կատարեցին դեպի հետարդյունաբերական կամ տեղեկատվական հասարակություն:

Դոմինիոն (անգլ.՝ տիրույթ) — Այդպես էին կոչվում «Ազգերի բրիտանական համագործակցության» անդամ երկրները մինչև 1947 թ.: Դոմինիոններ են եղել Նախկին Բրիտանական տերության ինքնակառավարվող որոշ տարածքներ և նախկին գաղութներ: Օրինակ՝ Կանադան (1867 թ.), Ավստրալական Միությունը (1901 թ.), Իռլանդիան (1921 թ.) և այլն: Դրանցում պետության ղեկավար է համարվել Անգլիայի թագավորը: 1931 թ. հռչակվել է դոմինիոնների անկախությունը:

Զանգվածային լրատվության միջոցներ (ԶԼՄ) — Ազգաբնակչությանը ամենատարբեր բնույթի տեղեկատվության հաղորդման համակարգ: Տեղեկատվության հաղորդումն իրականացվում է տպագրական, էլեկտրոնային, տեսաձայնային և այլ միջոցներով (մանուկ, հեռուստատեսություն, ռադիո, համացանց, կինո և այլն):

Ինքնիշխանություն (սուվերենություն) — Պետության անկախ, ինքնուրույն լինելը արտաքին և ներքին գործերում: Ազգային ինքնիշխանություն նշանակում է սոցիալ–քաղաքական կարգի ազատ ընտրության իրավունք, տնտեսական անկախություն և այլն:

Խտրականություն — Քաղաքացիների իրավունքների սահմանափակում կամ զրկում՝ կախված ազգային, ռասայական, կրոնական կամ այլ հատկանիշներից:

Կենսամակարդակ — Երկրի բնակչության բարեկեցության աստիճանը: Դրա ցուցիչներն են աշխատավարձի, հարկերի չափը, նվազագույն սպառողական զամբյուղը, սոցիալական ապահովության ծախսերի չափը և այլն:

- Կռալիցիոն կառավարություն (լատ.՝ միանալ, զոդել բառից)** — Տարբեր կուսակցությունների միջև կայացած համաձայնության արդյունքում նրանց ներկայացուցիչներից կազմված միացյալ կառավարություն:
- Համադաշնություն (կոնֆեդերացիա, լատ.՝ միություն, միավորում)** — Համադաշնությունը, որպես կանոն, չի ունենում ընդհանուր սահմանադրություն և միասնական քաղաքացիություն: Քաղաքական, ռազմական և տնտեսական նպատակներին հասնելու համար անդամ պետությունների կողմից ստեղծվում են միացյալ համակարգող մարմիններ:
- Համաշխարհայնացում, գլոբալացում (ֆր. գլոբալ՝ համընդհանուր բառից)** — Արդի աշխարհի ամբողջական, համակարգված միասնացման գործընթացը: Դա պայմանավորված է համընդհանուր հիմնախնդիրների (բնապահպանական, ժողովրդագրական, տնտեսական, մշակութային և այլն) համատեղ լուծման անհրաժեշտությամբ:
- Հեղափոխություն** — Հասարակության քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական կառուցվածքի և մշակութային կյանքի արմատական, որակական կտրուկ փոփոխություն (հեղաշրջում, բեկում): Որպես կանոն՝ հեղափոխություններն ուղեկցվում են փոփոխություններ իրականացնողների կողմից գործադրվող բռնությամբ և բնակչության զանգվածային ելույթներով:
- Հետարդյունաբերական հասարակություն** — Քաղաքակրթության արդի փուլին բնորոշ հասարակություն, որը հաջորդել է արդյունաբերական հասարակությանը: Հ. հ. տնտեսության մեջ գերակշռում է գիտելիքահենք և նորարարական հատվածը, իսկ արդյունաբերությունն ունի շատ բարձր արտադրողականություն: ՀՆԱ-ի մեջ գերակշռում է ծառայությունների ոլորտը, բնակչության մեծ մասը զբաղված է հենց այս ոլորտում: Բարձր տեխնոլոգիաների անընդհատ զարգացումը և ներդրումը պահանջում են բարձր որակավորում, պրոֆեսիոնալ կարողունակություններ ունեցող և ստեղծագործ մասնագետներ: Աշխարհում առաջինը ԱՄՆ-ն է անցում կատարել հ. հ.-ին՝ 1960-ական թթ. ավարտին, իսկ մյուս զարգացած երկրները՝ 1970-1980-ական թթ.:
- Ձեռնարկատիրություն** — Գործունեության տեսակ, որի դեպքում անհատը (ձեռնարկատերը) միջոցներ, կապիտալ է ներդնում որևէ գործի մեջ (արտադրություն, առևտուր և այլն) շահույթ ստանալու նպատակով:
- «Ձնհալի շրջան»** — Խորհրդային Միության պատմության կարճատև մի շրջան (1954-1964), որը սկսվեց Ի. Ստալինի մահվանից հետո: Տեղի ունեցավ կոմկուսի գաղափարական թելադրանքի թուլացում, քաղաքականության մեջ որոշակի ազատականացում: Անվանումն ստացել է 1954 թ. լույս տեսած Ի. Էրենբուրգի համանուն պատմվածքից:
- Մանդատ (լատ.՝ հանձնարարություն)** — Այստեղ՝ կառավարման ձև, գաղութային կախվածության տարատեսակ. առաջացել է Առաջին աշխարհամարտից հետո: Ազգերի լիզան մանդատ էր տալիս արևմտյան որևէ զարգացած երկրի՝ Գերմանիայի գաղութները և Օսմանյան կայսրության նախկին ենթակա երկրները կառավարելու համար:
- Միասնացում (ինտեգրում, լատ.՝ համաբերում)** — Ազգային տնտեսությունների միախուսման և համաձայնեցված միջպետական սերտ հարաբերությունների հաստատման գործընթաց: Միասնացման օրինակ է նաև համագործակցության այլ ձևերի հաստատումը (ՆԱՏՕ, ԱՊՀ, Եվրամիություն և այլն):
- Մշակութային (կուլտուրական) հեղափոխություն** — Այս հասկացությունը ներմուծել է Վ. Լենինը՝ Հոկտեմբերյան հեղաշրջումից հետո Ռուսաստանի մշակույթի (կուլտուրայի) զարգացման նոր փուլը նշելու համար: Այն սոցիալիզմի կառուցման լենինյան ծրագրի բաղկացուցիչ մասերից էր: Իրականում ծառայեց ղեկավարող բոլշևիկյան կուսակցության շահերին, մշակույթը քաղաքականացվեց: Մակայն տվել է նաև ակնառու նվաճումներ:
- Նախագահ (պրեզիդենտ, լատ.՝ առջևում նստողը)** — Պետության ընտրովի ղեկավարը:
- Նէպ (տր տնտեսական քաղաքականության ռուսերեն հապավումը)** — 1921 թ. Խորհրդային Ռուսաստանում ընդունված քաղաքականություն, որը փոխարինեց ռազմական կոմունիզմի քաղաքականությանը: Մոցվեց պարենային հարկ, թույլատրվեց ապրանքադրամական հարաբերությունների, շուկայի, սեփականության տարբեր ձևերի գոյությունը, օտարերկրյա կապիտալի մուտքը խորհրդային երկրների տնտեսության մեջ և այլն:

Շուկայական տնտեսություն — Տնտեսություն, որը զարգանում է ապրանքային տնտեսության, ապրանքների ու ծառայությունների հանդեպ պահանջարկի և առաջարկի օրենքների հիման վրա:

Չմիացած երկրների շարժում — Կազմակերպություն, որի անդամները իրենց արտաքին քաղաքականության գլխավոր սկզբունքներ են հռչակել պետությունների ռազմաքաղաքական որևէ խմբավորմանը անդամակցելուց հրաժարումը և հավասարության ու արդարության վրա հիմնված նոր աշխարհակարգի ստեղծումը: Ստեղծվել է 1961 թ., այժմ ունի 120 անդամ-պետություն:

Ռազմատուգանք (լատ.՝ կոնտրիբուցիա) — Պատերազմում պարտված երկրի կողմից հաղթող երկրին կատարվող դրամական վճարում: Այժմ միջազգային իրավունքով արգելված է:

Սեփականաշնորհում — Պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների սեփականության (հողամասեր, արդյունաբերական ձեռնարկություններ, բանկեր, տրանսպորտի, կապի, գանգվածային լրատվության միջոցներ, շենքեր, բնակարաններ և այլն) վերածելը մասնավոր սեփականության՝ անհատույց կամ վճարի դիմաց:

Ստվերային տնտեսություն — Տնտեսական գործունեության այն ոլորտը, որի մասնակիցները գործում են ընդհատակյա կարգով, հաշվառված չեն պաշտոնական վիճակագրության կողմից և խուսափում են հարկեր վճարելուց:

Վերակառուցում (ռուս.՝ պերեստրոյկա) — ԽՍՀՄ-ում 1985–1991 թթ. իրականացված վերափոխումների ընդհանրացված անվանումը: Վերակառուցման հիմնական ուղղություններն էին՝ խորհրդային հասարակության կյանքի համակողմանի ժողովրդավարացումը, արմատական տնտեսական վերափոխումը, արտաքին-քաղաքական ոլորտում՝ միջազգային անվտանգության համապարփակ համակարգի ստեղծումը:

«Տարօրինակ պատերազմ» — Այս տերմինով բնութագրվում է Երկրորդ աշխարհամարտի Արևմտյան ճակատում 1939 թ. սեպտեմբերի 3–ից մինչև 1940 թ. մայիսի 10–ը տիրող իրավիճակը: Ֆրանսիան և Մեծ Բրիտանիան, պատերազմ հայտարարելով Գերմանիային, ռազմական գործողություններ չմղեցին նրա դեմ, թեև ունեին թվային գերակշռություն:

Ցեղասպանություն (գենոցիդ) — Պետականորեն կազմակերպված, մի ազգի կողմից մեկ այլ ազգի, ընկերային կամ կրոնական խմբի լրիվ (կամ մասնակի) ֆիզիկական ոչնչացումը: Համաձայն ՄԱԿ-ի 1948 թ. դեկտեմբերի 9–ի բանաձևի՝ ցեղասպանությունը մարդկության դեմ ուղղված ծանրագույն հանցագործություն է: 1914–1916 թթ. երիտթուրքական կառավարության կազմակերպած հայերի զանգվածային կոտորածները գնահատվել են որպես XX դարի առաջին ցեղասպանություն (հայտնի է Մեծ եղեռն անունով):

Քաղաքակրթություն — 1. Հասարակության նյութական և հոգևոր մշակույթի զարգացման մակարդակ, աստիճան: 2. Մարդկության պատմության այն շրջանը, որը հաջորդել է նախնադարին և շարունակվում է մինչ օրս: Քաղաքակրթության պատմությունը ընդունված է բաժանել երեք փուլի՝ 1) մինչարդյունաբերական (ագրարային), 2) արդյունաբերական և 3) հետարդյունաբերական (տեղեկատվական):

Քաղաքացիական հասարակություն — Եզր, որով բնորոշվում է հասարակության զարգացման որոշակի մակարդակը: Բոլոր քաղաքացիները հավասար են օրենքի առաջ, իրավունք ունեն անձնապես կամ հասարակական կազմակերպությունների միջոցով մասնակցելու պետության կառավարմանը: Բոլոր քաղաքացիների իրավունքներն ու պարտականությունները ամրագրված են երկրի սահմանադրությամբ:

Քաղաքացիական պատերազմ — Երկրի ներսում տարբեր քաղաքական ուժերի, սոցիալական խմբերի միջև զինված պայքարը պետական իշխանության համար:

Քաղաքական վարկանիշ (ռեյտինգ) — Քաղաքական առաջնորդների և կուսակցությունների հեղինակության ու հանրահայտության, ինչպես նաև կոնկրետ քաղաքական իրավիճակում նրանց գործունեության գնահատման անհատական թվային ցուցանիշ:

ԱՄՓՈՓԻՉ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

- 1914 թ. օգոստոսի 1 – 1918 թ. նոյեմբերի 11** — Առաջին աշխարհամարտը
- 1939 թ. սեպտեմբերի 1 – 1945 թ. սեպտեմբերի 2** — Երկրորդ աշխարհամարտը
- 1945 թ. հոկտեմբերի 24** — Միավորված ազգերի կազմակերպության (ՄԱԿ) պաշտոնական գործունեության սկիզբը
- 1946 թ. մարտի 5** — Չերչիլի ճառն ԱՄՆ–ի Ֆոլտոն քաղաքում՝ սառը պատերազմի սկիզբը
- 1947 թ. հունիս** — Մարշալի պլանի ընդունումը
- 1947–1964** — Զ. Ներոն՝ Հնդկաստանի վարչապետ
- 1948** — Իսրայել պետության կազմավորումը
- 1949** — Տնտեսական փոխօգնության խորհրդի (ՏՓԽ) ստեղծումը
- 1949** — Հյուսիսատլանտյան դաշինքի՝ ՆԱՏՕ–ի ստեղծումը
- 1949** — ԳԴՀ–ի և ԳԺՀ–ի կազմավորումը
- 1949** — Չինական Ժողովրդական Հանրապետության հռչակումը
- 1950** — Հնդկաստանի լիակատար անկախության հռչակումը
- 1952** — Թուրքիայի անդամագրվելը ՆԱՏՕ–ին
- 1955** — Վարշավյան դաշինքի ստեղծումը
- 1957 թ. հոկտեմբեր** — Խորհրդային Միության կողմից Երկրի առաջին արհեստական արբանյակի արձակումը
- 1958–1969** — Շ. դը Գոլը՝ Ֆրանսիայի նախագահ
- 1960** — Աֆրիկայի տարին. 17 երկրների անկախանալը Աֆրիկայում
- 1961 թ. ապրիլի 12** — Յուրի Գագարինի շուրջերկրյա թռիչքը. առաջին մարդը Տիեզերքում
- 1961** — «Չմիացած երկրների շարժում» կազմակերպության հիմնադրումը
- 1961** — Բեռլինի պատի՝ սառը պատերազմի խորհրդանիշի կառուցումը
- 1964–1973** — Վիետնամական պատերազմը ԱՄՆ–ի մասնակցությամբ
- 1967** — Եվրոպական համագործակցության կամ ընկերակցության ստեղծումը
- 1968** — «Պրահայի գարունը»
- 1975 թ. օգոստոսի 1** — Հելսինկիում 33 եվրոպական պետությունների, ԱՄՆ–ի ու Կանադայի ղեկավարների մասնակցությամբ կայացած՝ Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության խորհրդակցության (ԵԱՀԽ) կողմից «Եզրափակիչ ակտ»–ի ստորագրումը
- 1979** — Իրանի Իսլամական Հանրապետության հռչակումը
- 1985** — Վերակառուցման քաղաքականության սկիզբը ԽՍՀՄ–ում
- 1988** — Արցախի (Ղարաբաղ) հիմնախնդրի լուծման նորագույն փուլի սկիզբը
- 1989–1990** — «Թավշյա հեղափոխությունները» Արևելյան Եվրոպայի սոցիալիստական երկրներում
- 1990** — Գերմանիայի վերամիավորումը

- 1990–1998 — Հ. Քոլը՝ միավորված Գերմանիայի առաջին վարչապետ
- 1991 թ. **օգոստոսի 19–21** — Պահպանողական ուժերի խռովությունը Մոսկվայում
- 1991 — Սոցիալիզմի համաշխարհային համակարգի փլուզումը
- 1991 թ. **դեկտեմբերի 21** — ԱՊՀ կազմավորումը. ԽՍՀՄ-ի փլուզումը
- 1993 — Եվրոպական Միության հիմնադրումը
- 2001 — Ռուսաստանի և Չինաստանի կողմից Համագործակցության Շանհայի կազմակերպության հիմնադրումը
- 2001 թ. **սեպտեմբերի 11** — Իսլամական ծայրահեղականների կողմից ինքնաթիռային խոյահարումների իրականացումը Նյու Յորքում
- 2002 — Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպության (ՀԱՊԿ) ստեղծումը
- 2003 — Իրաքի բռնազավթումը ԱՄՆ-ի և նրա դաշնակիցների կողմից
- 2003–2005 — «Գունավոր հեղափոխությունները» Վրաստանում, Ուկրաինայում և Գերմանիայում
- 2005 — Ա. Մերքելը՝ Գերմանիայի առաջին կին վարչապետ (վերընտրվել է երեք անգամ, վերջինը՝ 2018 թ.)
- 2008 թ. **սեպտեմբեր – 2015 թ.** — Համաշխարհային տնտեսական նոր ճգնաժամը
- 2008 — Կոսովոյի անկախության ճանաչումը մի շարք երկրների կողմից
- 2009–2017 — Բ. Օբաման՝ առաջին աֆրոամերիկացին, ԱՄՆ-ի նախագահ
- 2010 թ. **դեկտեմբեր – 2011 թ.** — «Արաբական գարունը». հեղափոխական շարժումների ալիքը և երկարամյա վարչակարգերի տապալումը արաբական աշխարհում
- 2014 — Հեղափոխական «Մայդանը» Ուկրաինայում. Դրիմի երկրորդ միացումը Ռուսաստանին
- 2015 — ԵԱՏՄ-ի ստեղծումը
- 2016 — Թ. Մեյը՝ Մեծ Բրիտանիայի երկրորդ կին վարչապետ
- 2016 — Դ. Թրամփի ընտրվելը ԱՄՆ-ի նախագահ
- 2017 — Է. Մակրոնը՝ Ֆրանսիայի նախագահ
- 2018 — Վ. Պուտինի՝ չորրորդ անգամ ընտրվելը Ռուսաստանի նախագահ
- 2018 թ. **ապրիլ–մայիս** — Հայաստանի «թավշյա հեղափոխությունը»

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԲԱԺԻՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԱՇԽԱՐՀԸ ՍԱՌԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՋԱՆՈՒՄ

13. ՍԱՌԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ	80
14. ԱՐԵՎՄՈՒՏՔԻ ԵՐԿՐՆԵՐԸ ՍԱՌԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ	85
15. ԽՍՀՄ–Ը 1945–1985 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ	90
16. ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՈՒՄԻՑ ԴԵՊԻ ՓԼՈՒՋՈՒՄ	95
17. ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ	101
18. ԵՐՐՈՐԴ ԱՇԽԱՐՀԸ	107
19. ՄԵՐՁԱՎՈՐ ԵՎ ՄԻՋԻՆ ԱՐԵՎԵԼՔԻ ԵՐԿՐՆԵՐԸ	112
20. ԱՐԴԻԱԿԱՆԱՑԱԾ ԱՐԵՎԵԼՔԸ	118
21. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 1945–1991 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ	123
ԵՐԿՐՈՐԴ ԲԱԺՆԻ ԱՄՓՈՓՈՒՄ	128

ԲԱԺԻՆ ԵՐՐՈՐԴ

ԱՇԽԱՐՀԸ ԱՐԴԻ ՓՈՒԼՈՒՄ

22. ԱՐԵՎՄՈՒՏՔԻ ԵՐԿՐՆԵՐԸ	132
23. ՀԵՏԻՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԵՐԿՐՆԵՐԸ	138
24. ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ	144
25. ԱՐԴԻ ԱՇԽԱՐՀԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ	149
26. ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ	154
27. ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՐՎԵՍՏԸ	159
ԵՐՐՈՐԴ ԲԱԺՆԻ ԱՄՓՈՓՈՒՄ	164
ԵՋՐԵՐԻ (ՏԵՐՄԻՆՆԵՐԻ) ԲԱՌԱՐԱՆ	166
ԱՄՓՈՓՈՉ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ	170

9

ՎԱՐԱՇԱԿԱՐՎԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՌԱԳՈՒՅՆ ՀԻՋԱՆ

Վաճառքի ենթակա չէ:

9 789939 687148

ԶԱՆԳԱԿ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

www.zangak.am
www.book.am

